Tartalom

MÉCSES A TE IGÉD

ONDREJ RIŠIAŇ / Kicsoda áll ellen az irigységnek? 81

TANULMÁNYOK

KUSTÁR ZOLTÁN / Az igazak szenvedésének oka és értelme – a hagyományos bibliai bölcselkedés és Jób könyve alapján 82
GERD THEISSEN / Őskeresztény ethosz 5. 88

FIGYELŐ

PRŐHLE HENRIK / Juthat-e azonos hullámhosszra az előadóművész közönségével? 93
BENCÉNÉ SZABÓ MÁRTA / Simonfay Ferenc (1928–2003) 94
SZABÓ VILMOS / Igehirdetés 95

FÓRUM

BENCE IMRE / Gondolatok az új liturgiáról és mindarról, ami bennünk és körülöttünk van 96
DEME DÁVID / Hozzászólás az új liturgiatervezethez 100
GREGERSEN–LABOSSA GYÖRGY / Botránkozás vagy gazdagodás? 102
TUBÁN JÓZSEF / Hozzászólás 106

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

LACKNER PÁL / Böjt 5. vasárnapja (Judica) 108
MARSCHALKÓ GYULA / Böjt 6. vasárnapja (Palmarum) 109
GYŐRI JÁNOS SÁMUEL / Nagycsütörtök 111
GERŐFI GYULÁNÉ / Nagypéntek 113
KERTÉSZ GÉZA / Nagyszombat 115
SZÉLL BULCSÚ / Húsvét ünnepe 117
SZPISÁK ATTILA / Húsvét 2. napja 118

ONDREJ RIŠIAŇ

Kicsoda áll ellen az irigységnek?

A szeretet türelmes, jóságos; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. (1Kor 13,4)

A Bibliában találjuk a következő kérdést: „Ki áll ellen az irigységnek?" Erre a költői kérdésre válaszolhatjuk: senki sem tud ellenállni az irigységnek. Egyszer mindenkit a hatalmába kerít. Az irigység a mi problémánk.

Ismerjük azt a szólást, hogy ha megdöglött az én tehenem, dögöljön meg a szomszéd tehene is. Az irigy ember csak a végeredményt látja. Nem veszi észre az igyekezetet és a fáradságot. Senkinek sem kívánja, hogy élvezze a munkájának a gyümölcsét. Az irigy ember nem kívánja másoknak sem a lelki, sem az anyagi jólétét. A gyűlölet, a harag és az irigység együtt járnak. Az irigy embernek mindene meglehet, amit kíván, mégis irigykedni fog.

Nem is azt irigyli, ami másoknak van, hanem az ebből fakadó örömet: az irigy ember kertjében lehet száz gyönyörű virágszál, mégis azt az egy szálat fogja irigyelni a szomszéd kertjében. Azt, amelyiknek a másik is örülne. Az irigy ember mindig magára akarja terelni a figyelmet.

A mágnestől abban különbözik, hogy senkit sem vonz magához, hanem inkább eltaszít. Miért érezzük jól magunkat olyan ember társaságában, aki nem irigy? Egy dalban erről így énekelnek: Aki irigy, semmit nem lát a szépségből a felhők alatt; jól érezzük magunkat a jólelkű emberrel, aki mindenben és mindenkiben a szépet látja. A Bibliában is megtaláljuk ezt az élettapasztalatot: *Önmagával tesz jót a szeretet embere.* (Péld 11,17)

Az irigy ember amiatt, hogy nincs a birtokában azoknak a dolgoknak, amiket szeretne, alacsonyabb rendűnek érzi magát. Ezért mások véleményét akarja hallani magáról. Rá van utalva mások véleményére és csodálatára.

Egy kezdő jogász, amikor még csak kezdett berendezkedni, irigyelte, hogy a többiek már ismertek, ő pedig nem. Amikor a titkárnője bejelentette az első ügyfelet, ő azt mondta a titkárnőnek, mondja meg az ügyfélnek, hogy várjon, mert neki fontos megbeszélése van. Egy fél óra múlva az ügyfél belépett az irodába, és hallotta, hogy az ügyvéd telefonál: „Tudja, én a városban a legdrágább ügyvédekhez tartozom, de az ön kedvéért engedek az árból." Amikor a fiatal ügyvéd letette a telefont, úgy gondolta, hogy a megvárakoztatott ügyfélre jó benyomást tett, de öröme mindjárt elszállt, amikor megkérdezte: „Mit tehetek önért?" A vendég így felelt: „Tudja uram, én vagyok a szerelő, és a telefont jöttem bekötni."

Az irigység elveszi a nyugalmunkat, és az irigy ember lehetetlenné válik a többiek előtt. Mindig meg kell gondolnunk a szükségletünket. Isten nem azt adja nekünk, amit mi akarunk, hanem amire szükségünk van. Ha véletlenül valamiben hiányt szenvedünk, nem irigykedni kell, hanem bízni a Mindenhatóban. Az isteni gondoskodásnak nincs határa. Mindent akarni, amit látunk – függetlenül attól, hogy van-e rá szükségünk vagy nincs –, ez a gyerek hozzáállása. Az irigy ember azonban felnőttként is ezen a szinten él.

Mózes első könyvében találjuk a Józsefről és tizenegy testvéréről szóló történetet. Ebben az elbeszélésben is az irigység az egyik központi probléma. Jákobnak tíz fia volt, de egyik sem Rácheltől, a szeretett feleségétől. Végül született egy közös gyermekük, József, és ez nagyon boldoggá tette Jákobot. A nagy boldogságban azonban elfeledkezett többi fiáról. A többi fiú érezte az atyai szeretet hiányát, és József kiváltságos helyzetét. Mindennek az volt a teteje, amikor az apja Józsefnek egy gyönyörű színes palástot ajándékozott. Ezt József testvérei már nem bírták elviselni, ezért elhatározták, hogy megszabadulnak tőle, és eladták rabszolgának. A testvérek bűnében az apának is része volt, mert kényeztette Józsefet. Hasonló hibákat követnek el azok a mai szülők is, akik egyik gyermeküket előnyben részesítik.

Mennyei Atyánk ilyen hibát nem követ el. Ő mindannyiunkat egyformán szeret, tőle annyi szeretet kapunk, amennyit be sem bírunk fogadni. Senki nem lehet féltékeny, hogy az Úr valakit is jobban szeret. Ettől a szeretettől semmi nem szakíthat el bennünket. *(…) sem halál sem élet, sem angyalok, sem fejedelmek, sem jelenvalók sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.* (Róm 8,38–39)

Ámen.

KUSTÁR ZOLTÁN

Az igazak szenvedésének oka és értelme – a hagyományos bibliai bölcselkedés és Jób könyve alapján*

A bölcsességirodalom alaptétele

Az Ószövetség iratainak közös meggyőződése az, hogy Isten igazságos és mindenható, aki tettei szerint fizet meg minden embernek. S mivel egészen a Kr. e. 2. századig a halál utáni igazságszolgáltatás gondolata még nem jelent meg Izráel hitében, így ezt a megfizetést, jutalmat vagy büntetést itt a földi életben, a földi boldogság és boldogtalanság kategóriáiban várták és remélték. A jók, azaz azok, akik felismerik és követik Isten akaratát, elnyerik jutalmukat: gazdagságot, egészséget, boldog, nagy családot és hosszú, békés életet. Azok azonban, akik ostoba módon figyelmen kívül hagyják Isten akaratát, és a maguk vágyait követve élnek, elnyerik a maguk büntetését: szegénységet és nyomort, a magányt vagy szeretteik elvesztését, s a hirtelen, idő előtti halált.

Míg a prófétai irodalom és a Tóra ezt a gondolatot főleg a közösség, a nép szintjén hangsúlyozza, addig a bölcsességirodalom az egyén szintjére lebontva tanítja azt. A bölcsességirodalom és a mögötte álló életszemlélet az egész ókori Kelet közös kultúrkincse, és a jeruzsálemi zsidó királyság létrejöttével honosodott meg Izráelben. Eszerint a gondolkozásmód szerint a világ és benne az emberi társadalom alapvetően erkölcsi normák szerint működik. Minden épeszű ember képes arra, hogy ezt az erkölcsi rendet „a világ józan szemléletével" felismerje, s a felismert törvényszerűségeknek engedve szabad akarattal irányítsa a maga életét. Aki ezt megteszi, az a „bölcs" és „értelmes", s ő remélheti azt, hogy a sorsa szerencsésen és boldogan alakul. Az a „bolond" azonban, aki nem hajlandó észrevenni az élet törvényszerűségeit, és nem szívleli meg e téren a nálánál okosabbak tanácsát, csak romlást és szerencsétlenséget remélhet. Nézzünk néhány példát arra, hogyan fogalmazza meg ezt a tételt a Példabeszédek könyve: *Utoléri a bűnöst az, amitől retteg, az igazak kívánsága pedig teljesül. Ha ráfúj a forgószél a bűnösre, nincs többé, de az igaz örökké tartó alapon áll.* (10,24–25) *Az igazak csak jóra várhatnak, a bűnösök pedig csak haragot remélhetnek.* (11,23) *Az igaz gyümölcse életnek a fája, és a bölcs lelkeket nyer meg. Bizony, az igaz is elnyeri jutalmát a földön, hát még a bűnös és vétkes ember!* (11,30–31) *A bűnösök szavai vérszomjasak, de a becsületeseket megmenti beszédük. Romlás éri a bűnösöket, és odalesznek, de az igazak háza megmarad.* (12,6–7) *A vétkeseket üldözi a baj, az igazaknak pedig szép jutalmuk lesz.* (13,21)

Izráel számára azonban a tetteknek és a sorsoknak ez az összefüggése nem személytelen természeti törvény, hanem a mindenséget teremtő és igazgató Isten által a világba beoltott és fenntartott rend. Nem a sors, nem a vak végzet szab erkölcsi rendet a világnak, hanem Jahve, aki kihozta népét Egyiptomból, hazát adott neki, és szövetséges társául választotta őt. Hiszen ő az, aki a legfőbb erkölcsi lényként egyes tetteket jónak, másokat gonosznak ítél (Péld 6,16–19; 11,1–10; 12,2–22; 15,8k; 15,26 stb.). Ő az, aki mindent és mindenkit megvizsgál (Péld 15,3; 16,2; 20,27; 21,2 stb.), s aki mindent, még a szív titkos és rejtett indulatait is látja (Péld 15,3.11; 16,2; 17,3; 21,2). Ő az, aki megfizet a jóért és a rosszért egyaránt (Péld 3,31–35; 10,3.22.24.27–29; 11,21; 15,25; 16,5 stb.). Ezért foglalhatják össze a Példabeszédek könyvének kései szerkesztői így a bölcsességirodalom tanításának lényegét: *Az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete.* (Péld 1,7k.29; 2,1–5; 3,5–12.26; 8,13.35; 9,10)

Kételyek – a teodícea problémája

Az Ószövetség korának embere is észrevette azonban azt, hogy a megfizetés-tan és a tapasztalati valóság gyakran nem, vagy csak alig hozható szinkronba egymással. Hány és hány példát láthattak a saját életükben és a tágabb környezetükben arra, hogy az igazakat csapások érik,

* Elhangzott az Evangélikus Hittudományi Egyetemen a Tudomány Napjának alkalmából, 2003. november 5-én.

sorsuk szerencsétlenül alakul, míg az istenteleneket elkerülik a megpróbáltatások, s elégedetten, boldogan élik az életük! E keserű tapasztalatok felett sokan talán otthon, egyedül töprengtek, megkeseredve és a hitben megrendülve, mint a 73. zsoltár szerzője, Ászáf. *Milyen jó az Isten Izráelhez, a tiszta szívűekhez! De az én lábam majdnem megcsúszott, kis híján elestem jártomban. Mert felindultam a kérkedők miatt, látva a bűnösök jólétét. Mert halálukig sincsenek kínjaik, és kövér a testük. Nincs részük az emberek gyötrelmében, nem érik őket csapások, mint más embereket. Ezért a kevélység nyakláncát hordják, és az erőszak köpenyébe burkolóznak. Jómódjukban kérkedve néznek szét, szívükben öntelt gondolatok járnak. Gúnyolódnak, gonoszul beszélnek, elnyomással fenyegetőznek dölyfösen. Az ég ellen is feltátják szájukat, nyelvükkel megszólják a földet. Ezért fordul feléjük a nép, és mohón isszák szavaikat, mint a vizet. Ezt mondják: Honnan tudná ezt az Isten? Lehet-e tudomása erről a Felségesnek? Íme, ilyenek a bűnösök! Háborítatlanul gyarapítják vagyonukat szüntelen. De én hiába tartottam tisztán a szívemet, hiába mostam kezemet ártatlanságomban, mert csapások értek mindennap, fenyítések minden reggel. Már arra gondoltam, hogy én is úgy beszélek, mint ők, de akkor megtagadtam volna fiaid nemzetségét. Elgondolkoztam rajta, meg akartam érteni, de túl nehéznek tűnt nekem.*

Mások talán ismerőseik szűk körében keseregtek a világ igazságtalansága felett (Mal 3,13–21), míg megint mások a templomban, imádságban tárták Isten elé tapasztalataikat, s kérték, követelték Istentől az erkölcsi rend helyreállítását (Zsolt 10,1–18; vö. Zsolt 73,17kk).

Így vagy úgy, ezek a példák is mutatják, hogy az ószövetségi emberben is megfogalmazódott a kérdés: van-e értelme vagy bárminemű haszna az Istenhez való ragaszkodásnak? „Igazságos-e" az Isten, s tettei, döntései „igazolhatóak-e" az emberi értelem számára? Az újkortól kezdve ezek a kérdések a teológiai-filozófiai kérdéskörnek, a teodíceának a felvetései. Trillhaas (743. o.) a modern ember fogalmi készletével a probléma lényegét a következő kérdésben adja vissza: „Hogyan lehet a világban tapasztalható indokolatlan szenvedések, idő előtti halálesetek, felszámolhatatlan szociális egyenlőtlenségek, gyógyíthatatlan testi és lelki betegségek, kiszámíthatatlan és feltartóztathatatlan természeti katasztrófák, valamint a megfékezhetetlen bűnözés és emberi gonoszság ellenére Isten mindenhatóságában, bölcsességében, a teremtett világ és teremtője jóságában és egy erkölcsileg megalapozott világrendben hinni?"

A teodícea kérdésére adott korai válaszok

Lássuk, hogy az Ószövetség embere hogyan, miben találta meg a válaszait a teodícea fentebb vázolt problémájára, mielőtt a „nagy kétkedők", a Prédikátor és Jób könyvének a szerzői színre léptek volna! Az, hogy itt ne „a" válaszról, hanem többes számban „válaszok"-ról beszéljünk, nagyon is indokolt. Az ószövetségi iratok ugyanis számos nemzedék, s egy nemzedéken belül gyakran több társadalmi csoport tapasztalatait és az Istentől kapott kinyilatkoztatásait tartalmazzák. Olyan kinyilatkoztatásokat, amelyekben a maguk korában és helyzetében megnyugtató feleletet találtak – s amelyek a mi élethelyzeteinkben is igaz és vigasztaló feleletet kínálhatnak a meg nem érdemeltnek tekintett szenvedések okára és céljára.

A világ igazságos rendje előbb-utóbb helyreáll

A bölcselkedők maguk is számolnak azzal a lehetőséggel, hogy ideig-óráig a világ erkölcsi rendje „kizökkenhet a tengelyéből". Ezt azonban a világ működésében csak átmeneti zavarnak tekintették, és azzal biztatták a tanítványaikat, illetve az olvasóikat, hogy a világ igazságos rendje előbb vagy utóbb, de mindenképpen helyreáll. Nézzünk erre a tételre a Példabeszédek könyvéből néhány példát: *A bűnösök útja olyan, mint a sűrű homály; nem tudják, miben botlanak majd meg.* (4,19) *Az igaz megmenekül a nyomorúságból, helyére pedig a bűnös jut.* (11,8) *Nem áll szilárdan a bűnösen élő ember, de az igazak gyökere mozdíthatatlan.* (12,3) *Utál az Úr minden fölfuvalkodott szívűt, kezet rá, hogy nem marad büntetlen!* (16,5) *Ne irigyelje szíved a vétkeseket, inkább az Urat féld mindennap, mert van még jövendő, és reménységed nem semmisül meg.* (23,17–18) *Mert ha hétszer elesik is az igaz, mégis fölkel, de a bűnösök elbuknak a bajban.* (24,16) *Aki kamattal és uzsorával gyarapítja vagyonát, annak gyűjt, aki könyörül a nincsteleneken.* (28,8)

Az anyagiaknál értékesebb kincseket nyernek az igazak

Természetesen a bölcsek is látták azt, hogy nem minden igaz éri meg sorsának jobbra fordulását, mint ahogy a bűnösök közül sem nyeri el mindenki életében a megérdemelt büntetést. Hány és hány olyan lelki kincs van azonban, mondják, amelyeket csak az igaz ember tud megszerezni, s amelyekkel a szerényebb anyagi vagy társadalmi körülmények között is bearanyozhatja az életét! Ilyen lelki értékek a szelíd lelkűség, a szeretet, a békesség, a nyugalom, a biztonság, a nyugodt lelkiismeret, valamint a többségi társadalom megbecsülése: a tisztelet és a jó hírnév. Nézzünk mindegyikre egy-egy példát – ismét a Példabeszédek könyvéből: *Jobb szelíd lelkűnek lenni az alázatosok közt, mint zsákmányon osztozni a gőgösök közt.* (16,19) *Jobb egy tányér főzelék ott, ahol szeretet van, mint a hizlalt ökör, ahol gyűlölet van.* (15,17) *Aki feddhetetlenül él, biztonságban él, de aki görbe úton jár, az kitudódik róla.* (10,9) *Jobb a kevés az Úr félelmével, mint a sok kincs, ha nyugtalanság jár vele.* (15,16) *Jobb a száraz falat ott, ahol békesség van, mint ha lakomával van tele a ház, de veszekednek benne.* (17,1) *Futnak a bűnösök, ha nem üldözik is őket, de az igazak biztosnak érzik magukat, mint egy oroszlán.* (28,1) *A kedves asszony a tisztességhez ragaszkodik. Az erőszakos emberek a gazdagsághoz ragasz-*

kodnak. (11,16) *Amit az embertől megkívánnak, az a hűség, ezért jobb a szegény ember a hazugnál.* (19,22) *Értelmének megfelelően dicsérik az embert, a fondorlatos szívűt pedig megvetik.* (12,8) *Többet ér a jó hírnév a nagy gazdagságnál, a jóindulat jobb az ezüstnél és az aranynál.* (22,1)

Az igaz tettek gyümölcse, ha a halál után is, de beérik

A hagyományos bölcsességirodalom még nem tud arról, hogy Isten a halál után tetteiért felelősségre fogja vonni az embert. Ez a gondolat majd csak a hellenizmus idejében jelenik meg bizonyos előzmények után (lásd Zsolt 49; 73) a halál utáni kettős feltámadás és ítélet tanításában (Dán 12). Arról azonban tud a Példabeszédek könyve, hogy tetteink a halálunk után az életben maradtak sorsát továbbra is befolyásolhatják. Az igaz ember által szerzett áldásban részesedhetnek a gyermekei is, mint ahogy a bűn által teremtett átkos élethelyzet nemcsak a bűnösnek, hanem utódainak is megkeserítheti az életét. Ez a tanítás fokozott felelősségre int bennünket. Tetteink hatása a földön túlélhet bennünket, s így áldást vagy átkot hozhatunk az utánunk jövőkre. A teodícea szempontjából ez azt jelenti: lehet, hogy egy igaz ember a saját életében nem nyerte el tetteinek méltó jutalmát, de gyermekei által mégis áldásban részesülnek. És lehet, hogy a bűnösnek nem kellett felelnie a tetteiért, de azok büntetése, ha csak az utódainak az életében is, biztosan nem marad el: *Romlás éri a bűnösöket, és odalesznek, de az igazak háza megmarad.* (12,7) *A vétkeseket üldözi a baj, az igazaknak pedig szép jutalmuk lesz. A jó ember örökséget hagy még unokáinak is, a vétkes vagyona pedig az igazra vár.* (13,21–22) *A bűnösök háza népe kipusztul, de a becsületesek sátrában lakók virulni fognak.* (14,11) *Feddhetetlenül él az igaz, még a fiai is boldogok lesznek.* (20,7) *Ne haragudj a gonosztevőkre, ne irigyeld a bűnösöket! Mert nincs jövője a gonosznak, a bűnösök mécsese kialszik.* (24,19–20)

S ha a kortársak esetleg éppen sorsának alakulása miatt rosszul is ítéltek volna meg valakit, az utókor megadja majd az igaznak a kellő erkölcsi elégtételt: *Az igaznak az emlékezete áldott, de a bűnösök neve semmivé lesz.* (10,7)

Isten igazságossága nem az egyén,
hanem a közösség szintjén érvényesül

Az Isten igazságosságára az előző pontban felmutatott válasz átvezet bennünket az Ószövetség kollektív szemléletéhez. Izráelben, ahogy az egész ókori Keleten a társadalom legkisebb egységének nem az egyént, hanem a családot tekintették. A család egy további alkotóelemekre nem bontható közösségnek számított, amelyben minden tag osztozott minden tag sorsában: jóban és rosszban egyaránt.

Ezzel a kollektív szemlélettel magyarázható például az, hogy az ókori Keleten bűnei miatt nemcsak a tettesnek, hanem az egész családjának szenvednie kellett. Amikor a perzsa udvaroncok Dániel elleni ármánykodása kitudódik, Dárius nemcsak őket vetteti az oroszlánok elé, hanem velük együtt egész családjukat is (Dán 6,25). Amikor Jóáb egyéni bosszúvágyból meggyilkolja Abnért, Dávid egyetlen lélegzettel mond átkot a bűnösre és annak egész családjára (2Sám 3,29); ugyancsak Dávid az, aki apjuk vétke miatt Saul fiait kiszolgáltatja a gibeóniak bosszújának (2Sám 21,5kk).

S amilyenek voltak a földi királyok, sokáig magát Istent is olyannak képzelték. Sőt: az igazság útján való nevelés egy korábbi fázisában, hogy megértsék és féljék, maga Isten is így viselkedett. Ákán bűne miatt Józsué Ákán egész családját kivégezteti (Józs 7,24–26). Mivel ezután már sikerül Izráel seregeinek elfoglalni Aj városát (Józs 8), nyilvánvaló, hogy az elbeszélő szerint Isten a kivégzést megnyugvással tudomásul vette. A pusztai vándorlás során Kórah, Dátán és Abirám vétke miatt egész családjukat elnyeli a föld (4Móz 16,25kk), a második parancsolatban pedig Isten úgy mutatkozik be, mint aki nemcsak az egyénnek fizet meg tettei szerint, hanem azzal együtt egy egész közösségnek: *Mert én, az Úr, a te Istened, féltőn szerető Isten vagyok! Megbüntetem az atyák bűnéért a fiakat is harmad- és negyedízig, ha gyűlölnek engem. De irgalmasan bánok ezerízig azokkal, akik szeretnek engem, és megtartják parancsolataimat.* (2Móz 20,5k par. 5Móz 5,9k; vö. 2Móz 34,6k)

Így érthető az is, hogy az Ószövetség szerint az uralkodó egy személyben felelős népe sorsának alakulásáért. A Királyok könyve azt tanítja, hogy a királynak a mózesi törvényekhez való viszonyulásán állt vagy bukott országának a sorsa. Ha megtartotta a törvényt, akkor népének jólétet és áldást garantált, ha azonban semmibe vette azt, akkor romlást és pusztulást hozott a rá bízott egész közösségre (vö. ugyanígy 2Móz 7–10; 2Sám 24; Jer 15,4).

Ez a teodícea szemszögéből azt jelenti: Isten nem az egyénnel, hanem a közösséggel igazságos. A család vagy a nemzet szintjén érvényes a bölcsességirodalom tanítása, a próféták intése, valamint a Törvény átok- és áldásmondásai.

Ugyanez a kollektív szemlélet tudja csak igazságosnak elfogadni azokat az eseteket is, amikor Isten a szeretteinek elvesztésével büntet meg valakit. A sareptai özvegy fiának a haláláért saját magát tette felelőssé, amennyiben azt saját bűnei következményének, Isten jogos büntetésének tekintette (1Kir 17,17k). Dávid házasságtörését és gyilkosságát az Úr azzal torolta meg, hogy megölte a házasságtöréséből született gyermeket (2Sám 12,15kk). Az egyén szintjén a büntetés igazságtalan, hiszen egy ártatlant sújt közvetlenül, és csak közvetve a bűnös embert. A közösség szintjén azonban az ítélet elfogadható: a család bűnéért a család szenved – függetlenül attól, hogy melyik tagja vétkezett.

Ez a kollektív szemlélet sokáig adott Izráel számára elfogadható választ az Isten igazságosságával kapcsolatos

kérdésekre. Ha az igaz szenved, akkor lehet, hogy a családja vagy népe büntetését kell a többiekkel együtt viselnie. A babiloni fogság korában azonban egy individualizálódási folyamat zajlott le, ami a kollektív felelősségnek ezt az elvét határozottan és világosan elvetette (lásd Ez 18; 5Móz 7,9; 24,16). A két nézet, a kollektív és az individualista nézet szintéziseként az Ószövetség azt tanítja: a bűn és a bűnhődés folyamából minden nemzedék és egyén szabadon kiléphet. Ha azonban ezt nem teszi meg, akkor atyái vétkeivel együtt atyái vétkeinek a következményei is terhelni fogják őt (vö. Ézs 65,7; Zsolt 106,6; Ezsd 9,7kk).

A szenvedés mint atyai fenyítés

A prófétai igehirdetésben nagyon hamar megjelenik, és szinte végig jelen marad a fiát fenyítő apa metaforája Izráel történelmi katasztrófáinak teológiai értelmezésére (Hós 5,1–3; 5,8–12; Ézs 1,4–9; 53,5; Jer 2,19.30; 3,3; 5,3; 6,7k; 10,24 stb.). Meglepő azonban, hogy ezt a metaforát csak nagyon későn, a Kr. e. 3. században kezdték az egyén szenvedéseinek értelmezésére is alkalmazni. A Példabeszédek könyvének ősi gyűjteményei még egyetlen ilyen igehelyet sem tartalmaznak, a gondolat csak egy helyen, a könyv kései prológusában jelenik meg. Ugyancsak kései a 94. zsoltár, ami a 12–15. versében szép példáját kínálja ennek a felfogásnak. Ezen a téren tehát a prófétai hagyomány gazdagította utólag a bölcsességirodalom tanítását. Lássuk a két említett igehelyet: *Az Úr intését meg ne vesd, fiam, és dorgálását meg ne utáld! Mert akit szeret az Úr, azt megdorgálja, de mint apa a fiát, akit kedvel.* (Péld 3,11–12) *Boldog az az ember, akit te megfenyítesz, Uram, és megtanítasz törvényedre, hogy megóvd a rossz napoktól, míg a bűnösöknek megássák a sírját. Nem taszítja el népét az Úr, nem hagyja el örökségét. Mert diadalra jut még a jog, és azt követi minden tiszta szívű ember.* (Zsolt 94,12–15)

A metafora mögötti gondolat világos: bűnt minden ember követ el, még az igazak is. Isten ezeket a bűnöket nem hagyja figyelmen kívül, hanem megbünteti őket, hogy ezzel térítse jó útra az igazat, s megakadályozza, hogy az Isten útjától messzebbre távolodva a teljes megsemmisülés legyen majd a része. Ahogy a szülő a fenyítéssel a nagyobb bajtól igyekszik megkímélni a gyermekét, úgy igyekszik Isten is a kisebb büntetésekkel, csapásokkal az igazakat a jó úton megőrizni. Az igazak szenvedése tehát Istennek a hozzájuk való jóságának és szeretetének a jele is lehet.

Jób és barátainak vitája – a hagyományos válaszok krízise

Jób könyvét a szerzői, illetve szerkesztői egészében e nagy kérdéseknek: az igazak meg nem érdemelt szenvedésének és Isten igazságosságának szentelték. A bölcsességirodalomnak ez a kései terméke összefoglalja a Kr. e. 3. századig a zsidóság szinte valamennyi idevágó elképzelését. A hagyományos bölcsességirodalom tételeit Jób barátai képviselik, míg Jób, az ártatlanul szenvedő igaz a szenvedések okait hiába kutató embert reprezentálja, aki ugyan Isten létét nem tagadja meg, még csak a vele való közösséget sem hajlandó felmondani, de elhagyatottságában az igazságos és kiszámítható, mert kiismerhető isten helyett egy gonosz, démoni, önkényes, döntéseiért számon nem kérhető, etikai döntéseinkben ezért mércéül nem választható isten képe rajzolódik meg benne.

A barátok gondolatait itt és most nem tudjuk részleteiben ismertetni. Erre azonban nincs is szükség, hiszen az ő szavaikban a már korábban kimutatott gondolatok jelennek meg különböző formában, gyakran több nézetet összekapcsolva, elegyítve egymással. Az a két tanítás, ami új szempontként megjelenik a barátok okfejtésében, a következő.

Nincs bűntelen ember –
így ártatlanul szenvedő sem létezik

Az egyik tétel szerint egyetlen ember sem állíthatja magáról, hogy bűntelen, így igazából senki sem szenved ártatlanul. E gondolatot Elifáz fogalmazza meg mindjárt az első beszédében (4,12–21), de ugyanez a tanítás jön elő a 15,11–16 és a 25,2–6-ban is. Nem csodálkozhatunk azonban azon, hogy sorskérdéseire Jób ezt a feleletet nem fogadja el. Mert bár valóban nincs ártatlan ember az Isten előtt, ez a tétel azonban még nem ad magyarázatot arra a tényre, hogy Isten az emberi természetnek ugyanezért a gyengeségéért egyeseket miért kisebb, míg másokat miért nagyobb büntetéssel büntet.

Isten bölcsessége kifürkészhetetlen –
ami marad, az a gyermeki bizalom

A második gondolat szerint Isten bölcsessége, úgymint szándékai és tetteinek igazi indítékai az ember számára kifürkészhetetlenek. Ahogy egy kisgyermek nem érti azokat a döntéseket, amiket a szülei az ő érdekében hoznak meg, ugyanúgy nem képes az ember felfogni Isten döntéseit. Ezért az ember nem tehet mást, mint hogy gyermeki bizalommal rábízza magát Istenre, tudva azt, hogy ha ő nem is érti a vele történteket, Isten végső soron mindent az ő javára, az ő érdekében tesz. Ez Cófár első beszédének a lényege (11,7–11), de a gondolat megjelenik a keretelbeszélés mennyei jelenetében (1–2) és a Jób 28 nagy betétszövegében is.

De valóban megoldás ez a teodícea problémájára? Jób szerint aligha. Ez a tanítás ugyanis több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol: rábízhatja-e magát az ember egy olyan istenre, aki kiszámíthatatlan, önkényes, képes bárminemű belátható indok nélkül saját híve ellen fordulni, a kitartáshoz pedig nem ad erőt, biztatást, s így a földi életben való boldoguláshoz hívei nem remélhetnek tőle semmiféle támpontot vagy útmutatást?

Isten Jóbnak adott válasza – az igazak szenvedésének kérdésére

A hagyományos bölcselkedésen túlmutató válaszokat a könyv utolsó nagyobb egységében, Isten és Jób dialógusában kell keresnünk (Jób 38–42). Akár az egész könyv, úgy a könyvnek ezek a záró fejezetei is több szerkesztői átdolgozáson estek át. Nemzedékek sora érezte kényszerítve magát arra, hogy Isten igazságosságának a kérdésében hozzátegye a könyvhöz saját hittapasztalatát és Istentől nyert, a saját élethelyzetére igaznak bizonyuló kijelentését. E bonyolult hagyományozástörténeti folyamat felvázolása nem feladatunk, a legújabb redakciótörténeti elemzések ismertetése Kaiser bevezetésében megtalálható. Ha azonban ennek a folyamatnak az összetettségéről tudunk, akkor nem esünk abba a hibába, hogy a vizsgált szakaszban egyetlen választ keressünk a teodícea problémájára. Nem, Jób könyve utolsó fejezetei sem „a" választ kínálják az igazak szenvedésének kérdésére, hanem „válaszokat", így többes számban. S remélem, a folytatásban sikerül bizonyítanom: ez a tény nem kell, hogy elbizonytalanítson bennünket, hiszen a válaszok sokszínűsége meggazdagítja Istenről és emberről szerzett bibliás ismereteinket.

Isten megjelenésében, nem pedig beszédében rejlik a válasz

Sokan gondolják úgy, hogy Jób a maga kétségeire nem Isten szavaiból hallotta ki a feleletet, hanem igazából Isten megjelenése oszlatta el azokat (38,1; 40,6). Jób úgy érezte, hogy Isten önkényes, kiszámíthatatlan lény, aki nem tud, vagy nem akar tetteiről számot adni, ezért nem meri vállalni vele, a meghurcolt Jóbbal a találkozást. Ezért egyre élesebb hangon követelt magától Istentől magyarázatot arra, ami vele történt. Barátaiban csalódott, tőlük el is fordult. Istenben is csalódott, de tőle mégsem tudott elszakadni. Minél igazságtalanabbnak érezte Istent, annál elszántabban, annál szenvedélyesebben követelte, hogy találkozhasson vele, s neki magának mondhassa el keserű panaszát.

És Isten, aki sokáig eltakarta arcát Jób elől, ismét odafordult hozzá. Megjelenése megcáfolta Jóbnak a vádjait, és teljesítette akaratát. Az embernek, akit lelki gyötrődései nem elszakítottak Istentől, hanem Isten karjaiba hajtottak, megjelent az Úr. Azzal, aki az Istennel kapcsolatos kétségeire magánál Istennél kereste a választ, Isten szóba állt. Annak, aki Isten elleni vádjait nem másoknak akarta előtárni, azt Isten meghallgatással jutalmazta. S végül azt, aki nem fogadott el Isten ügyében senkit döntőbírónak, csak magát a megvádolt Istent, annak a panasza Istennél meghallgatásra talált (vö. Zsolt 73). Mert amíg Istentől magához Istenhez menekül az ember, addig Isten és ember előbb vagy utóbb, de ismét egymásra talál.

A válasz Isten első beszédében rejlik

Isten azonban nemcsak megjelenik, hanem meg is szólal, s két hosszabb beszédben tárja fel a természet és az állatvilág gazdagságát, felmutatja azok működésének rejtélyes, emberileg felfoghatatlan voltát (38–39 és 40,6–41,26), s kényszeríti ezzel Jóbot mindkét beszéde végén meghódolásra (40,1–5 és 42,1–6).

E két beszéd közül az első a természet és az állatvilág leírásában azt igyekszik kimutatni, hogy hány meg hány jelenségnek vagy folyamatnak nem ura az ember. Az ember nem tudja kordában tartani a tengert, nem képes befolyásolni az égitestek járását vagy az időjárást (38,1–38). De ugyanígy nem ura az ember az állatvilágnak sem: nem képes betörni és szolgálatába állítani a vadszamarat, a vadbivalyt vagy a struccot, mint ahogy az egyszerű kézműves vagy földművelő számára a harci ló is a megfékezhetetlen, vad erő szimbóluma (39,5–25). Többről van itt szó, mint egyszerűen arról, hogy e példák szerint az Isten bölcsessége és gondviselésének útjai kikutathatatlanok (vö. Jób 28). Ez a beszéd nem egyszerűen arra biztat: törődjünk bele, hogy nem értjük Isten útjait, s gyermeki engedelmességgel bízzuk magunkat az ő bölcsességére. Nem, ez a beszéd józan ésszel is elfogadható választ akar adni a gondolkodó embereknek. S hogy mi is ez a válasz? Ezt kétféleképpen fogalmazhatjuk meg.

a) Lám, az ember annyi mindennek nem ura az élettelen természetben és az állatvilágban. Miért éppen a saját sorsának akar az ura lenni? Vagy ugyanezt másképp megközelítve: ha el tudjuk fogadni, hogy nem vagyunk képesek a természetben és az állatvilágban mindent kontrollálni vagy befolyásolni, akkor miért nem tudjuk elfogadni, hogy a saját életünkkel sem tehetjük ugyanezt? Nem következetlen itt az emberi gondolkozás?

b) Az ember a Teremtő iránti csodálattal tudja szemlélni a számára kiismerhetetlen és megfékezhetetlen dolgokat: a különböző természeti jelenségeket vagy a színes és tarka, lenyűgöző állatvilágot. Miért nem tudja az ember a saját sorsának kiszámíthatatlan fordulatait ugyanezzel a csodálattal szemlélni?

A válasz Isten második beszédében rejlik

Isten második beszéde még mindig az állatvilág témájánál marad, de összesen két állat, a víziló és a krokodil bemutatására épül. E két víziállatban közös az, hogy az ember számára legyőzhetetlenek és megfékezhetetlenek. Élesen elütnek azonban egymástól abban, hogy az egyik, a víziló, békés növényevő, míg a második, a krokodil, félelmetes, kiszámíthatatlan ragadozó.

E két állat metaforáján keresztül a könyv azt akarja mondani: a teremtett világban ugyanígy van egyszerre jelen a rend és a káosz, a jó és a rossz. A teremtéstörténet szerint Isten a káoszt nem törölte ki a világból, hanem csak korlátok közé szorította, és a névadással uralma alá hajtotta (1Móz 1,6–10). Azt pedig, hogy a halál erőit maga az ember szabadította rá bűnével a világra, világosan

kimondja a bűneset története (1Móz 3,14–20). Ne csodálkozzon tehát az ember, hanem vegye tudomásul: a teremtett világban együtt és egyszerre van jelen a rend és a káosz, a jó és a rossz, s ebben a világban mindkettőnek megvan a maga relatív szabadsága.

A válasz a Jób 38,39–39,4-ben rejlik

Isten első beszédének van egy különös szakasza, ami megszakítja a beszéd gondolatmenetét, s inkább a második beszéd mondanivalójához áll közelebb. Ez a rész a 38,39–39,4. Ebben először arról olvasunk, hogy Istennek a ragadozó oroszlán és a dögevő holló csemetéiről is gondoskodnia kell (38,39–41), majd a szöveg egy alig követhető váltással a kőszáli zergék ellétéről, szaporulatáról kezd el beszélni (39,1–4).

Pedig az összefüggés világos. Isten a növényevőkkel, a kőszáli zergékkel táplálja az oroszlánt és a hollót – de mindig gondoskodik arról is, hogy a növényevők ki ne vesszenek. Mindig elég zerge születik ahhoz, hogy a ragadozók kölykei és fiókái is életben maradjanak, ugyanakkor a növényevő zergék se pusztuljanak ki. A természetben a ragadozó és a prédaállat szaporulata csodás egyensúlyban van egymással, biztosítva – ha nem is az egyén, de a faj szintjén – mindkét csoportnak a fennmaradást.

Ugyanígy a teremtett világban is egyszerre van jelen a rend és a káosz, Isten pedig a „makrokozmosz" szintjén gondoskodik a kettő egyensúlyáról. Ha némelyek áldozatul is esnek a káosz erőinek, a földről soha nem pusztulnak ki az igazak; a káosz soha nem gyűrheti maga alá végképp a rendet, mert Isten őrt áll kettejük egyensúlya felett. S ha az egyénnek nem is ad magyarázatot e nézet arra, hogy miért éppen ő került a káosz karmaiba, vigasztalást nyújthat a számára az, hogy a nagyobb összefüggések szintjén a harc, aminek része lett, az igazak oldaláról vesztésre sohasem áll.

A válasz Jób megalázkodásában és barátai megdorgálásában rejlik

Kinek adott igazat a megjelenő Isten Jób és barátainak a vitájában? A keretelbeszélés és az Isten válasza e kérdésben látszólag ellentmond egymásnak. Hiszen Isten válaszára Jóbnak kétszer is meg kellett alázkodnia, elismerve azt, hogy Istennel szemben nem volt igaza (40,1–5; 42,1–6). Ugyanakkor Jób barátjának, Elifáznak ezt mondja Isten: *Haragra gerjedtem ellened és két barátod ellen, mert nem beszéltetek rólam olyan helyesen, mint szolgám, Jób. Azért vegyetek hét bikát meg hét kost, menjetek el szolgámhoz, Jóbhoz, és mutassatok be égőáldozatot magatokért! Szolgám, Jób pedig imádkozzék értetek. Mert csak rá való tekintettel nem szégyenítlek meg benneteket, hiszen nem beszéltetek rólam olyan helyesen, mint szolgám, Jób.* (42,7b–8)

Ha ezt a két részletet egymás mellé állítjuk, akkor világos: a könyv végső formájának a szintjén Jób és barátai vitájában Isten sem Jóbnak, sem barátainak nem adott maradéktalanul igazat! Valamiben mindkét vitapartner tévedett. S ez a valami, bármilyen furcsa is, lényegében ugyanaz a dolog volt. Mindketten elfelejtették, hogy Isten szuverén Isten, aki azt tesz, amit akar; tetteinek és indulatainak csak ő maga szabhat egyedül határt. Az ember számára Istenben mindig marad valami kiismerhetetlen, valami felfoghatatlan, valami kiszámíthatatlanság. Vannak, akik ebben vélik felfedezni Istennek az igazak szenvedésének kérdésére adott egyik lehetséges válaszát.

a) Jób barátai azt hitték, hogy Isten a tantételekből, a hitvallásokból, az ősök bölcselkedéséből teljességgel kiismerhető. Azt hitték, nem tehet Isten olyat, amit ők a róla szerzett ismereteik alapján ne tudnának előre prognosztizálni, vagy legalább utólag megmagyarázni. Nem tudták azt, hogy Istent nem lehet tantételekbe beleszorítani. Legyen akármekkora teológiai ismeret a birtokunkban, álljon akárhány nemzedék tapasztalata és igeértelmezése is a rendelkezésünkre, Isten végső soron mégis kikutathatatlan titok marad a számunkra. Belőle csak annyit ismerhetünk meg, amennyit ő maga előttünk fel akar tárni, amennyit önmagából nekünk ki akar jelenteni. *Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az Úr. Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak az én utaim a ti utaitoknál, és az én gondolataim a ti gondolataitoknál.* (Ézs 55,8k)

b) Ugyanakkor a vitában Jóbnak sem volt teljesen igaza. Jób ugyanis azt hitte, hogy Isten egyetlen emberi élet tapasztalataiból teljességgel kiismerhető. Azt hitte, nem tehet Isten olyat, amit ő az Istenről szerzett tapasztalatai alapján ne tudna előre prognosztizálni, vagy legalább utólag megmagyarázni. Elfelejtkezett arról, hogy Istent nem lehet egyetlen élet tapasztalataiba beleszorítani. Isten több, mint amit én látok belőle. Isten nagyobb és sokoldalúbb annál, mint amit nekem osztályrészül megszabott. Hogyan állíthatja valaki komolyan azt, hogy amit ő, józan ésszel, életének 70–80 évében látott, hallott és tapasztalt, kigondolt, kikövetkeztetett vagy valóban kijelentésként megkapott, az a maga teljességében leírhatja az öröktől fogva létező és munkálkodó Istent, annak üdvtervét, szándékát és irántunk való indulatát? Egyetlen ember csak egy parányi részletet láthat meg Istenből. S csak ha e parányi részleteket összegyűjtjük és megfelelően egymáshoz illesztjük, akkor rajzolódhat ki egy hitelesnek nevezhető mozaikkép előttünk. Minél több ember, minél több nép és nemzedék tapasztalatát kapcsoljuk össze, annál élesebb és megbízhatóbb lesz ez a kép. Ilyen tapasztalatok gyűjteménye a Szentírás, és annak kontrollja alatt ilyen tapasztalatok gyűjteménye a testvéri bizonyságtétel, az Istenről folytatott hívő „tapasztalatcsere", lelki beszélgetés, baráti találkozás.

Meggyőződésem, hogy a Tudomány Napjának ez az előadássorozata is egy ilyen jellegű testvéri találkozás. Adja Isten, hogy egymás tapasztalatai és tudása révén gazdagodjon, bővüljön istenismeretünk! S remélem, hogy

az igazak szenvedésének a kérdését az Újszövetség tanításának fényében továbbgondolva kétségeire és panaszaira – önmaga és a bajban lévő felebarátai számára egyaránt – Istennel meghallgatásra és válaszra talál.

IRODALOM

Bustya D.: Jób, a keresztyén. In: *Református Szemle* 1973. 131–137. o.

Crenshaw, J. L.: *Popular Questions of the Justice of God in Ancient Israel.* ZAW 82. 1970. 380–395. o.

Eszenyeiné Széles M.: Istenfélelem – és mégis szenvedés? In: *Theologiai Szemle* 1995. 139–144. o.

Eichrodt, W.: Vorsehungsglaube und Theodizee im Alten Testament. In: Eichrodt, W. (szerk.): *A. Alt. FS. O.* Procksch. Leipzig, 1934. 45–70. o.

Fohrer, G.: *Das Buch Hiob.* KAT. Berlin, 1988.

Gese, H.: *Lehre und Wirklichkeit in der alten Weisheit. Studien zu den Sprüchen Salomos und zu dem Buche Hiob.* Tübingen, 1958.

Gradl, F.: *Das Buch Ijob.* NSK. AT 12. Stuttgart, 2001.

Hesse, F.: *Hiob.* ZBK. Zürich, 1992.

Imre L.: A szenvedők az Ószövetségben. In: *Református Szemle* 1988. 550–560. o.

Kaiser, O.: *Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments.* Band 3. Die poetischen und weisheitlichen Werke. Gütersloh, 1994.

Kaiser, O.: *Der Gott des Alten Testaments.* Theologie des AT 3. Jahwes Gerechtigkeit. UTB. 2392. Göttingen, 2003.

Köhlmoos, M.: Theodizee II. Altes Testament. (szócikk) In: *TRE.* Bd. 33. Berlin/New York, 2002. 215–218. o.

Kustár, Z.: *„Durch seine Wunden sind wir geheilt" Eine Untersuchung zur Metaphorik von Israels Krankheit und Heilung im Jesajabuch.* BWANT. 154. Stuttgart, 2002.

Muntag, A.: Jób problémája – személyes kérdésünkként. In: *Lelkipásztor* 1958. 30–36. o.

Muntag, A.: *Jób könyve.* Budapest, 2003.

Müller, H.–P.: *Theodizee? Anschlusserörterungen zum Buch Hiob.* ZThK. 89. 1992. 249–279. o.

Pöhlmann, H. G.: A kétségbeesés falánál – a teodícea kérdése. In: *Lelkipásztor* 1998. 242–245. o.

Rad, G. von: *Az Ószövetség teológiája.* I–II. Budapest, 2002.

Ruppert, L.: *Der leidende Gerechte. Eine motivgeschichtliche Untersuchung zum Alten Testament und zwischentestamentlichen Judentum.* FzB 5. Würzburg, 1972.

Schmid, H. H.: *Gerechtigkeit als Weltordnung. Hintergrund und Geschichte des alttestamentlichen Gerechtigkeitsbegriffes.* Tübingen, 1968.

Schmidt, W. H.: *Gott und Böses. Hinweise auf das Alte Testament.* EvTh. 52. 1992. 7–22. o.

Schmidt, W.: Jób könyve és a szenvedés kérdése. In: *Lelkipásztor* 1993. 3–5. o.

Stamm, J. J.: *Das Leiden des Unschuldigen in Babylon und Israel.* ATANT. 10. Zürich, 1946.

Szabó, Cs.: *Hit és szenvedés.* Budapest, 1998.

Szatmári, S.: Szenvedés az Ószövetségben – a prófétáknál és az Ószövetség kegyeseinél. In: *Theologiai Szemle* 1992. 13–18. o.

Székely, J.: A betegség bibliai értelme. In: *Református Szemle* 1987. 429–435. o.

Tóth K.: *Az Úrnak félelme: ez a bölcsesség. Ószövetségi bölcselkedés a Példabeszédek, a prédikátor és Jób alapján.* Budapest, 1998.

Trillhaas, W.: „Theodizee III. Systematisch." (szócikk) In: *RGG.* Bd. VI. 743–747. o.

Weiser, A.: *Das Buch Hiob.* ATD. 13. Göttingen, 1980.

GERD THEISSEN

Őskeresztény ethosz 5.

A Hegyi beszéd mint az autonómia etikájának és a felebarátiság etikájának szintézise

Intések az igaz kegyességre

Míg az antitézisek a tradícióval és az indulatokkal szembeni autonómiát hívják elő, addig az igaz kegyesség szabályai, amelyek a Hegyi beszéd második fő szakaszát teszik ki, a társadalmi kontrollal szembeni autonómiát célozzák meg. Amit valaki tesz, azt nem mások elismerésének kell motiválnia, hanem egyedül Istennek. Ez szükséges az adakozásnál, az imádkozásnál és a böjtölésnél. Ez mindegyik esetben arisztokratikus és szuverén viselkedésformát követel meg.

Az igaz kegyesség intelmei egy mindhárom figyelmeztetésre vonatkozó általános felütéssel kezdődnek: hogyan kell az igazságosságot gyakorolni. *Vigyázzatok: a kegyességeteket ne az emberek előtt gyakoroljátok, hogy lássanak titeket, mert így nem kaptok jutalmat mennyei Atyátoktól.* (6,1)

Az igazság tanítása, amelyről szó van, az antitézisekben szerepel. Tehát beszélhetünk „Durchführungsbestimmungen"-ről, vagyis azokról a szabályokról, amelyek meghatározzák, hogyan kell alkalmazni ezt az igazságot. Ezt nem kellene annak a reputációnak motiválnia, amelyet másoktól kapunk. Ennek első példája az adakozásnál szerepel. *Amikor tehát adományt adsz, ne kürtöltess magad előtt, ahogyan a képmutatók teszik a zsinagógákban és az utcákon, hogy dicsérjék őket az emberek. Bizony, mondom néktek: megkapták jutalmukat. Te pedig amikor adományt adsz, ne tudja a bal kezed, mit tesz a jobb, hogy adakozásod titokban történjék; a te Atyád pedig, aki látja, ami titokban történik, megfizet neked.* (6,2–4)

A régi pogány adakozókkal ellentétben senkinek nem lenne szabad a saját nyilvános hírnevével törődnie, amikor *adakozik*, hanem diszkréten kell azt tennie. Mindenki lehet jótevő, mint a hatalmasok és az arisztokraták, de

senkinek sem lenne szabad társadalmi hasznot húzni ebből. A jobb kéz nem tudja, mit csinál a bal. Ez az autonómia magas fokát követeli meg valakinek a környezete felé, megint csak a felebarát kedvéért. A kegyesség következő instrukciója az imádságra vonatkozik, amely ráadásként a mintaszerű, irányadó ima példáját adja, az Úr imája: *amikor imádkoztok, ne legyetek olyanok, mint a képmutatók, akik szeretnek a zsinagógákban és az utcasarkokon megállva imádkozni, hogy lássák őket az emberek. Bizony, mondom néktek: megkapták jutalmukat. Te pedig amikor imádkozol, menj be a belső szobádba, és ajtódat bezárva imádkozzál Atyádhoz titokban; Atyád pedig, aki látja, amit titokban teszel, megfizet neked.* (6,5–6)

Ezekből a szavakból kiderül, hogy az autonóm viselkedés az *imádkozásban* is követelmény. Ez paradox módon hangzik, mivel az imádkozás feltételezi a függőség elismerését. De ez az Istentől való függőség – és ez a sajátos függőség függetlenné tesz az emberi lényektől. Egy szempontból Isten és az emberek ugyanabban a funkcióban jelennek meg: azoknak, akik imádkoznak, nem szabad megpróbálniuk jó benyomást kelteni sem embertársaikban a nyilvánosság előtti látványos imádkozással, és Istent sem lenne szabad megpróbálniuk befolyásolni a hallható imádkozás szóáradatával. Tehát az Úr imájának bevezetése ezt mondja: *amikor pedig imádkoztok, ne szaporítsátok a szót, mint a pogányok, akik azt gondolják, hogy bőbeszédűségükért hallgattatnak meg. Ne legyetek tehát hozzájuk hasonlók, mert tudja a ti Atyátok, mire van szükségetek, mielőtt még kérnétek tőle.* (6,7–8)

Az Úr imája a Hegyi beszéd központjában helyezkedik el (6,9–13). Három úgynevezett „Du-Bitte"-t (te-kérés) ölel fel „te"-ként megszólítva Istent, és három úgynevezett „Wir-Bitte"-t (mi-kérés). Ennek az imának etikai implikációi vannak. Máté kiegészíti az Úr imájának első részét az Isten akaratának beteljesedésére vonatkozó kéréssel.

Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy,
szenteltessék meg a te neved,
jöjjön el a te országod,
legyen meg a te akaratod,
amint a mennyben, úgy a földön is;
mindennapi kenyerünket add meg nékünk ma,
és bocsásd meg vétkeinket,
miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek;
és ne vigy minket kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól. (6,9–13)

Az utolsó három kérés azokkal a dolgokkal foglalkozik, amelyek azért szükségesek, hogy az emberek bármi jót tudjanak cselekedni. Tekintettel a *jelen* időre az ima a mindennapi kenyérért imádkozik – vagy a holnapi kenyérért, vagyis annak a bizonyosságnak a minimumáért, hogy nem fenyeget az éhezés veszélye. A *múltra* való tekintettel az ima az adósságok elengedéséért (a vétkek megbocsátásáért) imádkozik. A *jövőre* való tekintettel pedig a kísértés elkerüléséért imádkozik. Ezek nélkül az előfeltevések nélkül nagyon nehéz Isten akarata szerint élni. Az éhes emberek nem morális személyek. Azok az emberek, akik nem békültek meg társaikkal, veszélyesek. Azok, akiktől túl sokat kérnek, könnyen elbukhatnak.

Az ezt követő kontextusban csak a megbocsátás kérelme szerepel (6,14), amely a legfontosabb Máté számára. Az adósság elengedése gyakran királyi aktus volt egy uralkodás kezdeténél vagy válság idején. Ez Máté evangéliumában is a királyi Messiás cselekedete, aki megváltja embereit bűneikből (1,21). A gonosz szolga példázata (18,23–35) mutatja, hogy az adósságok elengedése királyi tett. Ha a tanítványok megbocsátják egymásnak vétkeiket, egy király viselkedését, Isten viselkedését imitálják.

A kegyesség utolsó instrukciója a böjtölésre vonatkozik. *Amikor pedig böjtöltök, ne nézzetek komoran, mint a képmutatók, akik eltorzítják arcukat, hogy lássák az emberek böjtölésüket. Bizony, mondom néktek: megkapták jutalmukat. Amikor pedig te böjtölsz, kend meg a fejedet, és mosd meg az arcodat, hogy böjtölésedet ne az emberek lássák, hanem Atyád, aki rejtve van; és Atyád, aki látja, ami titokban történik, megfizet neked*. (6,16–18)

A böjtölés magatartása szintén hordozhat királyi vonást. Ahelyett, hogy eltorzított arcot mutatna mások felé, a böjtölő öntsön olajat a fejére, és mossa meg az arcát! Kevésbé köztudott, hogy a felkenés egykor a királyi invesztitúra rítusa volt. Inkább úgy tekintették, mint a tétlenkedő felső osztály jelét, akik megtehették, hogy odafigyeljenek a külsejükre. A szakasz bizonyosan azt állítja, hogy önmagunk megalázásának Isten előtt a böjtölésben kombinálódnia kell a mások felé tanúsított önbizalommal.

Az igaz kegyesség intelmei biztosítják az olvasót, hogy Isten egy személy valódi értékeit nézi, függetlenül a nyilvános presztízstől. Az emberi lények annyit érnek, amennyit Isten ítélete alapján érnek, és ez lesz az *ő* igazi jutalmuk. A szakasz elutasítja mind a hamis nyilvános önfelmagasztalást (az adakozásban), mind a hamis nyilvános önmegalázkodást (a böjtölésben).

A szociális parainézis (6,19–7,11)

A Hegyi beszéd harmadik fő része szociális parainézist foglal magában. Ez a rész formailag nem olyan jól strukturált, mint az antitézisek vagy a kegyességre való intések, amelyek mondásokból vannak megszerkesztve ugyanazzal a struktúrával és ugyanazokkal a mondatszerkezetekkel. A szociális parainézis mondásaiban találunk néhány tiltást, melyek a görög μη tagadószóval kezdődnek, például:

– *Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön* (…) (μη θησαυριζετε) (6,19)

– (…) *ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, és mit igyatok.* (μη μεριμνατε) (6,25)

– *Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek!* (μη κρινετε) (7,1)

– *Ne adjátok oda a kutyáknak azt, ami szent* (…) (μη δωτε το αγιον) (7,6)

A tiltásoknak két témájuk van: figyelmeztetnek az ellen, hogy függővé váljunk az anyagi javaktól, és figyelmeztetnek az ellen, hogy megítéljük egymást. Idézem a két döntő mondást, amelyek bevezetik ezeket a témákat. Mindkét mondás autonómiát követel meg az alapvető szociális kötelékekkel szemben. *Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a moly és a rozsda megemészti, és ahol a tolvajok kiássák és ellopják, hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a moly, sem a rozsda nem emészti meg, és ahol a tolvajok sem ássák ki, és nem lopják el. Mert ahol a kincsed van, ott lesz a szíved is*. (6,19–21) *Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek! Mert amilyen ítélettel ítéltek, olyannal ítéltettek; és amilyen mértékkel mértek, nektek is olyannal mérnek.* (7,1–2)

Az anyagi javak még jobban veszélyeztetik autonómiánkat, mint a társadalmi kontroll. A hiperkritikus moralitás pedig megmérgezi a közösségi érzést. E bevezető figyelmeztetések után következik két mondás, mindkettő a szemre vonatkozó képekkel. Ez a szociális parainézis központja. Az első kép: *A test lámpása a szem. Ezért ha a szemed tiszta, az egész tested világos lesz. Ha pedig a szemed gonosz, az egész tested sötét lesz. Ha tehát a benned lévő világosság sötétség, milyen nagy akkor a sötétség!* (Mt 6,22k)

Ez a mondás az irigységgel szembeni figyelmeztetés. A „gonosz szem" az irigy szem, mely ellenszenvvel viseltetik a felebaráttal szemben, aki több anyagi javat birtokol. Ez mutatja az elfogadás nagylelkűségének hiányát. A szem második képe egymás meg nem ítélésének fontosságát hangsúlyozza. *Miért nézed a szálkát atyádfia* (szó szerint: testvér) *szemében, a magad szemében pedig miért nem veszed észre még a gerendát sem? Vagy hogyan mondhatod akkor atyádfiának: Hadd vegyem ki szemedből a szálkát! – mikor a magad szemében ott a gerenda. Képmutató, vedd ki előbb saját szemedből a gerendát, és akkor majd jól fogsz látni ahhoz, hogy kivehesd atyádfia szeméből a szálkát*. (7,3–5)

Mindkét szemről szóló mondásban van valami közös: (1) olyasmiről beszélnek, ami megmérgezheti a közösségi életet. A társadalmi kapcsolatokat nemcsak az irigység nehezíti meg, hanem a túl kritikus figyelem is mások hibái iránt. (2) Másodszor szemünk aktív használatáról beszélnek. A második fő részben – intések az igaz kegyességre – a kegyességnek „mások szemein" túl kell megvalósulnia, vagyis anélkül, hogy passzívan látható lenne. Most pedig a Hegyi beszéd végső fő részében megtanuljuk, hogyan lássunk másokat aktívan a szemünkkel, nem irigykedve az ő (anyagi) előnyeikre és nem kitéve másokat az ő (morális) hiányosságaik kritikájának.

A szemről szóló két mondás után, amelyek a felebarátunkkal való kapcsolatunkkal foglalkoznak, olyan szakaszok következnek, melyek Istennel való kapcsolatunkat érintik. A felebaráttal szembeni szuverenitás Istenben gyökerezik. Az autonómia az Istentől való függőség. Nincs alternatíva: vagy vagyon, vagy autonómia; vagy birtoklás, vagy nemzeti gazdasági önellátás; vagy Isten, vagy vagyon. Ez a különbség a bibliai ethosz és – például – a künikus filozófusok ethosza között, akik megvetették a vagyont és a birtoklást. Jézus ezért mondja: *Senki sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli, és a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, és a másikat megveti: nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak.* (6,24)

Ezután következik a Hegyi beszéd legismertebb szakasza, az aggodalmaskodás elleni intés: *Ezért mondom nektek: ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, és mit igyatok, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok. Nem több-e az élet a táplálléknál, és a test a ruházatnál? Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is aratnak, csűrbe sem takarnak, és mennyei Atyátok eltartja őket. Nem vagytok-e ti sokkal értékesebbek náluk? Aggódásával pedig ki tudná közületek meghosszabbítani életét csak egy aranyival is? Mit aggódtok a ruházatért is? Figyeljétek meg a mezei liliomokat, hogyan növekednek: nem fáradoznak, és nem fonnak, de mondom nektek, hogy Salamon teljes dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül akár csak egy is. Ha pedig a mező füvét, amely ma van, és holnap a kemencébe vetik, így öltözteti az Isten, nem sokkal inkább titeket, kicsinyhitűek? Ne aggódjatok tehát, és ne mondjátok: Mit együnk? – vagy: Mit igyunk? – vagy: Mit öltsünk magunkra? Mindezt a pogányok kérdezgetik; a ti mennyei Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van minderre. De keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek. Ne aggódjatok tehát a holnapért, mert a holnap majd aggódik magáért: elég minden napnak a maga baja.* (6,25–34)

Ez a hosszú mondás azt ígéri, hogy azok, akik először Isten országát keresik, el lesznek látva élelemmel és ruházattal, éppúgy, mint az uralkodók. Mihelyt elérték a hatalmat (βασιλεια), többé nincs szükségük az ilyen dolgok miatt aggódni. Nincs egybeesés azzal, hogy Salamon királyt mutatja be a tanítványoknak mint a holnapért való aggodalmaskodás mellőzésének példáját. Az arisztokratikus értékek lefelé történő átváltása egyértelműen látható. Ez a lefelé történő átváltás a királyokról az egyszerű emberekre még evidensebb, ha megnézzük azt a szakaszt, amelyik a szemről szóló második mondás után következik (és ami a disznók elé szórt gyöngyökről szóló enigmatikus mondást követi). Itt nem Salamon király bölcsességére bukkanunk, hanem a koldusok bölcsességére. Azok a tanítványok, akik követték Jézust, és osztoztak az életstílusában húsvét előtt és után, csakugyan koldusok voltak. Jézus így szól hozzájuk: *Kérjetek, és adatik nektek, keressetek, és találtok, zörgessetek, és megnyittatik nek-*

[1] A legjobb kommentárok: Ulrich Luz: *Das Evangelium nach Matthäus*. (Mt 1–7) EKK I/1. Düsseldorf-Zürich-Neukirchen, 2002. 251–553. o. W. D. Davies, D. C. Allison: *The Gospel According to Saint Matthew.* ICC. Edinburgh, 1988. 410–731. o.

tek. Mert aki kér, mind kap, aki keres, talál, és a zörgetőnek megnyittatik. Ugyan ki az közöttetek, aki ha kenyeret kér a fia, követ ad neki, vagy ha halat kér, kígyót ad neki? Ha tehát ti gonosz létetekre tudtok jó ajándékokat adni gyermekeiteknek, mennyivel inkább ad jókat a ti mennyei Atyátok azoknak, akik kérik tőle? (7,7–11)

Egy olyan király, mint Salamon, valamint ajtón kopogtató koldusok, madarak, liliomok és gyermekek mind tanúi annak, hogy Isten gondoskodik róluk Atyaként, és ez a bizalom a felebaráttal szembeni tisztesség alapja – nem irigykedni rá, nem ítélgetni minden apró hiányosságát. Ez az Istenbe vetett bizalom az aranyszabály alapja is egyben – az emberek közötti ideális kölcsönösség elve.

Az aranyszabály (7,12)

Mindezek után a Hegyi beszéd követelései az aranyszabályban kerülnek összefoglalásra: *Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták.* (7,12) Máté itt visszautal a Hegyi beszéd programadó kezdéséhez, amely kijelentette, Jézus azért jött, hogy betöltse a törvényt és a prófétákat. Máté 7,12 állító formában fogalmazza meg az aranyszabályt, és a mai ellentétes vélekedés ellenére ez nem irreleváns. Az állító forma mindig része a specifikus emberi viszonyoknak. Megtalálható például

– a jó uralkodó buzdításában, Ariszteász levelében. Éppúgy, ahogy maga az uralkodó nem akar rossz dolgokat megtapasztalni, ennek megfelelően kell bánnia alattvalóival, és nagylelkűen kell viszonyulnia a gonosztevőkhöz (§207). A szabály pozitív változata tehát összhangban van a királyi öntudattal. Nemcsak passzívan kell kerülni a gonoszt, hanem aktívan kell cselekedni a jót.

– az aranyszabály pozitív változata Arisztotelésznél is megtalálható mint a *barátok* felé tanúsított viselkedés instrukciója (Diog Laert 5,21). Másrészről Thálész negatív változatban hagyományozza a *mindenki* felé tanúsított viselkedésre vonatkozóan (Diog Laert 1,36)! A még inkább követelő morális előírás, mely az állító változatban fejeződik ki, csak egy szűk kör számára elfogadható.

Ha Máté az aranyszabályt állító és nem tagadó változatában mutatja be, akkor az uralkodóknak szánt variánst átlagos emberek számára megvalósítandó követelménnyé teszi. Ennél is tovább megy, amikor használja a barátok felé tanúsított vielkedésre vonaatkozó variánst, és a mindenki felé tanúsított viselkedés elvévé teszi.

A Hegyi beszéd összefoglalja Jézus tanítását, az aranyszabály pedig összefoglalja a Hegyi beszédet. A törvényt és a prófétákat összefoglalva a Hegyi beszéd azt állítja, hogy a keresztény ethosz nem egy speciális ethosz, hanem összhangban van azzal, amely általánosan ismert! Az aranyszabály végső soron egyetemesen ismert aforizma.

A Hegyi beszéd vége és „Sitz im Leben"-je (funkcionális kontextusa 7,13–27)

A Hegyi beszéd azokkal a sürgető felhívásokkal végződik, hogy azt cselekedjük, ami megkövetelt, és figyelmeztet, ha ezt nem tesszük meg. Ez a rész a két út képével indul, melyek közül az egyik pusztulásba vezet, a másik pedig életre (7,13k). Ez jellemző az arisztokratikus etikára, vagyis egy szűk elit etikájára. A Hegyi beszéd azoknak az etikája, akik a föld sója és a világ világossága akarnak lenni! Ezután van egy figyelmeztetés azok ellen a próféták ellen, akik báránybőrbe bújt farkasokként érkeznek a közösségekbe. Ők azt mondják: *Uram, Uram*, de nem cselekszik azt, amit Jézus mond (a Hegyi beszédben). Őket a gyümölcseikről fogják felismerni, vagyis az alapján, hogy engedelmeskednek-e a Hegyi beszéd parancsainak. Ez úgy is olvasható, mint a sokféle tradícióval rendelkező Hegyi beszéd funkcionális kontextusának indikátora. Ezeket a tradíciókat vándorprédikátorok és karizmatikusok örökítették tovább, akik abban a helyzetben voltak, hogy következetesebben gyakorolhatták Jézus radikális követeléseit, mint az első gyülekezetek letelepedett tagjai. Ennek megfelelően ez az ethosz szigorúbban mérte meg őket, bár ez elviekben mindenkire érvényes. Akik ezt az ethoszt komolyan vették és átültették a gyakorlatba, csak azok építettek sziklára.

Foglaljuk hát össze mindazt, amit eddig láttunk. A Hegyi beszéd a hatalom demokratizált etikájának és a felebarátiság univerzalizált etikájának szintézise. A felebarátiság bibliai etikájának és az önkontroll pogány etikájának tradícióit kombinálja. Az ősi uralkodói ideálok töredékeit tartalmazza, melyeket átlagos emberekre alkalmaz. És ez a hatásának lényege, folytatólagosan egészen a jelenkorig. A Hegyi beszéd etikája átlagos embereknek adja meg azt a tudatot, hogy egy király értékével rendelkeznek. A kívülállókat a föld sójának méltóságában részesíti.

A mi erkölcsiségünk még ma is a görög és a bibliai tradíció szintézise. Etikai gondolkodásunk azonban keresztezte a felvilágosodást és a morális kritikát. A belátás görög etikája, úgy tűnik, a naturalisztikus téveszmékre alapozódik, amelyek feltételezik, hogy minek kellene lennie mindabból, ami van. Ez nem mondható el a parancs bibliai etikájáról, mivel Isten akarata nem található meg a természet struktúráiban. De a parancs bibliai etikája tekintélyelvűnek mondható, mivel Isten akaratán alapszik. Ez az akarat nincs tovább megindokolva, még akkor sem, ha az emberek visszamenőleg megpróbálják megérteni. Ezen a ponton a belátás görög etikája, az összes követelés racionális vizsgálatával, modernebbnek tűnik.

Mit gondoljunk mi magunk az erkölcsiségről? A magam részéről az erkölcsiségünknek egy fejlődéselvű nézete felé hajlok. Úgy látom, hogy próbák és tévedések folya-

[2] Burchard: Versuch, das Thema der Bergpredigt zu finden. In: G. Strecker (szerk.): *Jesus Christus in Historie und Theologie.* FS H. Conzelmann. Tübingen, 1975. 409–432. o.

matában alakult ki. Az a moralitás, amely megmaradt, az egyetlen, amely alkalmazhatónak bizonyult a közösségi életre. De a szociális darwinistákkal szemben nem úgy látom, hogy a győztesek moralitása az, amely fennmaradt, hanem inkább gyakran a veszteseké. A görögök és a zsidók egyaránt gyakran voltak megszállva erőteljesebb gazdag népek által. De ennek a két kis népnek az erkölcsisége az, amely végül igazolta önmagát. Az ő erkölcsiségük elég erős volt, hogy legyőzze az erős rómaiakat és később a megszálló teutonokat és barbárokat. E két moralitásnak a kombinációja az értékek és normák olyan rendszerének biztosított felemelkedést, amelyet kipróbáltak és teszteltek a századok során, és amelynek alapvető vonásai túlélték a modernizmus erkölcsi kritikáját. A racionalitás és irgalom, az autonómia és a felebarát szeretete, az önmegvalósítás és a másokról való gondoskodás alapvető értékei még mindig széles körben elfogadottak, még akkor is, ha a parancs bibliai etikájában és a belátás görög etikájában való megalapozásuk ellentmondásos.

Egy ethosz minden értékelése egyben a hit deklarációja is, és ez valamennyire magában foglalja magát a hitet. Azzal az értékeléssel fejezem be a fenti gondolatokat, amely a leginkább megközelíthető számomra. Ha a fejlődéselvű megközelítésből indulunk ki, a következőket állíthatjuk: ez az ethosz eddig összeegyeztethető volt a fennmaradással, és megfelelően folytathatja ennek a fennmaradásnak a lehetővé tételét. Ez az állítás az ethosz tényszerű funkciójára vonatkozik. Egy ethosz tényleges befolyása azonban nem magyarázza meg a normatív érvényességét, legfeljebb azt a társadalmi kényszert, amely által gyakorolják azt. Egy ethosz fejlődéselvű értékelése csak azt jelentheti ki, hogy mi volt szükséges és mi lesz szükséges a fennmaradáshoz. Csak a tényleges történésekről tesz kijelentéseket. De egy morális „kell" csak valamilyen kellből vezethető le, egy érték csak valamilyen értékből. Ezért meg kell tennünk azt a lépést, amely a tényleges fennmaradástól a jelentőségteljes fennmaradáshoz vezet. Miért kell fennmaradnunk? Miért kell az embereknek lenniük? Miért kell az életnek lennie? Ha nyilvánvalóvá tudnánk tenni, hogy az embereknek élniük kell, és közösségben kell élniük, akkor fel fogjuk fedezni azt az arkhimédészi pontot, amelyből egy ethosz érvényessé tehető.

Néhány ember a valóság értékeire nyitott érzékenységet az esztétikai élményben fogja keresni, mások naturalisztikus módon az élet biológiai sémájában fogják ezt kutatni. De ahogy én látom, az élet és a lét megerősítésének a vallásos élményben van a végső alapja. Ezen nem a harmadik mennyország csúcsélményeit értem. Ez annál sokkal egyszerűbb. Azok, akik hálásak a saját létezésükért, más emberekért és a teremtésért, felfedezték az arkhimédészi pontot, ahonnan megmagyarázható egy ethosz. Ha a teremtés jó, ebből következik, hogy minden, ami összeegyeztethető annak megőrzésével, szintén jó. Ha az élet jó, ebből következik, hogy minden, ami fenntartja az életet, az jó. Egy fejlődéselvű etika megmondhatja nekünk, hogy mi tartja fenn az életet. De csak ennek az abszolút értéknek a közvetlen átélése mondhatja meg nekünk, hogy az életet hogyan *kellene* fenntartanunk. Ebből a megfontolásból a vallásos emberek nem kiváltságosak, amikor egy ethosz magyarázatáról van szó. Ezzel ellentétben bárki mondhatja, hogy amíg a legtöbb ember még mindig magától értetődőnek tekinti, hogy az élet jó, addig ez nem magától értetődő a vallásos emberek számára. Az ő tapasztalatukban Isten nemcsak minden létezés mélysége, hanem a legsötétebb mélység is. Az Újszövetség szerint Isten az, aki a semmiből hív létre, és ezért az Istennel való találkozás mindig maga után vonja a semmivel való szembesülést is. Az élet vallásos megerősítése olyan megerősítés, amely a halálon keresztül halad. És az életnek ez a krízisben kipróbált megerősítése a vallásos hitben válik érthetővé, a kereszt és a feltámadás, a halál és az élet, a teremtés és az új teremtés képeivel.

Örülök annak, hogy a racionalitást és az irgalmat, az értelmet és a felebarát szeretetét gyakorolják manapság azok az emberek, akiknek világmagyarázatuk nem vallásos. De lehetséges, hogy a vallásos emberek világmagyarázata sokkal inkább krízisekben kipróbált, amely *extra nos* van megalapozva az abszolútum átélésében, amely nincs a gondjainkra bízva. Ez nem jelent a vallásos emberek számára morális előnyt. Amikor megmutatkozik, hogy mi a jó, nem az a fontos, hogy intelligens számadást adjunk róla, vagy okosan beszéljünk róla. Az a fontos, hogy cselekedjük azt.

Fordította: Petri Gábor

PRŐHLE HENRIK

Juthat-e azonos hullámhosszra az előadóművész közönségével?*

Meg kell mondjam, nagy meghatódottsággal állok itt, hisz olyan alkalom ez az életemben, amelyre sose számítottam, sose gondoltam, hogy én ide eljutok.

Amikor a pályaválasztásom annak idején szóba került, a rokonságból valaki megkérdezte: nem akarsz a Teológián továbbtanulni? Megjegyzem, a kérdés nem úgy hangzott el, hogy akarok-e lelkész lenni, hanem úgy, hogy akarok-e a Teológián tanulni. Akkor én még azt terveztem, hogy mérnök leszek. Az élet másképp hozta, és muzsikus lettem, előadóművész, tanár.

Azóta elmúlt sok év, és amikor azt a felkérést kaptam, hogy ma itt muzsikáljak, bevallom, először szabadkoztam. Úgy gondoltam, hogy annak, aki muzsikusként már a pályája végén van, nagyon nagy rizikó közönség elé állni, mert az ember fiziológiai értelemben, de talán szellemi értelemben sem mondható, hogy állandó fejlődésben van, tudomásul kell venni, hogy eljön egy idő, amikor meg kell állni. Jómagam a hangversenyezést akkor hagytam abba, amikor úgy éreztem, hogy nem tudom megvalósítani azt, amit szeretnék. Ily módon nagyon redukáltam mindenfajta nyilvános hangszeres szereplést. Tehát először nemet mondtam.

Ám múlt szombaton Kelenföldön Szabó Lajos rektor úr kreativitása más megvilágításba helyezte a dolgot, amikor így szólt hozzám: „nemcsak azt szeretnénk, hogy muzsikálj, hiszen mint muzsikus, mint előadóművész, aki életében sok prédikációt hallgatott, bizonyára más aspektusból tekintesz a prédikációra, vannak olyan tapasztalataid, élményeid, amelyeket mint szakmabeli, de ugyanakkor kívülálló is, megoszthatnál velünk".

Az ötlet nagyon megtetszett, és ekkor döntöttem el, hogy J. S. Bach h-moll Partitájának Sarabande tételét fogom játszani. A Sarabande tulajdonképpen táncot jelent, de nekem szent meggyőződésem, hogy Bachnak minden lassú tétele egy imádság. Annak idején, amikor középiskolás koromban az első Bach-tételt tanultam, egykori tanárom hívta fel erre a figyelmemet: „gondolj arra, hogy J. S. Bach mélyen vallásos ember volt, és biztos, hogy amikor ő egy lassú tételt írt, akkor imádságát írta le". Amióta magam is tanítok – és ennek már jó pár éve – én is megkérdezem a tanítványaimat: tudsz-e imádkozni? Megérzed-e azt, hogy ez egy imádság?

Most nyilván sokan megijedtek, hogy felhoztam ide a fuvolámat és a kottát, de illusztrációképpen hadd mutassam meg, hogy ebben a tételben mennyire nyomon követhető Bachnak az imádságos lelke. Hogy tudniillik kér valamit. Én legalábbis így érzem ezt ennél a résznél. (Lásd a lenti kottapéldát.)

Ugye…? Hogy kér valamit, sőt, egy variánssal még fokozza is ezt a kérést. Az utolsó taktusban pedig mintha ezt mondaná: „Uram Istenem, azért mégis csak te tudod, hogy fogod-e teljesíteni a kérésemet, vagy nem". Ugyanígy a befejezésnél is lehetne ilyen példát mutatni.

Amikor egy lelkész kiáll a gyülekezet elé és prédikál, abban is van egyfajta előadóművészet, kell, hogy legyen előadóművészet. Tudom, hogy a teológusok tanulnak retorikát, tudják, mi az, hogy artikuláció, tudják, mi az, hogy fokozás, tudják, hogy az előadás, a prédikáció olyan folyamat, amelyben kell, hogy legyen egy építkezés, és a végén kell, hogy legyen egy összefoglalás. Sokszor hallani olyan előadókat és olyan lelkészeket is, akiknél ez a fajta tudatosság nem mindig nyomon követhető.

Amikor egy muzsikus eljátszik valamit, szüksége van egyfajta anyagtudásra, ami az ő esetében azt jelenti, hogy kezelni tudja a hangszerét. Ilyen a lelkészeknél nincs, de azért biztos vagyok benne, hogy az anyagtudás - ha más is az anyag – nélkülözhetetlen összetevője a prédikációnak.

Ennek az ünnepségnek az apropóját a Hullámhossz című könyv megjelenése adta. Előadásom címéül ezt a kicsit „nyögvenyelős" címet sikerült adni: „Juthat-e azonos hullámhosszra az előadóművész közönségével?" Úgy gondolom, a prédikációs kötet is azért kapta a Hullámhossz címet, hogy elgondolkoztasson, vajon juthat-e a lelkész azo-

* Elhangzott az Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2003. december 15-én, a *Hullámhossz* című prédikációs kötet bemutatóján.

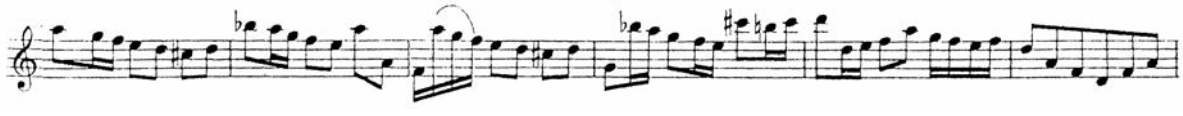

nos hullámhosszra közönségével, az őt hallgató gyülekezettel. Nos, egy muzsikusnál ez ugyanúgy kérdés. Aki pedig, mint én is, szinte egy életen át zenekarban is muzsikált, tudja, hogy ott egy másfajta hullámhossz is létezik. Ott hatvan, nyolcvan embernek kell egyszerre közös hullámhosszon lenni. És nekik kell egy ügy, egy cél érdekében együttműködni, dolgozni, lélegezni, hinni. Ez ugyanígy vonatkozik egy kórusra, és ugyanígy vonatkozik egy színházi produkcióra is. Közös hullámhosszra kell jutni akkor is, ha valaki zongorakísérővel játszik. Tehát a hullámhossz első lépésben számunkra ezt jelenti. De közös hullámhosszra kell jutni a közönséggel is. És ez sokszor nagyon nehéz. Hadd mondjam el, teljesen mindegy, hogy kikből tevődik össze a közönség. Higgyék el, hogy egy muzsikus, ha erre megvan a képessége, az Isten áldotta tehetsége, ugyanúgy "meg tud fogni" egy tizenéves kamaszokból álló fegyelmezetlen csapatot egy falusi általános iskola tornatermében, mint ahogy a Zeneakadémia Nagytermében az estére szépen felöltözött, akár estélyi ruhás közönséget. Hihetetlen, hogy mit tud valaki elérni - és hadd mondjam, hogy nekem ez egy párszor sikerült -, ha hisz abban, amit játszik, ha egyetért azzal, amit játszik, ha a művet szinte a sajátjának tekinti. Bámulatos csöndet és bámulatos figyelmet lehet ilyenkor észlelni. És itt jön a különbség az előadóművész, a zenész, a színész és a lelkész között. Az előadóművész közvetít. A lelkész is közvetít. De az előadóművész egy másik ember produkcióját, művét, alkotását interpretálja. Nagy a felelőssége, mert egy jó művet is lehet úgy eljátszani, hogy az a közönség számára teljesen érdektelen marad. Ez a dolog egyik oldala. Ugyanakkor nem csak jó műveket kell az embernek játszani. Ilyenkor az előadóművésznek saját jóindulatából és szeretetéből kell hozzátennie, hogy az esetleg közepes művet a közönség úgy hallja, mint valami nagyszerű darabot. Ez is beletartozik az előadóművész felelősségébe. De a lelkész mindig egy bizonyos reménységet hirdet, nevel a szavakkal. Csak szóval. És ezeket a szavakat neki nagyon-nagyon pontosan és tudatosan kell megkeresnie, megtalálnia. A papnak szükséges, hogy minden szava mögött sugározzon a hit. Az előadóművésznél is ez a helyzet. De az a hit, amit nekünk, kereszténynek kell hirdetnünk, a papnál elsődleges, az előadóművésznél, hadd mondjam azt, hogy jó, ha van. Az utóbbi időben hallgattam néhány olyan prédikációt, ahol a lelkész mosolygott a szószéken. Ez olyan, olyan ritka! És tulajdonképpen nem értem, hogy miért olyan ritka. Ugyanis a lelkész jó hírt mond. A lelkész hivatalból optimista. Hát akkor miért szomorú? Nagyon fontosnak érzem ezt. Ha a gyülekezet meglátja, hogy a lelkész elmosolyodik, pillanatokon belül egy egészen más kontaktus, más hullámhossz jön létre. Az, hogy halkan beszél-e, vagy hangosan, az ma már, amikor mindenfajta erősítés lehetséges, nem olyan fontos. De az, hogy minden prédikációban legyen egy olyan pont, amit a mi szakmánkban tetőpontnak nevezünk, azt hiszem, a prédikációk esetében is nagyon fontos.

Tehát még egyszer és befejezésként: a lelkésznek sokkal nagyobb a felelőssége, mint az előadóművésznek. A lelkészi pálya sokkal inkább az emberekért van, mert egy olyan üzenetet közvetít, amelyet csak a lelkész tud közvetíteni.

Krisztusban mindnyájan életre kelnek (1Kor 15,22)

Simonfay Ferenc (1928–2003)

1928. április 5-én kapta életét Teremtőjétől Budapesten. Az itt töltött kisgyermekkori évek után a kőszegi reáliskola, majd a nagyváradi hadapródiskola következett. A háború szele elsodorta őt is hadifogságba, mint sok kortársát. Ausztriában töltött több mint egy évet. A hazatérés után a Vörösmarty Gimnáziumban tett érettségi vizsgát. 1948-ban jelentkezett a Teológiára Sopronba. Három tanulmányi év, s hirtelen vége szakadt a soproni éveknek, mert jött a kitelepítés. A Tokaj melletti Tarcalra kellett mennie a családnak. Két év után, 1953-ban megkapta a család a kényszerlakhely alóli felmentést, s a Teológiára is visszavették. Így írt ezekről az eseményekről az *Aranydiplomás evangélikus lelkészek vallomásai* című könyvben: „Érzem és vallom, hogy Isten ajándékai és elhívása visszavonhatatlanok (Róm 11,29). És ez nem függ az életemet kísérő körülményektől sem."

1955 novemberében avatták lelkésszé a budavári templomban. 1956 szeptemberében kötött házasságot Heriszt Erzsébettel. Házasságukat Isten három leánygyermekkel áldotta meg.

Rudabánya, Csákvár, Bokod és Mende, 48 szolgálati év. S oda kellett állnia felesége és két nagyobbik leánya koporsója mellé.

1974. októberében Isten szeretete új társat állított mellé. Milán Klára osztozott vele élete töréseiben, és segített földolgozni azokat. Még két gyermekkel is megajándékozta közös életüket Isten.

Sokan ismertük és sokan szerettük. Sokan számos emléket tudnánk felidézni. Én a bokodi évekből tudok emlékeket előhozni. Bokodon a gyülekezet építése mellett a szó szoros értelmében vett építkezés is várta őt. Felépült az új parókia, és a templomtatarozás nagy munkáját is elvégezte a presbiterekkel együttműködve. S épült a lelki ház is. Nyitogatta szemünket és szívünket a Szentírásra, a legkisebbekét is. Azt a teológiai látást, mely ma is a sajátom, szüleim hitével harmonizálva ő ültette el a szívembe. Az

ifjúsági kirándulásokon nem volt tabutéma. Azt érezte, hogy Krisztus szolgájaként neki minden kényes kérdésre is válaszolni is kell, mert sorsok dőlhetnek el, s ez így is volt. A kis hittanos és konfirmandus gyermekekből szolgatársaivá fogadott bennünket, partnerként kezelt, de minden keze alatt felnőtt gyermeket is, aki később gyülekezeti tagként, presbiterként vált szolgatársává. Bokodi szolgálatának súlyos szívbetegsége vetett véget 1990-ben. Egy kórházi látogatás alkalmával mosolyogva csak ennyit mondott, emlékezve a mögötte hagyott évekre: Mártikám, nem csoda, hogy az én öreg szívem ilyen beteg. De szolgálni akart és szolgált is szinte az utolsó évig. S elmenetele előtt két nappal, örök élet vasárnapján még gyülekezeti tagként hallgatta a feltámadás, az örök élet örömüzenetét, mely oly éltető üzenet volt számára is mindig.

Végezetül még egy emlék. Amikor már mint szolgáló lelkészek hívtuk meg egyik gyülekezetünkbe néhány napos evangélizációra, a sorozat végén a testvérek a családjáról, életéről faggatták. Csak ennyit mondott: öt gyermekem van, három unokám, s az unokák felől még sok-sok reménységem. Ez már akkor történt, amikor két lányát is eltemette. Azon túl, hogy senkit nem akart terhelni a saját gyászával, azt az üzenetet hordozta a számomra, hogy az elmentekről sem múlt időben beszél. Feltámadáshite eltörölt idő- és térkorlátokat.

Amikor most fájó szívvel búcsúzunk tőle – a felesége: Klárika, gyermekei: Kriszta, Eszter, Dávid; veje, unokái: Zsófi, Péter, Máté, közeli, távoli rokonok, barátok, évfolyamtársak, lelkésztársak, ismerősök, a csákvári, bokodi és a mendei gyülekezet – búcsúzzunk tőle így, ezzel a feltámadáshittel. Nem a múlt idő szavával, hanem a jelenvalóságával: Simonfay Ferenc, a férj, az édesapa, a nagyapa, Feri bácsi, a tisztelendő bácsi az Atyánál van.

Bencéné Szabó Márta

Igehirdetés*

(Ézs 40,29–31)

Keresztény gyülekezet, gyászoló testvéreim!
A temetés és a temető nem csak az elválás pillanata és helye, hanem az emlékezésé is.

Emlékezzünk a férjre, az édesapára, a nagyapára, a kedves rokonra, a gyülekezet lelkészére. Emlékezzünk szavaira, igehirdetéseire, beszélgetésekre, ifjúsági órákra, hittanórákra, konfirmációkra, cselekedeteire. 76 év, ebből 23 Bokodon. Sokan megfáradtak azokban az években, amit Feri bácsi élete ölel föl. Sok változást hordozott magában ez a 7 és fél évtized és a 23 bokodi év is. Feri bácsi életében is többször kellet újat kezdeni. Fiatalon kénytelen volt pályát módosítani. Katonai pályára készült, édesapját szerette volna követni, látása miatt abba kellett azt hagyni, akkor érkezett az Úr hívása.

Korán megözvegyült, kétszer állt gyermeke koporsója mellett. Az új kezdéshez Istentől vette az erőt.

Emlékezzünk: még akkor is, amikor mindezek rázúdultak, milyen erővel tudta hirdetni közöttünk a bátorító, útmutató szavakat. Az Úrban való hit adott erőt, hogy éljen családjának, munkája közben felelősséggel éljen azokért, akiket Isten rábízott.

Emlékezzünk arra az erőre, amikor nyugdíjasként a mendei körzetben az ifjú családokat maga köré gyűjtötte, nem oktatásra, hanem közös útkeresésre, hogy a legifjabb nemzedék helyes irányba kapjon indításokat.

Testvéreim, amikor előre tekintünk, az Úrtól kérjünk erőt. Oly sok a feladat, fiatalon is elfáradunk, ellankadunk. Íme az erőforrás, onnan meríthet erőt a család a gyászban, ahonnan az édesapa, a nagyapa is merített. Így lesz kedvünk és erőnk a megváltozott feladatok elvégzésére.

A temetőben is az Úrra tekintsünk. *Elfáradnak és ellankadnak az ifjak, még a legkiválóbbak is megbotlanak.* Amikor az elmúlás láttán megkérdezzük, hát ennyi az élet? Megérte? Megérte a sok munka, a sok törődés, a sok fáradozás, a segítőkészség, a sok szenvedés ? De aki az Úrban bízik, ilyenkor is a mennyei Atyát látja. Fáradtan, könnyes szemmel, fájó szívvel is. Amikor hazafelé megyünk, és meglátjuk az otthont, megszaporázzuk a lépteinket, érezzük, hogy jó felé tartunk. Ez a sokszor megújuló élet is megfáradt a testben. Már nem tudott fizikailag új erőre kapni. S akkor Urunk újra szólt hozzá: Jöjj hozzám, te megfáradt szív, és én megnyugvást adok neked a mennyei Atyánál.

Testvéreim! Tekintsünk a mennyei Atyára. Tőle kérjünk erőt minden munkánkhoz, tőle kérjünk áldást minden munkánkra, neki köszönjünk meg minden eredményt, minden közös örömöt. Akkor átéljük, amit Feri bácsi és Klári együtt átéltek: *Mindenre van erőm a Krisztusban, aki megerősít engem.* (Fil 4,13)

Átéljük: *Elfáradnak és ellankadnak az ifjak, még a legkiválóbbak is megbotlanak. De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.* (Ézs 40,29–31)

Kedves gyászoló testvéreim! Az a legszebb síremlék, ha nyomába lépünk annak, aki előttünk járt.

Isten áldjon, vigasztaljon bennünket, adjon a mennyei otthonra tekintő szívet. Akkor nem fáradunk el, az út végen pedig Jézus fog várni. Ámen.

Szabó Vilmos

* Elhangzott Simonfay Ferenc temetésén Bokodon.

BENCE IMRE

Gondolatok az új liturgiáról és mindarról, ami bennünk és körülöttünk van

Nehéz hozzáfogni…
Nehéz, mert eddig annyi véleményt olvastam és hallottam, hogy ha azok összegzésére kerülne most sor, akkor nagyon hosszú lenne a cikk.

Nehéz, mert gyülekezetünkben a presbiteri gyűlésen elhatároztuk, hogy – bár várjuk a hozzászólásokat –, mi magunk érdemi beszélgetést csak februárban tartunk, mert hát, mint mindent, ezt is szokni kell.

Nehéz, mert az érdemi vita mellett sok-sok olyan téma is felmerült, ami már nem az új liturgiáról szól, hanem arról, hogy milyen állapotok uralkodnak az egyházunkban.

Nehéz, mert kettős érzés van bennem.

Ezért, az egyik próbagyülekezet lelkészeként, először a személyes jellegű vívódásaimat osztom meg kedves Olvasóimmal, ezután térek rá az új liturgia bevezetésével kapcsolatos gondolataimra. A rövid tartalmi elemzés után pedig néhány példázattal zárom a soraimat.

Személyes vívódásaim

– Teológus korunkban – nem mostanában volt ez – örömmel tanultuk és használtuk az énekes liturgiát. Igazából akkor nyílt meg a szemünk arra, hogy az az agenda, amelyet akkoriban használtak az egyházunkban, milyen kincseket tartalmaz. Kerestük az új kifejezési eszközöket, s ezért nemcsak teológus körben, hanem olykor teológusnapokon, gyülekezeti szolgálatokban is elővettük az énekelt liturgiát. Nekünk örömünk volt benne, de lehet, hogy a gyülekezeteket bosszantottuk ezzel.

– A kelenföldi ifjúsági istentiszteleteken mindig új formákat kerestünk. Volt, amikor – németből fordított – új hitvallást mondtunk közösen. Volt, amikor két igehirdetés volt – egy a gyónás és úrvacsora előtt, egy pedig az úrvacsora után. Kerestük azokat a „technikai megoldásokat", amelyekkel a leginkább kifejezhettük fiatalos lendületű hitünket. Olykor forradalmian új, máskor pedig – forradalmian merészen – a múltból merítő módon.

– Szeretem a most használatos liturgiát. S azt is fontosnak tartom, hogy más is értse és megszeresse. Ezért a lelkészi szolgálati naplóm tanúsága szerint az elmúlt időszakban 3 bibliaórai sorozatot tartottam a liturgiáról és több gyülekezeti előadást az istentiszteleti rendünkről. A legutóbbinak az „Átélt istentisztelet" címet adtam. Az előadások és bibliaórák során sohasem támadt bennem hiányérzet, sohasem fogalmazódott bennem meg az, hogy ez egy „félkész termék". A szépségét, a gördülékenységét és a tartalmi ívét sikerült átélnem.

– Fontosnak érzem a gyülekezeti közösség személyes jellegét. Ezért ezt a liturgiában is érvényesítettem. Nem improvizálva, hanem tudatos végiggondolással olykor változtattam az agendában kiadott szövegen, máskor pedig tartalmi elemek beemelése és formai színesítések által igyekeztem a gyülekezet figyelmét a liturgia tartalmára felhívni.

– Nem annyira a liturgia múltja, inkább a liturgia jövője izgatott. Nem vagyok profi a liturgiatörténetben, de azt, hogy a mai embert miként kellene az igehallgatásban és az Istennel való találkozásban segíteni, sokkal fontosabbnak tartom.

– Tudtam a liturgiai bizottság munkájáról, az egyik – néhány évvel ezelőtt tartott – „próbaistentiszteleten" részt is vettem. Mégsem gondoltam, hogy a próbagyülekezet-lét ilyen váratlanul szakad ránk. Sok ellenvetésre nem volt lehetőségem, mert mint (akkori) igazgató lelkész, egy telefonhívás után a parókus-társamtól értesültem a „szerepünkről". (Pedig azokban a napokban volt egy lelkészkonferencia is!) A püspöki felkérő levelet egy héttel advent előtt kaptuk kézhez.

S már itt is vagyunk a következő témánál.

A liturgia bevezetésével kapcsolatos problémák

– November 16-án más témában tartott közgyűlésünkön az új liturgiával kapcsolatos fejleményeket is elmondtuk. A közgyűlés ott úgy határozott, hogy a délelőtt 11 órakor

tartott istentiszteletünkön egy évig folyamatosan az új liturgiát fogjuk használni.

– Advent előtt másfél héttel kapta meg a gyülekezetünk a liturgiai bizottság kísérőlevelével ellátott próbafüzeteket. Először a füzetet vettem kézbe, s amikor végiglapoztam – első ránézésre –, precíz, szép, igényes munkának tűnt. Az elhatározás meg is született bennem, hogy mivel az énekverses rend nem is sokban különbözik a jelenlegi rendtől, azt fogjuk gyakorolni.

– Ezt követően olvastam át a levelet, amely „fontos kérésként" jelezte, hogy az énekverses rend csak tájékoztató jelleggel került a füzetbe (20 oldal! anyagtakarékosság, óh!) –, s a liturgikus rendek egyikének a kipróbálását kéri a liturgiai bizottság elnöke.

– Az előkészületeket a hétközi alkalmakon elkezdtük, de mivel a fővárosban egy „több istentiszteletes" gyülekezetben a hétközi alkalmak résztvevői és az istentiszteleti résztvevők alig fedik egymást, az előkészítés ilyen jellegű formája sohasem lett volna elégséges. Ezért úgy döntöttünk, hogy a felkérésnek eleget téve advent 1. vasárnapján bevezetjük az új liturgiát, s az istentiszteletek előtti köszöntésen mindig egy-egy részletre hívjuk fel a gyülekezet figyelmét.

– Ezt a bevezetést az is indokolttá tette, hogy azon a vasárnapon egyházunk elnök-püspöke volt az igehirdető, s reméltük, hogy személye és tekintélye segítséget jelent a bevezetésben.

– Decemberi presbiteri gyűlésünkön többen felvetették az új liturgia ügyét. Ott akkor úgy döntöttünk, hogy erről nem nyitunk vitát, hisz a megismeréshez és a „megszokáshoz" idő kell, s a februárra tervezett szeretetvendégséget a liturgia jegyében tartjuk meg. Az lesz az első gyülekezeti fórum, ahol a liturgiával kapcsolatos véleményeket megvitatjuk majd.

– Kihirdettük, hogy a hozzászólásokat írásban kérjük leadni, mert csak akkor tudjuk a liturgiai bizottság felé továbbítani a véleményeket. Eddig három jelentősebb hozzászólást kaptunk.

– A karácsonyi ünnepek előtt a liturgia-ügy miatt felforrósodott a Fraternet. Ezért püspök úr javaslatára az ünnepek alatt a hagyományos liturgiával tartottuk az istentiszteleteket. (Egy pasztorális szempontból megfogalmazott kérdés izgat: miért fontosabb a nagyünnepi templomlátogató gyülekezet a hétköznapokban is kitartó közösségnél? Miért tekinthetjük kísérleti próbanyúlnak azokat, akik hűségükkel és kitartásukkal jelen vannak rendszeresen a gyülekezet életében, s ott bár sokat szolgálnak, tesznek, mégis csak biztonságra, nyugalomra, lelki feltöltődésre vágynak, amikor az istentiszteletre jönnek?)

– A tapasztalatom az volt, hogy az adventi időben – bár sokan kifejezték az új liturgiával kapcsolatos ellenérzésüket, fenntartásaikat – jelentősen nem csökkent az istentiszteletre járók száma. De ehhez tudni kell azt is, hogy a budavári gyülekezet „főistentisztelete" nagy átjáróház. Az arcokat vizsgálva azonban az volt a tapasztalatom, hogy mintha valamiféle gyülekezet-átrendeződés történt volna. Megszokott arcok hiányoznak. De talán többen jöttek az invitálásunkat komolyan véve, hogy megismerhessék az új liturgiát, s ezért létszámban eddig nem tűnt fel az új liturgia hatása.

– Újév beköszöntével az énekverses rendet kezdtük el használni. Azt is el kell mondani, hogy ezzel kapcsolatban több volt a pozitív visszajelzés.

– Az új liturgiától a gyülekezet aktivitásának a fokozódását várnánk.

– Gyakorlat közben derült ki, hogy a füzet mennyire nehezen használható. Nem csak az okoz gondot, hogy az istentiszteleten résztvevők elveszítik az áhítatot és az istentisztelet misztikáját egy ilyen gyakorló fázisban. Nem megy automatikusan a válaszadás, ezért vagy elmarad, vagy gépies szövegkövetésre szorulunk. A legtöbb zavart a felállás, leülés váltakozása és az igeolvasások utáni responsumok megtalálása okozza. Felvetődött a lapon való kiosztás gondolata is, de ez újabb jelentős papírfelhasználással s helyben vállalt feladattal jár. Látásom szerint a kivetítés lenne a célszerű. (A megpróbált próbagyülekezetek talán meg is érdemelnék, hogy a liturgikus szöveg szép, számítógépprogramon feldolgozott formájával egy projektort is kapjanak.) A kivetítés segítséget jelentene abban, hogy ne a papírba meredjen az istentisztelet résztvevője, tehát amikor Istent dicsőíti, felemelje a fejét is, és ne lehajtott fejjel, füzetbe meredve motyogja, hogy felemeljük szívünket az Úrhoz!

– A nem énekelt liturgikus rend szavalókórusaiba nagyon gyéren kapcsolódott be a gyülekezet. Meggyőződésem az, hogy ez a rend így használhatatlan. Használhatatlan, mert a hosszú szövegrészeket, amelyek éppen az Isten dicsőítését vagy szentségének magasztalását hivatottak betölteni, egy 80–120 fős tömeg, amely nem gyakorlott szavalókórus, csak gépiesen tud együtt mondani. Szomorú tapasztalatunk, hogy a nagyvárosi gyülekezet egyre „gyérebben" mondja az olyan jól ismert szövegeket is, mint az Apostoli hitvallás vagy a Mi Atyánk. (Látásom szerint ennek a két együtt mondott liturgikus szövegnek a „minőségi elmondása" éppen elég feladat egy gyülekezetben.)

– Az új liturgia bevezetésétől függetlenül – s mégis annak alakulása hatására – a gyülekezetünkben már az év elején elkezdtünk néhány elemet (újra) hangsúlyozni. Kértük, hogy a közösen mondott részeket bátrabban és nyíltabban mondja a gyülekezet (Hitvallás, Miatyánk, gyónási kérdésekre adott válasz). Kértük, hogy bizonyos szövegrészeknél kapcsolódjanak be (gyónó imádság és minden imádság végén az ámen). Felolvasók bevonásával hangzott el az ige és a hirdetés, és néhány új „elem" is beleépült az istentiszteletünkbe (a paxnak egy kötetlenebb variációja, és az „íme, megváltásunk szent titka" mondat). Az volt az általános tapasztalatunk, hogy a gyülekezet készséggel és örömmel fogadta a liturgiát elevenebbé tevő kezdeményezéseket, de az új – liturgikus –

rend bevezetését a korábbi rugalmas liturgiakezelés ellenére többen nagy ellenérzéssel fogadták. Ez alapján az az általános tanulság, hogy korunkban, amelyben minden változik, és a változásokat nehéz idegileg és lelkileg feldolgozni, szükségük van az állandóra (megszokott liturgia). De örömmel fogadják, s jobban megértik az állandót, ha a megszokottat megpezsdíti, monotonságát megtöri valami új.

– Elhatároztuk, hogy a próbafüzet szövegétől (esetleges sajtóhibák kivételével) nem térünk el. Ha nekünk kell elbírálni, megízlelni, megvitatni, amit a liturgiai bizottság főzött, akkor ne fűszerezzük azt tovább. Még akkor sem, ha néhány előre megfogalmazott mondattal, egy-egy betűzött énekkel az egész rend „ehetőbbé" válna.

– A bevezetéssel kapcsolatos szomorú tapasztalatom az, hogy az istentiszteletre való ráhangolódás, a „bemosakodás" vált nehezebbé. Nem azért, mert a szolgálat rendjét sokkal részletesebben kell megbeszélni. Ez széppé tenné a felkészülést. Sokkal inkább azért, mert a délelőtti két istentisztelet között is az új rend magyarázgatására, vagy éppen a vélemények meghallgatására kell odafigyelni. Akkor, amikor úgy indulunk az istentiszteletre, hogy még a fülünkben ott cseng egy felháborodott gyülekezeti tagunk véleménynyilvánítása, azt követően pedig egy másik véleménye, aki még nagyobb vehemenciával támadta azokat, akik nem fogadják kitörő lelkesedéssel az új liturgiát, szóval ilyen lélekkel belépni a templomba, úgy, hogy az új formák miatt még mi is az idegenség görcsét hordjuk magunkban, nagyon nehéz.

– Itt szeretnék szólni arról is, hogy véleményem szerint a liturgia – a mindenkori liturgia – nemcsak az egyház tanításának vagy biblikusságának a visszatükröződése, hanem a kegyességének is. Ahogy minden énekeskönyv is tükrözi azt, hogy adott történelmi korban milyen volt az egyház megélt hite, úgy kellene ezt a liturgiának is tükröznie. A most kialakított istentiszteleti rend nem ezt tükrözi. Ezért a majdani (2005-re tervezett) egységes és kizárólagos bevezetését elhibázott döntésnek látom.

Rövid tartalmi elemzés

A gyónás helye

Bár a próbafüzet 1. oldalán a gyónás csupán az ötödik sorba került, a gyakorlatban az mégiscsak az istentisztelet legelején található. Minden ráhangolódás nélkül. Egy bevezető mondat felhív a bűnbánatra, s máris hangzanak a gyónási kérdések. (Ugyanazok, amelyek eddig az úrvacsorára való készülést voltak hivatottak szolgálni.) Miért? Mert Isten színe előtt vagyunk. (Bár talán az Isten színe előtt vagyunk akkor is, amikor nem az oltár előtt állunk.)

Meg vagyok arról győződve, hogy kontraszt nélkül nem jutunk bűnbánatra. Bűnlátásra és bűnvallásra csak az Isten szentsége és szeretete segít el, még akkor is, ha „rutinos" keresztény vagyok. Számomra a gyónásnak ez a formája azt sugallja: ide nézzetek, milyen nagyszerűek vagyunk, mert mi minden isteni segítség nélkül látjuk ám a bűneinket! Megtisztítjuk a tál külsejét, és kiszűrjük a szúnyogot, meszeljük a sírokat…

Az invokáció után olyan zsoltárnak van a helye, amely az Isten nagyságát és jóságát vagy az ember mélységét és siralmas állapotát tárja fel. Isten igéje készítsen bennünket a gyónásra.

Nem tartom jónak a most használatos rendet, amelyben a gyónás közvetlenül az úrvacsora elé kerül.

Logikám szerint az 1. invokáció 2. introitus 3. gyónás – kyrie 4. feloldozás – glória lenne a helyes sorrend, közben egy-egy énekverssel. (Az introitus felemeli a tekintetem az Isten szeretetére, ezt követően elhangzik az akarata, törvénye, és ez bűnbánatra indít, Krisztust imádom, ezért hozzá kiáltok irgalomért, szívem örömmel hallja meg az Isten bocsánatát hirdető igéket, és ezért dicsőítem őt.)

A gyónás helyének a megváltoztatása tartalmi változás is, ezért a kérdések tartalmát is végig kell gondolni!

Ugyanez más tartalmi megközelítésből: Isten megváltott népe miért nem készülhet örömmel az Istennel való találkozásra? (Ebből a megközelítésből viszont oda jutunk el, hogy az igehallgatás vezet el a bűnbánatra…)

Az igei rész

Örömmel fogadtam azt a gazdagodást, hogy három igeszakasz kerül felolvasásra. Ez az Írás jobb megismerését is segíti, s az Ószövetség és az Újszövetség egységére utal. Mivel azonban a magyar evangélikus igehirdetés sajátossága nem a tematikusság, hanem elsősorban a textusszerűség, ügyelni kell arra, hogy az olvasmányok az igehirdetés összhangjába illők legyenek. A jelenlegi perikóparendünk teljes megújításra szorul. Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy az istentisztelet előtt az olvasmányokat az igehirdetési alapige és az igehirdetés alapgondolatait figyelembe véve választjuk ki.

Az igehirdetés és a Hitvallás között nagy hiány van. Nem akarok részletesen írni azokról az ötletekről, amelyek akkor merültek fel – hatalmas hahoták kíséretében –, amikor először vettük végig a liturgiát: miként kerül a lelkész a szószéktől az ambóhoz?

A Hitvallás előtt hiányzik egy bevezető mondat. Így a közösen mondott hitvallás akadozva indul. Mindenki bizonytalan, az első hitágazat végére állnak fel a leghátul ülők. Akkor, amikor a szekularizáció miatt sokan nem ismerik részletesen a liturgiát, szabad a gyülekezetet tájékoztatni, hogy mikor mi történik!

Az úrvacsorai rész

Sursum corda: Hányszor legyen velünk az Úr? Miért kell egy istentisztelet alatt háromszor (énekverses rend), illetve négyszer (liturgikus rend) biztosítani a szegény lelkészt arról, hogy a gyülekezet gondol rá, és azt kívánja, hogy az *ő* lelkével is legyen az Úr?

Epiklézis: Miért csak az istentisztelet ezen a pontján

könyörgünk a Szentlélek eljöveteléért? (Ez rossz a régi szövegben is!)

Nem az átlényegülésre emlékeztet ez a mondat: „Küldd el Szentlelkedet, hogy Krisztus teste legyen kenyerükké ebben a kenyérben, és vére legyen italunkká ebben a borban"?

Anamnézis: Egy hamis, római katolikus egyházképet sejtet. Azt a mondatot, hogy „Emlékezz püspökeinkről…" elegendő lenne így mondani: „Emlékezzél mindazokról, akik egyházadban szolgálnak." Az egyetemes papság elvének s a lelkészi hivatal egységének jobban megfelelne ez a mondat. Természetesen rendkívüli alkalmakkor külön is lehet a lelkészekért, a püspökökért s a világi vezetőkért imádkozni.

Könnyen fennáll annak a veszélye is, hogy az oratio oecumenica és az anamnézis-imádság tartalma átfedi egymást. Erre komolyan oda kell figyelni.

Pax: Mindenképpen szükség van a gyülekezeti tagok egymáshoz fordulására, gazdagító az egymás felé küldött mosoly, kézfogás.

Biblicitás

A liturgia új elemei is – mondják – bibliai szövegekre épülnek. Néhány kérdés, amely több, mint kérdés.

– Ha a jelenlegi bibliafordításunkban az utolsó vacsora történeténél is és Pál apostol szövegében is a *pohár* szó szerepel, akkor a szerzési igékben miért kell most „kelyhet" mondani? Azért, mert a legtöbb gyülekezetben kelyhet használnak? Akkor miért nem mondunk kenyér helyett ostyát? Nem inkább a liturgikus tárgyainkat kellene a szöveghez formálni, esetleg barokkos kelyheink helyett egyszerű formájú poharakat bevezetni?

– Ha a Bibliában (Ruth könyve) megtalálható az a köszönés, hogy *Az Úr legyen veletek,* és a válasz rá: „Áldjon meg az Úr!", akkor nem kellene a félreérthető „és a te lelkeddel" helyett nekünk is ezt felelnünk?

– Ha a Bibliában az „Emeljük föl szívünket!" felszólítás csupán egyszer szerepel, és a folytatása így szól: kezünket Istenhez, aki a mennyekben van (JSir 3,41), s a válasz rá: „Mi voltunk a vétkesek és engedetlenek, ezért nem bocsátottál meg!", akkor érdemes elgondolkodni az egész szakasz szövegösszefüggésén. A tekintet, a kéz és a lélek felemelése gyakrabban kerül elő a Szentírásban.

Ebben a cikkben nem tértem ki mindenre, ami apró finomításra vagy változtatásra szorul.

Példázataim

a) Egy ember otthont szeretett volna teremteni családjának. Örömmel vette tehát birtokba az öregek által reáhagyott házat. Egyszerű ház volt és régi. Ahogy a család növekedett, úgy gondolkodott emberünk a ház bővítésén. Tetőtér-beépítés! – ez a legkedvezőbb megoldás. Nekivágott a nagy munkának. Vállalkozók jöttek és mentek. A pénz és a lendület fogyott. Elkészült a lakás új része. De az első télen kiderült, hogy a szigetelést a vállalkozó kispórolta. Az emeletet képtelenség volt befűteni. Az alsó szinten a régi ablakok huzatosak – mert nem volt pénz a cseréjükre, az új rész hűvös és kifűthetetlen. Csak az otthonosság melegét nem sikerült megteremteni.

b) Örökségünk drága nekünk. A nagypapának régi írógépe volt. Mennyit dolgozott rajta! Mennyi ihletett írás született általa! Mennyi csodálatos gondolat papírra vetett formája gördült ki a gumihengerek közül! Az unoka féltve őrzi. Ő folytatja a nagyapai hivatást. De ő már számítógépen dolgozik. Szellemi termékek sorát ihlette meg a nagyapa élete, s az unoka mindig hálás volt a nagypapai örökségért. Olykor, amikor együtt volt a gyermekeivel, amikor mesélt a nagyapáról, még az is előfordult, hogy az íróasztala mélyéről elővett egy-egy régi, sárgulófélben lévő papírt, és arra pötyögte verseit a kattogó írógéppel. Szép élmény volt. Egyszer elhatározta, hogy azon fog dolgozni. Hátha könnyebben jön az ihlet. De a szerkesztő barátilag kérte: küldje e-mailen, adja le floppyn, tegye fel az internetre. S akkor rá kellett ébrednie, hogy – bár fontos a nagyapai örökség karbantartása – mégis csak más világban élünk. Nem dobta ki a régi masinát a következő lomtalanításkor sem. Megtisztította, a sarokba tette, s vannak olyan ünnepi percek, amikor előveszi, s a családjának, a barátainak azon ír egy-egy levelet.

c) A család örömmel fogadta el a meghívást. Vendégségbe megyünk! Mégpedig egy hétre! Meghívtak a barátaink – mondta az apa. Az anya örömmel válaszolt: egy hétig nem kell főznöm, barátnőm úgyis nagyobb konyhával rendelkezik. Felpakoltak, és elindult az egész család. Bár finom volt a koszt és kedvesek a vendéglátók, azért mégis annyi feszültség volt bennük. Mások szokásaihoz kellett alkalmazkodniuk. A mások által berendezett lakásban kellett tájékozódniuk. Nem voltak otthon. Csak vendégek voltak. Az egy hét letelte után örömmel indultak hazafelé, s otthonukba lépve fellélegeztek. Az első otthoni vacsora után megszólalt csendben a férj: „Szépen rendezték be a lakásukat a barátomék, s a felesége is nagyon jól főz. De azért ez az íz egészen más! Tudod, én már csak ott vagyok boldog, ahol otthon érzem magam."

Akinek van füle…

Befejezésül

2003 januárjában a gyülekezetben kezdtük el feldolgozni Klaus Douglass *Új reformáció* című könyvét. Beszélgetések indultak az ifjúságban s a presbiterek között, egy sorozatot állítottunk össze a bibliaórára, és egy egész hétvégét töltöttünk a gyülekezetünk megújulásának kérdésével. Azt éreztem, hogy átizzott a levegő. Szívek hevültek.

Egy évvel később – az újulás és újítás szándékával alkotott liturgia (próba)bevezetésekor mintha másféle indulatok lennének kibontakozóban.

Ezért befejezésül néhány gondolat abból a könyvből, amelynek szavaitól a szívünk hevült. Reformátoriak akkor lehetünk, ha tovább építjük a reformátorok művét, nem pedig, ha konzerváljuk. (4. tétel) Gyülekezetünkben a spiritualitást az odaadásnak, a lelkesedésnek és a kisugárzó erőnek kell jellemeznie. (12. tétel) Istentiszteletünk az egyházi zene és a liturgikus hagyomány kettős béklyójában vergődik. Ha nem sikerül megszabadítanunk tőle, hamarosan meg fog szűnni. (66. tétel) Az olyan istentiszteletnek, amely inspirálni akarja az embereket, az ő életérzésüket kell kifejeznie. (68. tétel) Ha nem akarjuk, hogy istentiszteleteink üressé váljanak, be kell illeszteni őket egy átfogó gyülekezeti koncepcióba. (72. tétel)

Ezért tehát mindenhol, ahol az új liturgiát egy gyülekezetépítési koncepcióba be tudják illeszteni, ott ez is egy forma lehet az istentisztelet ünneplésére. De ahol ez nem történik meg, üres formai próbálkozás marad, vagy szakadást és botránkoztatást okozó erőlködés lesz. Gyülekezeteink ismeretében ez utóbbi látszik valósnak.

Istennél azonban minden lehetséges.

DEME DÁVID

Hozzászólás az új liturgiatervezethez

Engedtessék meg, hogy mindenekelőtt néhány gondolatot idézzek „Luther Márton elüljáró beszédé”-ből, melyet „A német mise és az istentisztelet rendje” című pásztorleveléhez írt. „Mindenek előtt barátságosan és az Isten szerelmére kérném mindazokat, akik ezen rendünket az istentiszteleten látni és követni akarják, hogy abból semmi kényszerítő törvényt ne csináljanak, sem vele senkinek a lelkiismeretét körül ne hálózzák vagy meg ne fogják, hanem a keresztyén szabadságnak megfelelően tetszés szerint alkalmazzák, amint, ahol, amikor s ameddig azt a körülmények megengedik és kívánnák. Mert mi sem azon célzatból bocsátjuk azt ki, hogy általa bárkinek is leckét adjunk, vagy bárkit is megrendszabályozzunk, hanem inkább azért, mivel mindenfelől sürgetik a német miséket és istentiszteleteket, és sok panasz s megbotránkozás esik az új miséknek sokfélesége miatt, hogy mindenki maga csinál magának külön ilyeneket, egyesek jó hiszemben, mások ellenben hiúságból, hogy ők is csináljanak valami újat, feltűnjenek s megmutassák a világnak, hogy nem holmi közönséges mesterek; amint az általában történni szokott a keresztyén szabadsággal, hogy azt többen használják saját kényük-kedvükre és hasznukra, mint az Isten dicsőségére s felebarátjaik javára. Amint azonban mindenkinek lelkiismeretére van bízva, hogy ezt a szabadságot miként használja és senkitől sem szabad azt elvonni vagy megtagadni, úgy tekintetbe veendő másrészről az is, hogy a szabadság a szeretetnek s a felebarátnak a szolgája s annak is kell lennie. Ahol azonban az történik, hogy az emberek megbotránkoztatnak s megtévesztetnek az ilyen többféle szokások által, ott igazán kötelességünk a szabadságot korlátozni s amennyire lehetséges megtenni és elhagyni, hogy az emberek jó példát vegyenek rólunk, nem pedig, hogy megbotránkozzanak. Mivel pedig ez a külső rend Istenhez való lelkiismeretbeli viszonyunk tekintetében lényegtelen, s a felebarátnak mégis hasznára válhatik, a szeretetnél fogva, amint szt. Pál tanít, arra kell törekednünk, hogy egy értelemmel legyünk, és amennyire csak lehetséges, egyféle eljárást és külső szokást kövessünk, amiképpen az összes keresztyéneknek is egy a keresztségük, egyféle a szentségük, és senkinek semmi különleges nem adatott az Istentől.”[1] Helyénvalónak tartom, ha igyekszünk keresni a „tiszta forrást” a liturgia kapcsán, hogy Luther pásztorlevele aktualitásait is észrevegyük és megszívleljük, amikor liturgiai reformra készülünk!

A nagykanizsai gyülekezetben is együtt voltunk estéről-estére az ökumenikus imahét kapcsán más felekezethez tartozó testvéreinkkel. Gyülekezetünk kezdettől fogva – most már 13 éve – nyitott volt, és ma is nyitott az új liturgia tanulására. Annak idején az énekeskönyvünk 17-es liturgiája segítségével állítottam össze az ökumenikus imahét istentiszteleti rendjét. Ugyanis ilyen nem volt, az imahéttel kapcsolatos kis könyvecskét csak évek múltával kaptuk meg mi is. A közös alkalmakon résztvevő testvérek egyre aktívabban kapcsolódtak be az addig számukra „katolikus” szövegeket tartalmazó liturgiába. Egyre többen örültek annak, hogy egymás templomaiban találkozva, közös istentiszteleti formát is találva tanulhattuk egymás énekeit, figyelhettünk a másik felekezethez tartozó lelkész igehirdetésére. S nem utolsó sorban örömmel fedezhettük fel, hogy a Szentlélek ugyanarra a hullámhosszra hangol az imádságban, és egyre közelebb vezet Krisztushoz és egymáshoz is.

Amikor megérkezett a csomag a próbafüzetekkel, kísérő és magyarázatos levéllel, természetesen furdalt a kíváncsiság mint lelkészt. Aztán egyre inkább gyötrődni kezdtem, hogyan fogom „tálalni” majd mindezt a gyülekezet számára. Ugyanis a próbafüzetet újra és újra végig-

[1] Luther Márton: *Egyházszervező iratai. Történeti rendbe szedve, bevezetésekkel és magyarázó jegyzetekkel.* IV. kötet. (szerk.: Masznyik Endre) Luther-társaság. Pozsony, 1908. 428–439. o.

tanulmányozva, mind formailag, mind tartalmilag egy sereg dolog ellenérzést váltott ki bennem. Mindenekelőtt magamban kellett tisztázni, rendezni sok mindent. És természetesen utánanézni elérhető segédanyagoknak. Ugyanakkor a kételyek megmaradtak, a próbát meg el kellett kezdeni. Gyötört a kérdés: hogyan tanítsak a gyülekezetnek valamit, aminek több részletével magam sem tudok azonosulni?

Örültem az új próbafüzetet tanulmányozva az istentisztelet elején a néhány közvetlen köszöntő, testvéri szónak, az ünnep témájára való utalásnak, a bűnvallás és feloldozás elválasztásának az úrvacsorai résztől. A gyülekezeti tagok bevonása a szolgálatba nem újdonság. Eddig is megvolt rá a lehetőség.

Ugyanakkor egészében nem tudok örülni a tervezetnek. Nem értek egyet azzal a véleménnyel, hogy a jelenlegi istentiszteleti gyakorlat kiüresített lenne. Ellenkezőleg, az eddig megadott keretek között is lehetőség van arra, hogy lényegre törő, ugyanakkor emberközeli és színes, változatos istentiszteletet gyakorolhassunk, ahol sem a lelkészt, sem a szolgálatot vállalókat nem egyfajta „show-műsor"-ban való részvétel vágya hajtja. Igenis helyénvalónak tartom, hogy az istentisztelet az Isten dicsőítésével, bevezető zsoltárral induljon. Az üdvözlés, bűnvallás jelenleg is gyakorolt helyén tartanám célszerűnek az előkészítő részbe tervezett bűnvalló részt, de nem gyónótükör nélkül! Ez így fából vaskarika! Az istentiszteletre belátogatónak azonnal bűnt kell vallania úgy, hogy könnyen fogalma sincs arról, miben áll az ő bűne. Vigyázzunk, mert tudjuk, hogy a kegyelem nem olcsó dolog! Nem is beszélve arról, hogy az esetlegesen későn érkezők ki is maradnak belőle. A feloldozásnak ott a kézenfekvő helye a jelenleg is gyakorolt kegyelemhirdetésnél és Isten dicsőítésénél. Az ökumenikus istentiszteleteken elfogadott megszólítások, válaszok, mint mondottam, magától értetődőek a hívek számára. De nem így azon az alkalmon, amit gyermekkoruktól fogva megismertek, megszerettek, amihez ragaszkodnak, és a sajátjuknak éreznek. Idői keret miatt nem tűnik megvalósíthatónak három igei rész felolvasása. Az oratio oecumenica színesebbé tételét, s azon gyülekezeti tagok bevonását eddig is igyekeztünk alkalmanként megragadni. Az úrvacsorai rész csatolása jól illeszthető a tervezetben. Ellenben rendkívül sajnálnám, ha több imádságos rész is kimaradna a jelenlegi szövegből. Nem tudok egyetérteni az epiklézisben megfogalmazott változtatással. Az eddigit meg kellene őriznünk véleményem szerint: „(…) küldd el Szentlelkedet, és szentelj meg minket, hogy a mi Urunk szent teste és vére által egyetlen testvéri közösséggé legyünk (…)." A tervezet szövege igenis a katolikus mise átváltoztató könyörgését sugallja.

Letisztultak bennem a következők: a gyülekezetnek eddig is lehetősége lett volna a vasárnapi istentisztelet liturgikus rendjét használni, lásd az énekeskönyvben B-vel jelölt rendet, melynek felépítése alapvetően jobb a mostani tervezetnél meglátásom szerint, de megmaradt az énekverses rend mellett. Ezt szerette, ezt már tradicionális formaként használta és használja. Ugyanakkor az istentiszteleten eddig is törekedtünk arra, ha volt időnk megszervezni és voltak rá jelentkezők – elsősorban fiatalok –, hogy ne csupán egy személy végezzen szolgálatot. Lehetőleg a kántoron kívül még más is. Az imádság, igeolvasás, ének, versmondás szolgálatának lehetősége az arra alkalmasnak vélt gyülekezeti tagok előtt mindig nyitva állt. Éreztük, hogy ez színesebbé, közvetlenebbé, emberközelibbé teheti az istentiszteleti alkalmainkat.

Először, még advent idején a presbiterek közösségében ismerkedtünk a tervezettel, majd vízkereszt után a gyülekezet közösségében is. Összefoglalva azt kell, hogy mondjam, a fogadtatás egyenlő az elutasítással. Szándékosan nem kívánok leírni nagyon summás megnyilatkozásokat. Ugyanis ez a tervezet sokakban olyan indulatokat váltott ki, ami nem méltó hozzánk, evangélikus keresztyénekhez. Pedig tanúk rá a testvérek, hogy a magam részéről a legnagyobb tapintattal, türelmes rávezetéssel és tanítást is adva igyekeztem bevezetni az előttünk álló szolgálatot.

Most ismerjünk meg néhány megnyilatkozást, gondolkodjunk el rajta! Tudom, hogy többségében ugyanezek köszönnek vissza a többi gyülekezetben is.

– Mi indokolja egy új istentiszteleti rend bevezetését?

– Kinek áll érdekében ráerőltetni a gyülekezetekre egy számukra idegen istentiszteleti rendet? Milyen hagyományokhoz szeretne visszatérni a tervezet készítője?

– A jelenlegi liturgiát szeretjük, emberközelinek tartjuk, otthon érezzük már magunkat benne. Győzzön meg valaki bennünket afelől, hogy ez nem biblikus s nem áll meg a lutheri teológia mérlegén!

– Tiszteljük és becsüljük más felekezethez tartozó testvéreink istentiszteleti rendjét, de nekünk is van sajátunk. Ehhez ragaszkodunk.

– Nem igaz, hogy passzív a részvételünk az istentiszteleten. Nem attól lesz aktívvá, hogy hányszor felelgetünk, hányszor állunk fel. Az eddigi liturgia is felkészített minket Isten igéjének hallgatására és befogadására. Meggyőződésünk, hogy Jézus nevében összegyülekezve, Urunk Szentlelke munkálkodott eddig is, és munkálkodik ezután is szívünkben.

– Az evangélikus egyház tradícióját ássa alá az új rend. Számunkra már ez a rend a tradicionális, bárhogyan is volt korábban.

– Igenis a legtöbben katolizálódást éreznek az új rend kapcsán.

– Több katolikus testvér is látogatja istentiszteleteinket, annak közvetlenebb, ceremóniától mentes volta miatt, de elsősorban az igehirdetés hallgatásáért.

– Az új liturgiatervezet jelentős időt vesz el az ige üzenetének megszólaltatásától. Reformátoraink célja volt, hogy a Jézus Krisztusról szóló igehirdetés kerüljön az istentisztelet középpontjába. Az új tervezettel más irányt veszünk. Ezzel szemben nem érv, hogy a liturgia önmaga is ige.

– A bűnvallást „gyónó tükör" – Tízparancsolat – nélkül

gyakorolni felületesnek, valóban kiüresítettnek tartjuk. Tapasztaltuk, hogy bűneink felismerésére és megvallására Urunk éppen az imádságok, az igehallgatás alkalmával indított.

– Az jó, ha lehetőséget kapunk élni az úrvacsorával, de ha ebben a vonatkozásban a legcsekélyebb erőltetettséget vagy kényszert tapasztal bárki is, abban nem lesz köszönet. Nem feltétlenül az úrvacsorai istentisztelet a teljes istentisztelet. Evangélikusokként megtanultuk, hogy igyekezzünk kellő módon készülni egy-egy úrvacsorai istentiszteletre. Ezért számunkra döntő az apostoli intés: méltó módon járulni az Úr asztalához.

– Az általános könyörgő imádságban emlékeztünk meg eddig elöljáróinkról, egyházunkról s azokról a testvéreinkről, akik távoztak ebből az életből. Ennek helye legyen továbbra is ott: az Úr asztalához a saját, legszemélyesebb ügyeinkkel, örömeinkkel, gondjainkkal megyünk, találkozni így akarunk Jézusunkkal.

– Az új tervezet a gyülekezeti tagok közötti, s más felekezethez tartozó testvérekkel való békés, egyre közeledő kapcsolatainkat is bomlaszthatja, a gyülekezet létszámának a csökkenéséhez vezethet.

– Kötelezhetőek vagyunk-e az új liturgiatervezet rendszeres próbájára?

– Ha a kritikai észrevételek figyelembevételével mégis elfogadásra kerülne az új liturgia, mint eddig is, csak alternatívaként szeretnénk élni vele.

Az új tervezettel mindenképpen elértünk egy nagyon fontos dolgot, nevezetesen, hogy egyre többen gondolkodnak el testvéreink közül az istentiszteleti gyakorlatunkon, annak felépítésén, üzenetén, célján. S akik ezt teszik, mert újra kezükbe veszik a Bibliát, a Kis Kátét s a régen tanultakat, azokra nézve az a reménységünk, hogy egyre erősödik bennük jó értelemben vett evangélikus identitástudatuk. Csak tapintattal, szeretettel, egymás véleményét türelemmel meghallgatva beszélgessünk tovább mindezekről. Vezessen a Szentlélek Úristen minket, akkor áldás fakad belőle.

GREGERSEN–LABOSSA GYÖRGY

Botránkozás vagy gazdagodás?

Bevezető gondolatok

Az írásom címében feltett kérdésre keresem a választ, miközben a kipróbálás alatt lévő rendünk építőköveit megvizsgálva saját gyülekezetünk tapasztalatait is megosztom az olvasóimmal. Persze az elfogultság vádja illethet, hisz kezdő teológushallgató koromtól kezdve érdeklődöm a liturgia tudománya iránt, és magam is tagja vagyok az utóbbi hetekben oly sok (primitív személyeskedéstől sem mentes) kritikával, néhol kritikátlan kritikával illetett agendaszerkesztő bizottságnak.

Nagy örömmel veszek részt ebben a munkában, hisz egyházi közéletünk figyelmét túlzottan lekötötte az elmúlt évtizedben a zsinati munka. Végre az istentisztelet ügye, ami szerintem legalább olyan fontos, mint a törvények alkotása és módosítgatása, is előtérbe került. Külföldi lutheránus gyülekezetek istentiszteletein szolgálva mindig úgy éreztem, hogy mi Magyarországon indokolatlanul leegyszerűsített (nem egyszerűen puritán) istentiszteleti kegyességet gyakorolunk. Pedig minden lelkész tudja, hogy a kincsestár – függetlenül a próbarendtől – sokkal gazdagabb, csak nem élünk vele[1]. Mindez igaz az énekekkel kapcsolatban is, hisz gyülekezeteink jelentős hányada szerény énekválasztékot „enged meg magának". Miért? Valljuk meg őszintén: gyakran az ok a lustaság és a nemtörődömség.

Tisztázandó kérdések

A tisztázandó kérdések közé tartozik, hogy a liturgiai bizottság munkája a háború előtti időkben megkezdődött reform folytatását tűzte ki célul. Sajnos a proletárdiktatúra éveiben e munka megtört, de éppen az érvényben lévő agendánk a bizonyíték arra, hogy a folyamat csak ideigóráig volt halasztható. Célunk, hogy a vasárnapi istentisztelet egységes vázon, de több formában legyen ünnepelhető. Messzemenőkig figyelembe vesszük a keresztény tradíciót és a reformátori elveket. Az egyik legfontosabb szempont, hogy a szentségi liturgia is az istentisztelet állandó része legyen. A lutheránus úrvacsora-tanítás konzekvens átültetése a gyülekezeti életbe egyszerűen nem engedi meg az úrvacsora hanyagolását. A templomtér is erre figyelmeztet. Az evangélikus templomban az oltár a középpontban van. Az oltár pedig elsősorban az úrvacsora szereztetésének és osztásának a helye.

[1] A mostani agendánkat érdemes végigolvasni és átlapozni. Híveinknek pedig az énekeskönyv istentiszteleti rendjeit is megtanítani. Ki a felelős azért, kedves lelkésztársaim, hogy 2004-ben egy városi gyülekezeti élenjáró testvér legfőbb érve az új rend ellen az, hogy tönkretesszük az ősi evangélikus istentiszteletet? Hogy tanítjuk mi presbitereinket, felügyelőinket? A zsinat által elfogadott törvények (jogok és kötelességek) ismertetése mellett nem árt néha teológiai kérdésekről is eszmét cserélni. Jó program lehet a felügyelőkonferencián is!

Érdekes, hogy az általunk használt vasárnapi énekverses rend leginkább a német evangélikus egyház uniált ágának gyakorlatára hasonlít. Az úgynevezett Predigtgottesdienst elterjedését inkább egyházpolitikai, mint teológia okok indokolták.[2]

Szombathely mint próbagyülekezet

A szombathelyi gyülekezet tagjai is vegyes érzésekkel fogadták rendünket. Lelkészként talán mégis könnyebb helyzetben vagyok, mint mások, mert elődöm idején az érvényes agenda keretein belül már elkezdődött a liturgia gazdagítása. Gazdagodott az oltártér, és a szóban mondott reszponzóriumokat is megtanulta a gyülekezet. Később bevezettük a családi istentiszteleten a 17-es rendet[3]. A gyermekek szüleikkel együtt zsoltároznak. Vesperákat tartunk az adventi-karácsonyi és a böjti-húsvéti ünnepkörben. Húsvét hajnalán pedig a húsvéti gyertya fényénél ünnepli a gyülekezet a feltámadás napját, gyakran felnőttek keresztelésével és konfirmációjával egybekötve. Két éve minden vasárnap terítve az Úr asztala. Igaz, hogy eddig a hónap három vasárnapján az istentisztelethez kapcsolódóan volt úrvacsoraosztás, és csak az első vasárnapon az istentisztelet keretén belül. A próba-istentiszteletek óta ez a gond is megoldódott. Az úrvacsorázók száma az elmúlt két évben megsokszorozódott, és advent óta nem volt olyan istentisztelet, amelyen üres maradt volna a térdeplősor. A kétféle úrvacsorázási lehetőség további biztatást jelentett híveinknek. Van-e lelkész e honban, aki az ilyen változásoknak ne örülne? Kis kórusunk rendszeresen szolgál, és énekli az introitus zsoltárt. Gregorián dallamok az evangélikus istentiszteleten? A kántorképző tanfolyamokon évtizedek óta tanítják kántorainkat e csodálatos musica sacra gyakorlására. Lehet, hogy kántorainknak előttünk járnak? A többszörösen meghirdetett kántorlelkész konferenciák gyér papi részvétele e kérdésre is választ ad?

Az előkészület

A lelkész évek óta a főbejáraton lép a templomba, és az istentiszteletet végén ugyanott távozik. A korábbi sekrestyés besurranást megszüntettem. A harangozás alatt bevonulunk a szolgálókkal együtt. Az új liturgia, miközben ünnepélyes és emelkedett, sokkal személyesebbé vált azzal, hogy igényli a laikus elem részvételét. Az imádkozók és felolvasók együtt vonulnak be, és a gyülekezet feláll. Ez a szolgálattal szembeni tisztelet jele, amivel mind a katolikus, mind a református gyakorlathoz is igazodik a rendünk. Súlyos kritikaként hangzik el, hogy az új rend a klerikus jelleget erősíti, és ez szemben áll egyházunk demokratikus hagyományaival. Meglehetős tájékozatlanságra vall a demokratikus hagyományokat (presbiteri elv, közgyűlési elv) az ordinált gyülekezeti tag istentiszteleti szolgálatával szembeállítani.[4]

Évekkel ezelőtt bevezetésre került a konfirmandusok alba viselete, és készül már a lektor és a kórus liturgikus öltözete is. A liturgikus öltözeteknek sajátos jelentése van, amitől ne féljünk. A liturgikus tér tiszteletével kapcsolatban én megértem azt a kemenesaljai asszonyt, aki az oltár takarítása előtt levette a cipőjét, és így lépett az oltártérbe. Mindig gyermetegnek tartottam, amikor valaki a közvetlenség jegyében „lazára veszi" az istentiszteletet. Jogos a felvetés, ami már teológus korunkban is téma volt, hogy a templomban szolgáló igehirdetőnek, jelesül a teológushallgatóknak is legyen liturgikus öltözete.

A fennálló gyülekezet imádkozik a lelkészéért és a szolgálókért addig, amíg a harang szól. A csend szava beszédessé lesz, és a lelkész támaszként érzi a mögötte érte is imádkozó gyülekezetet. Még azt is elérjük a felállással, hogy híveink az istentisztelet kezdetén sem keverik össze a templomteret a piaccal.

Vessünk-e keresztet magunkra?

Érdekes jelenség és külön vizsgálódást érdemelne, hogy a sok kritika az új renddel kapcsolatban az úgynevezett nemverbális elemek bevezetéséből adódik. Az agyonbeszélt protestáns istentiszteletünkkel kapcsolatban a csend, az egymás felé fordulás, a kereszt vetése, felállás

[2] Sokan felvetik, hogy új liturgiánk közelebb visz a római katolikus testvérekhez, és eltávolít a reformátusoktól. Nem gondolom, hogy ilyen megfontolásoknak kellene vezetnie a munkánkat. A reformátusok ne azért szeressenek minket, mert mi hasonlítunk hozzájuk. A reformátori örökség közös, és ezt az örökséget az új liturgia nem veszélyezteti. A katolikusok pedig annyi speciális és általunk nem vállalható gyakorlatot őriznek kegyességükben és tanításukban, hogy ez a félelem a hisztériakeltésen kívül másra nem alkalmas.

[3] Kritikai észrevételként olvastam, hogy az úgynevezett énekelt rendek nem népszerűek a gyülekezeteinkben. Ha arra gondolok, hogy néhai nagyapám, Labossa Lajos hitoktató lelkész a háború előtt; években Debrecenben az Ittzés Mihály nevével fémjelzett rendeket meghonosította diákjai körében, akkor csak mosolyogni tudok az ilyen megjegyzéseken. A 17-es rendet ma is sok gyülekezetben használják és szeretik. Az énekelt liturgiának nemzetiségi gyülekezeteinkben pedig sajátos tradíciója van.

[4] Az evangélikus lelkész ordinált személy. Az igehirdetésre és a szentségek kiszolgáltatására rendelt gyülekezeti vezető. Hivatallal bír, és az apostoli autoritás felelősségét hordja a vállán. Ha egy ordinált lelkész arra kényszerül, hogy utcaseprő legyen, vélhetőleg különösebb képzés nélkül elláthatja becsülettel feladatát, és e munkája is Isten előtt kedves lesz. Általános papságában utcaseprőként is szolgálhat. Azonban egy utcaseprő, de még egy egyetemi tanár sem végez lelkészi munkát, mert nem ordinált erre a funkcióra. Az ordinációt vokáció előzi meg és tanulás. A tanulásból jó esetben speciális képzettség, sőt szaktudás válik. Az ordinációt és az egyetemes papság elvét, valamint a lutheri hivatás ethosz gondolatát ne keverjük össze! Az utóbbi években az egész egyházi törvénykezés gyötrődött ezzel a kérdéssel. „Parturiunt montes et nascitur ridiculus mus."

bevezetése ellenszenvet vált ki híveinkből. A keresztvetés külön problematikát jelent. Tisztáznunk kell, hogy keresztet vetni nem kell, de szabad. Miért ne szabadna? Evangélikus kegyességünk legfontosabb jelképe a kereszt. A világ kereszténységének túlnyomó többsége vet keresztet. Miközben templomaink tornyán, sírköveinken, ajtónk fölött, a keresztelés mozdulatában, az áldásban, az oltáron, a Luther-rózsában, gyermekeink, hittanosaink nyakában (néha máshol is) ott van a kereszt, akkor miért ne szabadulhatnánk fel ennek az ősi szokásnak a gyakorlására? Szombathelyen néhányan idegenkedve fogadták, amikor elkezdtem magamra is keresztet vetni, sőt volt olyan, aki látványosan kivonult mindig az istentisztelet elején, kifejezve magvas véleményét. Néhány tisztázó beszélgetés után elfogadta, hogy egy evangélikus keresztténynek erre szabadsága van, és ettől még nem zarándokol Szentkútra Mária-búcsúba. Ebben a kérdésben a református hagyomány a maga teljes elzárkózásával a kereszttől mint szimbólumtól nem lehet az evangélikusoknak iránymutató. Aki nem akar, ne vessen, de tudja meg, hogy szabadsága van rá, és aki vet, azt ne vessük meg.[5]

Gyónás az istentisztelet elején?

A confiteor elmondásával és az úrvacsorát megelőzően végzett gyónási résszel eddig két bűnbánati része volt az istentiszteletnek. Mindezt a ritka úrvacsoravétel, amihez szorosan kötődött a gyónás és feloldozás, magyarázta. Az új rend az istentisztelet elejére helyezi a gyónást. Belépve Isten házába egy hét után az ember első szava a bűnbocsánatért hangzik. Ezzel megszűnik az a szokás is, amely szerint eddig aki nem vett úrvacsorát, az ülve marad, és kimarad a gyónásból, mintha neki erre nem lenne szüksége. Többféle gyónó rend lesz. Ugyan a próbarendben nem szerepel, de lehetőség van arra is, hogy a gyónási kérdések előtt a parancsolatok is elhangozzanak. Magam is gyakorlom ezt némely vasárnapon. Az istentiszteletre készülő lelkész kompetenciája a gyónási rend összeállítása. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az új agenda arra is lehetőséget ad majd, hogy gyónó istentiszteletet tartsunk előző nap vagy az istentisztelet előtt. Böjtben gyülekezetünk eddigi gyakorlatán változtatva, a hétközi zenés áhítat helyett, idén először szombat este gyónással egybekötött böjti sorozatot tartunk.

Bevezető rész és az igei rész

Azt gondolom, hogy a próbarend legelszántabb ellenzői sem vonják kétségbe, hogy a bővebb zsoltáranyaggal és a felolvasott ószövetségi textussal az istentisztelet tartalmilag gazdagodott. Fontos, hogy a presbitereinket és másokat megnyerjünk a lektori szolgálatra. Ha keresztelés van, akkor a keresztszülőket és a szülőket felkérhetjük az olvasásra és imádkozásra. A reszponzóriumok kérdése is nagy vihart okozott egyesek lelkében. Az újszövetségi gyülekezetek korától ez a gyakorlat. Az istentisztelet párbeszéd, ahol a szolgálattevők Isten szavát és akaratát tolmácsolják a gyülekezet felé, a gyülekezet pedig erre válaszol. Párbeszédben éljük át az istentiszteleten az Úrral történő találkozást. A szóbeli válaszok ősi formái kerültek be a rendünkbe. Miért kell ettől viszolyogni? Hisz ezáltal a gyülekezet kezével, lábával, énekével, szívével[6] aktív részese lesz az istentiszteletnek.

Az igehirdetés a kétfókuszú evangélikus istentisztelet központi építőeleme. A liturgia gyönyörű aranyfoglalatként övezi a hallható és látható ige igazgyöngyét, miközben a liturgia és a prédikáció egymásba fonódva, a Szentlélek jelenlétére alapozva teszi az összegyülekezésünket keresztény istentiszteletté. Mindez igazodik az egyházi esztendő adta keretekhez vagy egy speciális eseményhez.

Az igehirdetés utáni csendes perc pedig az elmélyülés és a hálaadás helye, amit a gyülekezet hitvallása tör meg, ha lehet, laikus testvér vezetésével. Az új rend kimondottan ajánlja a Níceai hitvallás mondását is. A gyülekezet két ősi, mégis elévülhetetlen hitvalló szöveggel fordul Isten és a világ felé. Ez a mi hitünk. Ha ezt nem hisszük, akkor nem vagyunk már keresztények.

Kétségtelen problémát jelenthet a keresztelés helye és

[5] Sokan modják, hogy a keresztvetés vagy a reszponzórikus elemek csak formálisak, és mechanikussá válnak. Igazuk van annyiban, hogy minden, amit nem lélekkel végzünk, bizony megüresedhet. Az élet minden fontos dolga. Ez alól az eddigi liturgia sem kivétel. Sőt, a teljesen szabad bizonyságtétel, imádság is válhat ismétléssé és lélektelen, öncélú szózattá. De az ellenkezője is igaz, hisz a hittel mondott ősi szövegek is megelevenedhetnek, a kötött formák is megtelhetnek élettel. Az egyház fejlődésének természetes következménye volt, hogy a spontán elemeket az istentiszteleten egyre inkább felváltotta a kötött rend, a vándorprédikátorok helyét választott episzkoposzok foglalták el, a funkciók tisztázódtak. Mai, pongyolaságra hajlamos világunkban az egyháznak az emelkedett hang és stílus helyévé kell válnia. A vasárnapi istentisztelet rendje mellett persze számos formát és kötetlenebb, például az ifjúság számára is tartható rendeket alkothatunk. Érdekes, hogy éppen ezekben az úgynevezett kötetlenebb rendekben lehet felfedezni szép számmal a nemverbális elemeket. Miért ne gazdagodhatna vasárnapi istentiszteletünk is ilyen módon?

[6] Sokan szokatlannak tartják a válaszolgatást az istentiszteleten. Minden új szokatlan, de ha elmagyarázzuk az értelmét, akkor megérinti az embereket. Tény, hogy sok korlátoltsággal kell szembesülni gyülekezeteinkben más téren is. Még mindig vannak hangok, amelyek az „új énekeskönyv" helyett visszasírják a régit. Mindig is lesznek, akik pitiáner ügyek miatt gyűlölködést és haragot szítanak. Egyházunk demokratikus struktúrája igen nagy kincs, de a demokráciához autonóm és felelősséget vállaló emberek is szükségesek. Az ilyenek, valljuk meg őszintén, ahogy a társadalmunkban is még mindig kevesen vannak, úgy egyházunk sem bővölködik bennük. Ráadásul az egyházi szolgálat felelőssége jórészt önkéntes alapon vállalható. Az egyéni ambíciókkal fűtött lelkek pedig a demokrácia nyújtotta kereteket gyakran saját céljaik elérésére használják fel. Tanítani kellene gyülekezeti tagjainkat arra is, hogy a keresztény ember Isten előtti felelősséghordozása a mindennapok hivatásában is nagykorú emberi személyiséget feltételez. A liturgia pedig az egyház püspökeinek döntése alapján kerül bevezetésre.

ideje. Nyilván a keresztelést a hitvalláshoz igazítjuk, így az igeliturgia végén helyezhető el. Nagyobb gyülekezetekben, ahol több keresztelés esik egy hónapra, érdemes elgondolkodni azon, van-e lehetőség arra, hogy külön keresztelési istentiszteletet tartsanak. Mindez történhet teljesen külön időpontban, de a vasárnapi istentiszteletünket is alakíthatjuk úgy néha, hogy a keresztelés és a keresztség hangsúlyozásra kerüljön. Keresztelés esetén nem feltétlenül kell külön prédikációt mondani, hanem a szószéki szolgálatunk utolsó részében bátran fordulhatunk akár személyes hangon is a családhoz. A keresztség ajándékát és az ezzel járó felelősségét így helyezhetjük a család és a gyülekezet szívére.

A hirdetés a helyére került. Talán már nem csapja agyon az igehirdetést. Gyakran halljuk a kritikát, hogy a liturgia oltárán feláldozzuk az igehirdetést. Én nem vagyok ellene a hosszabb igehirdetésnek, hisz addig beszéljünk, amíg mondandónk van, de kérdéses, hogy igaz-e az a felvetés, hogy negyedórában vagy húsz percben egy gondosan előkészített igehirdetést nem lehet mívesen kifejteni. Persze az éremnek van egy másik oldala is. Nevezetesen az, hogy hol van az megírva, hogy hetente egy alkalommal az istentiszteletnek éppen hatvan percig kell tartania? Miért ne tarthatna akár másfél óráig? Híveink nagy része a hétközi alkalmakat nem látogatja, vagyis egész héten istentisztelet nélkül él. Talán egyszer egy héten másfél óra nem túl nagy áldozat! Ilyenkor hivatkozhatunk hitvalló őseinkre, akik az artikuláris időkben órákat szekereztek Isten házáig, és örömmel voltak együtt akár fél napig is a testvérek között.

Oratio oecumenica

Az egyetemes könyörgések csodálatos részét képezik az istentiszteletnek. Az imatémák kiválasztása és az imádságok összeállítása vagy megírása az istentiszteletre készülésünk áldott része. Kétezer év imádkozóinak kincseiből választhatunk. Vajta Vilmos írja egy könyvében, hogy valahol részt vett egy istentiszteleten, ahol az egyetemes könyörgések perceiben sor kígyózott az ambó előtt, mert a gyülekezeti tagok saját vagy másokért mondott imáikat olvasták fel, és a gyülekezet Isten elé vitte e kéréseket. Az egymásért vállalt felelősség és szeretet megnyilvánulása ez. A gyülekezet minden rétege bevonható és szolgálatba állítható az istentisztelet e szakaszában.

Úrvacsorai rész

Már említettem, hogy az új renddel arra törekszünk, hogy az úrvacsora szerves része legyen a vasárnapi istentiszteletnek. Az úrvacsorázás gyakoriságával kapcsolatban szintén ősi evangélikusnak vélt, de valójában súlyos tévhitek élnek. Tatabányán és Szombathelyen is ismertem olyan személyt, aki csak óév estéjén élt a szentséggel. Az ilyen és hasonló gyakorlattal szemben az ember tehetetlen, de azt kötelesek vagyunk tudatni, hogy a testvér tévelyeg. Főleg amikor Lutherra hivatkozik! Jó, ha tudjuk, hogy még Kálvin is a minden vasárnapi úrvacsoraosztás mellett foglalt állást az istentiszteleti rendjében. Sajnálatos a mi szempontunkból, hogy a magyar reformátusság úrvacsorai gyakorlata inkább zwingliánus hatás alatt áll. Ez hatott ránk századokig, de hiszem, hogy lassú és kitartó tanítással e helyzeten javítani lehet. Sokak számára érthetetlen, hogy miért áll annyit a gyülekezet az úrvacsorai liturgia alatt. A felállás ismét a tisztelet jele és jelzés, hogy valami az emberi értelmet meghaladó történik. A sanctus állva énekelve egészen másként hangzik, mint a padban görnyedve, és az ének betölti a teret. A praefatio, sanctus, epiklézis, szerzés, anamnézis és a Miatyánk nagy ívű egységet képez.

Pax

Miért a kézfogás? Formalitás, mondják egyesek. Miért kell egy vadidegennel kezet fogni, akit nem is ismerek? Először is, aki a templomba belép, és részt vesz az istentiszteleten, az nem idegen. Közösségem van vele, mert együtt hallgattuk az igehirdetést, együtt imádkoztunk, és közösen vallottuk meg hitünket. Lehet, emberileg még ismeretlen, de nem idegen. Hogy ismeretlen marad ezután is, az legalább fele részben rajtam is múlik. Híveink viszolyognak, ha kimozdítjuk őket a színház pozícióból.[7] Egymás felé kell fordulni, és a másik szemébe nézni. A pax azt fejezi ki, hogy Krisztus a békességét adta, hogy a tanítvány továbbadja, nyilván először a hozzá legközelebb esőknek. Néhányan irigységgel tekintenek a karizmatikus gyülekezetek oldott légkörére. Lehetnénk-e boldogabbak annál, ha testvérek, házaspárok, haragos rokonok e ponton odalépnének egymáshoz, és nem egyszerűen kezet nyújtanának, hanem akár könnyek között egymás nyakába is borulnának? E lehetőségre azt mondani, hogy üres formaság, enyhén szólva felszínes vélemény. Vegyük tudomásul, minden üres formasággá lesz, amit lélek nélkül gyakorlunk, de minden rend és kötöttség túláradó tartalommal telik meg, ha hittel és nyitott szívvel mondjuk vagy tesszük.

Az evangélikus gyakorlat a meglévő rendünk alapján statikus, és a legtöbb esetben a lelkész egyszemélyes szolgálatán alapul. Az igehirdetésre kihegyezett istentisztelet egyoldalú, és valóban egyoldalúan a puritán protestáns hagyományt tükrözi. A puritanizmus a reformáció egyhá-

[7] A mai ember magába fordul és minden kapcsolatot kerül. Az elmagányosodás öntörvényűséghez és dekadens magatartásformák elterjedéséhez vezet. A keresztény közösségekben éppen az ellenkező folyamatokat kell megélni. Persze nem állítom, hogy a pax mindent megold, de egy apró jele annak, hogy tudatosítsuk: összetartozunk és szeretjük egymást.

zainak öröksége, de ezt az örökséget lutheránusként nem feltétlenül a liturgiában kell demonstrálni. Erre számos más helyet találunk gyülekezeti és egyházi közéletünkben. Érdeklődéssel figyelem az elmúlt évek templomépítéseit. Mindenhol törekedtek az egyszerűségre. Tudtommal egy helyen sem készült oltárkép, vagy egyáltalán képi ábrázolás. Vajon miért? Csupán anyagi okokból? Inkább sok helyen fel sem merül, és a templombelső akarva-akaratlanul szegényesre sikeredik. A szembemiséző oltárt sem kellene mindenáron erőltetni. Régen sem volt mindig elegendő pénz a kép megfestésére, de eleink meghagyták a helyét, és később beillesztették a kész foglalatba a képet. Ne mondjunk le a képekről és a modernül is gazdag liturgikus terekről!

Záró gondolatok

A címben szereplő kérdés válaszra vár. Nyilván én a „szent elfogultság" hevével e rendben a gazdagodást látom. A szombathelyi istentisztelet az első percétől az utolsóig gazdagodott. A katolicizáló jelleg miatt sokan talán botránkoznak, de a botránkozásuk az ismeretek hiányából fakad. Abban az értelemben, amit a szó igazából jelent (katolikosz=egyetemes), elfogadom, sőt örülök annak, hogy istentiszteletünk az egyetemes kereszténység liturgikus gyakorlatához és a lutheránus világhoz is közelebb kerül az új rend bevezetése után.

Tanítsuk egyházunk népét! Valljuk meg őszintén, mi is hajlamosak vagyunk gyakran a könnyebb megoldás felé mozdulni, majd híveinkre mutogatunk, hogy ők nem tudják elfogadni a változásokat. A jóért még a konfrontációt is érdemes felvállalni. Szombathelyen advent óta a vasárnapi igehirdetés utolsó öt percét a liturgiáról szóló tanításnak szentelem, és hiszem, hogy okos szóval híveink is megértik, hogy ezáltal gazdagodunk, és ez örömöt, és nem botránkozást vált ki belőlük. Persze ha magunk is hergeljük a gyülekezeti tagokat, és közönséges módon bűnbakokat keresünk, akkor a liturgiai reform meg fog bukni. Én ezt nem szeretném, hanem azért imádkozom és dolgozom, hogy minél többen felismerjék e gazdagságot.

Erős vár a mi Istenünk!

TUBÁN JÓZSEF

Hozzászólás

Szemerei János, Horváth József és Hafenscher Károly írásaihoz a liturgia ügyében

Kedves János és Károly, Tisztelt Horváth Úr!
Egyházunk népét sajnálatos módon megosztja az utóbbi időben, a 2005-ben bevezetendő „új" liturgia ügye. Előrebocsátom, amit sohasem rejtettem véka alá, hogy az „új" liturgiát én jónak, lutherinek, evangélikusnak tartom. A csornai gyülekezetben a 2002–2003-as munkaévben felnőtt bibliaórákon kizárólag erről a kérdésről beszélgettünk, és örömmel tapasztaltam, hogy a gyülekezet tagjainak tetszik a liturgikus istentiszteleti mód, abban a formában is, ahogyan a liturgiai bizottság próbafüzetében olvassuk.

További örömre ad alkalmat, hogy egyházmegyei ifjúsági lelkészként a gyerekek és a fiatalok körében, táborokban, csendesnapokon az utóbbi másfél évben szinte kizárólag liturgikus formát használjuk, hétköznap a 17. liturgiát, a kezdő és záró alkalmakon a vasárnapit, noha ez utóbbit csak prózában, nem énekelve. A gyerekeknek ez tetszik, és szívesen vállalják a közreműködést, akár „ministránsokként" is.

Tehát: aki *megérti* ezt az „új", valójában nagyon is régi, tényleg evangélikus liturgiát, az el is tudja fogadni. A mostani felzúdulás oka talán az értetlenségben, az ismeretlentől való félelemben keresendő. Pedig egyházunk bármelyik tagja megtekintheti a gyakorlatban is a liturgiát, és annak nyomán véleményt alkothat róla. A tájékozatlanság elsősorban nem a Liturgiai Bizottság „egyházellenességén", hanem a lelkészek elzárkózásán múlik.

Még két megjegyzés

1. Evangélikus egyházunk mintha elveszített volna valamit gazdag örökségéből az elmúlt századok során, és nemcsak az istentiszteleti életet illetően. Egy ideje nem értem, hogy miért erőltetjük az úgynevezett *protestáns* azonosságtudatot? Protestáns egyházak nincsenek! Hazánkban vannak szép számmal reformátusok, akikkel valamiért mindig összemosnak bennünket mint „protestánsokat". Merjük már kimondani: a lutheri hitvallások szerint tanító és élő felekezet nem „protestál" valami vagy valakik ellen a létezésével, hanem valamiért, tudniillik az evangélium minél szélesebb körű elterjedéséért dolgozik – Istennek legyen hála, sokakkal, katolikusokkal, reformátusokkal, „protestánsokkal" együtt. Horváth József úr le-

velén sajnos átsüt a református tanítás az istentisztelettel kapcsolatban. Én nem attól félek, hogy katolikusok leszünk, hanem hogy reformátusok, „protestánsok"! Márpedig az *ágostai hitvallású, nem római, de igenis „katolikus" (=egyetemes, az ősi tradíciókat felvállaló és továbbvivő) egyház* meg kell, hogy őrizze a saját arculatát! Hitem szerint az „új" liturgia a maga ősiségével és gazdagságával ebben segíteni fog bennünket, már ha nem csukjuk be előtte megátalkodottan a szemünket és a fülünket, a szívünket.

2. Említettem, hogy munkatársaimmal együtt a gyerekekkel megismertettük és megszerettettük az „új", evangélikus liturgiát. Nem érezzük megbotránkoztatónak azt, hogy az istentisztelet egyes részei között meg-megállunk, és megmagyarázzuk, hogy mit és miért fogunk tenni vagy mondani a következő percekben. Valahogy így.

– „Ha istentiszteletre gyűlünk össze, először határozzuk meg, hogy miért vagyunk együtt: Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében! Ámen." (Szabadon választható keresztvetéssel!)

– „Ha már együtt vagyunk, köszönjünk is egymásnak: Az Úr legyen veletek! És a te lelkeddel!"

– „Mivel az istentisztelet a szent Isten és a bűnös ember találkozása, ezért nem kezdhetjük másképpen, csak bűnvallással." (Következik a bűnvallás és a feloldozás.)

– „Isten megbocsátotta a bűneinket, hát adjunk hálát neki, a Szentírás és az ősi egyház szavaival!" (Introitus, kyrie, gloria, laudamus.)

– „Merjük megszólítani mennyei Atyánkat imádságban!" (Collecta.)

– „Hallgassuk meg, hogy Isten ezen a napon mit üzen nekünk!" (Olvasmány vagy olvasmányok: ezeket gyakran a gyerekek olvassák az oltártéren kívül. Egy ének után jön a prédikáció, amelynek alapigéjét mindig a lelkész olvassa fel.)

– „Most válaszoljunk Isten igéjére, tőle kapott hittel, az ősi egyház szavaival!" (Apostoli vagy Niceai Hitvallás.)

– „Tárjuk Isten színe elé minden örömünket és bánatunkat imádságban!" (Általános könyörgő imádság, amelynek az egyes kéréseit szintén a gyerekek olvassák, a gyülekezet pedig válaszol rájuk: Urunk, hallgass meg minket! Ha nincs úrvacsora, elmondjuk a Miatyánkot is.)

– „Mielőtt elmegyünk, fogadjunk el még egy ajándékot Istentől, hogy végigkísérje az életünket!" (Áldás.)

Bízom benne, hogy 2005 előtt és után is meg tudunk békülni a sokáig tőlünk elzárt gazdag liturgiánkkal, és ilyen módon is tudjuk dicsőíteni a legszentebb és leghatalmasabb Istent!

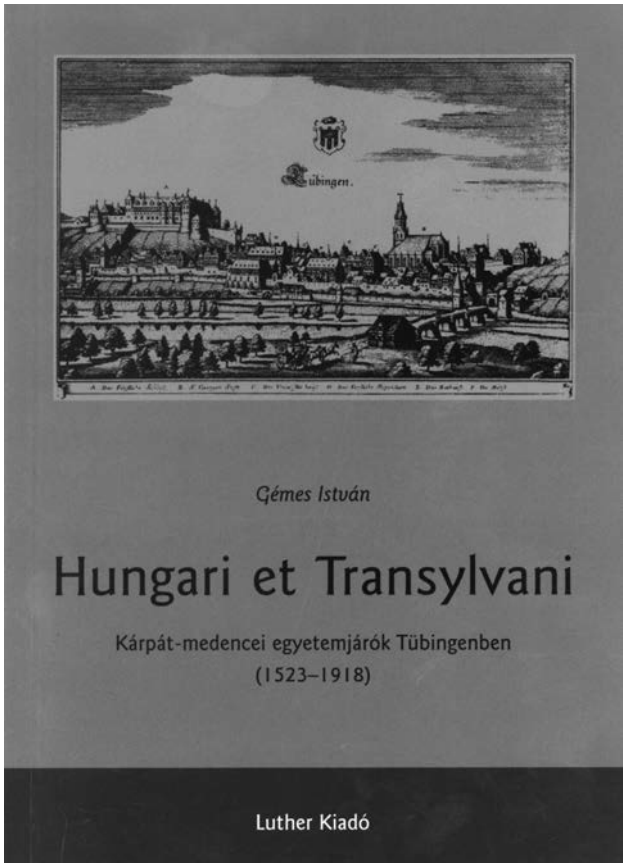

„A Württenbergi Tartományi Evangélikus Egyház jóvoltából és ösztöndíjával kétízben is egy-egy szemesztert tölthettem a tübingeni egyetemen. A vendéghallgató jogaival élve részt vehettem az egyetem tanulmányi életében. Az egykori ágostonrendi kolostorban évszázadok óta berendezett Evangelisches Stift vendégszobát bocsátott a rendelkezésemre. Ott jöttem rá hamarosan, hogy nem én vagyok az első magyar lakója ennek a nagy múltú, tisztes háznak. Már századokkal azelőtt, sőt évszázadokon át csaknem folyamatosan laktak itt diákok, akik a Kárpát-medencéből tanulmányi célzattal jöttek ide." *(Részlet az előszóból.)*

Gémes István: *Hungari et Transylvani. Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523–1918).* Luther Kiadó. Budapest, 2003

BÖJT 5. VASÁRNAPJA (JUDICA)
• *Zsid 2,10–15*

Gyülekezetünk egyike a 15 – legalábbis a cikk írásakor még ennyi – liturgikus próbagyülekezetnek, ezért már az egész egyházi esztendőben minden öregtemplomi prédikációnál kettő lekciót kell – és szabad – a textus ellenpontjaiként figyelembe vennem. Az esetek többségénél határozottan jólesik a plusz ószövetségi ige mint alap- vagy viszonyítási pont. Ebben az egyházi esztendőben[1] a következők Judica igéi. 1. lekció: 2Móz 32,30–34 (35 is hozzáolvasható); 2. lekció: Jn 8,46–59.

A Zsidókhoz írt levél

Egyházunk kommentársorozatának egyik fehér foltja. A többi magyarországi felekezet is inkább csak a sorozatok részeként elemzi, szóló munka alig-alig akad, ez még német nyelvterületen is ritkaság.

Bevezetéstani kérdései: ma még a nyugati kereszténység konzervatívabb teológusai közt sem nagyon divatos a középkori gyakorlat – illetve az ortodoxiában máig követett tétel –, amely a levelet Pál iratának vagy legalábbis a páli kör művének nevezné.

Strathmann[2] nem pontosítja a címzetteket, a szerzőség kérdésében a tertulliánuszi hagyományt követve Barnabást jelöli meg, 60–70 közé téve az alkotás idejét.

Roloff[3] Pál helyett Philo hatását emeli ki a szerzőre. Szerinte hellenista zsidókeresztény alkotása, 90–100 között keletkezett, párhuzamosságot említ az I. Kelemen-levéllel, ezért a címzettek szerinte Rómában (vagy környékén) keresendők.

Hegermann[4] kommentárjának első mondatában már azt is megkérdőjelezi, hogy egyáltalán levél-e ez a mű, ugyanis bár van záradéka, a nyitó formula hiányzik. Nemkülönben hiányzanak szerinte a jellegzetes levélformulák is. Apollós szerzőségét látja valószínűnek – ami már a középkorban is felmerült – Luther is hasonló véleményt képviselt. Megítélése alapján 80 körül, azonosíthatatlan helyen keletkezett irat, pogánykeresztények számára, mai elnevezése Jusztinosz mártír alatt íródott az elejére.

Laubach[5] – aki kétségtelenül a konzervatív szerzők közé sorolható – nem foglal állást sem a szerző, sem a keletkezés helye és ideje kérdéskörben. A címzettek kapcsán felsorolja az Újszövetség korának szinte minden jelentősebb városát.

A Haag-féle lexikon[6] 70 elé teszi a levelet, Rómában keresi a címzetteket – esetlegesen támogatja Spicq azon véleményét, miszerint a címzetteket kizárták a léviták közül –, 10 (!) lehetséges szerzőt említ. Látszik tehát, hogy a bevezetési kérdések terén pluralista kép fogad minket, ezekkel nem szabad terhelni az igehirdetést.

Judica vasárnapja

A régi hagyomány szerint a szem böjtje kezdődik ekkor: az oltárkép letakarásának – nálunk jobbára szlovák kegyességű helyeken gyakorolt – szokása.[7]

A vasárnap karaktere agendánk szerint: „Az igazi főpap." (Jellemző, hogy a vasárnap mind a négy epistolája a Zsidó levélből van.)

[1] Ígéret szerint egykor – az új agenda megjelenésével – majd nem az adott igehirdetési sorozatból kerül ki az ószövetségi olvasmány, hanem lesz egy állandó „óegyházi ószövetségi lekció" sor is.

[2] Hermann Strathmann: Der Brief an die Hebräer übersetzt u. erklärt v. In: *Das Neue Testament Deutsch 9.* Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen. 1954. 7. Auflage. 69–73. o.

[3] Jürgen Roloff: *Einführung in das Neue Testament* Philipp Reclam jun. Stuttgart, 1995. 227–232. o.

[4] Harald Hegermann: *Der Brief an die Hebräer*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 16. Evangelische Verlagsanstalt. Berlin, 1988. 1. kk o.

[5] *Der Brief an die Hebräer – erklärt von Fritz Laubach*. Wuppertaler Studienbibel. R. Brockhaus Verlag. Wuppertal, 1982. 7. Auflage 16–20. o.

[6] Herbert Haag: *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat. Budapest, 1989.

[7] Mára ez már vagy az egész böjtre kiterjed, vagy csak nagypéntekre korlátozódik.

Perikópánk

Textusunk a mai német igehirdetési rendben a VI. sorozatban, nagycsütörtökön kerül elő 2,10–18 formában – egy generáció szünet után vette vissza a „megújított agenda". Ez nemcsak 11 napos késést, hanem más hangsúlyokat is jelent, ezért sem lehet adaptálni automatikusan, nem is beszélve a „szekuláris homiletikum" drámai változásairól a 20. század utolsó negyedében, különösen (a két részből újraegyesített) Németországban.

A perikópa kivágására Hegermann[8] és Stählin[9] 2,10–18; Laubach[10] 2,5–18; Strathmann[11] 2,8c–18 formát ajánlja. Látszik, hogy textusunk mindkét irányú bővítése könnyen megideologizálható. Többszöri nekifutás után én is a leghosszabb változatot, a 2,8c–18 szakaszt érzem a legegységesebb megoldásnak, így nem kezdődik mondat kapcsolódó kötőszóval, illetve a zárás is korrekt. Ebben az esetben a vasárnap jellegének kulcsszava is előkerül a textusban.

Tobzódunk a fontos kifejezésekben: uralom, „kisebb az angyaloknál", megkoronáztatás, üdvösség fejedelme, tökéletesség, részesedés, ördög megsemmisítése, rabságból szabadítás, főpap, engesztelés. Ugyanakkor veszélyes mellékutcákba lehet belekeveredni a 10. vers utolsó félmondatának bonyolításával!

Szómagyarázatra Kiss Jenő könyve segítséget jelent.

Igehirdetési javaslatok

Főpapi „karrier"
1. Kisebb lett az angyaloknál (9)
2. Szolidáris népével (11–16)
3. Segít a kísértésben lévőkön (18)

Jézus nemcsak főpap az ószövetségi értelemben, hanem
1. fejedelem
2. testvér
3. szabadító is.

Lackner Pál

BÖJT 6. VASÁRNAPJA (PALMARUM)
• *Fil 2,1–4*

A perikópa Fil 1,27–30; 2,1–18 összefüggő szakaszból való, melyet Menge így jelöl: Intések a gyülekezetnek, W. De Boor pedig ezt a címet adja a szakasznak: Amit a gyülekezetnek tennie kell. Az 1,27–2,4-ig terjedő szakasz címe Victor Jánosnál: Vesszők egy nyalábban. Cserháti Sándor (akinek Filippi-kommentárját kötelezően tanulmányozandónak tartom) 1,27–30-nak ilyen címet ad: Intés evangéliumhoz méltó magatartásra, 2,1–18-nak pedig ezt: Intés egységre szolgáló lelkületben.

Textusunk etikai jellegű. Alapja és indoklása az 1. vers, de méginkább az 5–11. versekben található Krisztus-himnusz, mely virágvasárnap óegyházi epistolája. Ez utóbbit semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül, de tudnunk kell, hogy melyik textus alapján prédikálunk.

Cserháti kimerítő exegéziséből néhány dolgot kiemelek: 1. v. A παρακλησις nemcsak vigasztalás, hanem a keresztény életre vonatkozó útmutatások összefoglaló neve. 2. v. A kétszer is szereplő φρονεω ige (textusunkban: akarjátok, illetve törekedjetek) a szakasz kulcsszava. Az egy célra tekintő és szervezett gondolkodás szava ez. (Mondhatni gondolkodásmód.) 3. v. Az εριθειαν szó nem az εριςből származik, tehát nem viszálykodás, vetélkedés, ahogyan egyes fordítások értelmezik, hanem jelentése: önzés, haszonlesés, számítás. 4. v. Az αλλα και ellentétet fokozó értelmű kötőszó, ezért helytelen a gyengítő „is" szó használata textusunk végén és sok más bibliafordításban. (Egyébként egyes kéziratokban – a *Vulgatá*ban is – hiányzik a και. *The Simple English Bible*: „Azt nézzétek, ami másoknak fontos, ne azt, ami nektek is fontos.")

Részletesebb exegetikai fejtegetések helyett álljon itt a *Die gute Nachricht* szövege, melyet így kíséreltem meg magyarra fordítani: „Számít-e nálatok valamit egy Krisztus megbízásából való szó vagy egy barátságos biztatás? Jelent-e az nektek valamit, hogy Isten Lelke összeköt minket? Ér-e még az valamit nektek, hogy szívből szeretlek titeket? Akkor tegyetek engem egészen boldoggá, és legyen bennetek ugyanaz az érzület, ugyanaz a szeretet és egyetértés. Kövessétek mindnyájan ugyanazt a célt. Ne becsvágyból vagy hiúságból cselekedjetek. Senki se emelje magát a másik fölé, hanem tartsa többre, mint saját magát. Ne egyéni érdeket kövessetek, hanem vegyétek figyelembe azt is, ami másoknak használ."

És milyen kifejező Masznyik Endre 1925-ös (!) fordítása a 2. versben: „Hasson át titeket egyazon érzület, egyazon szeretet, egyazon gondolat, egyazon akarat."

A meditációhoz érdemes figyelembe venni a következő igehelyeket: 2Kor 13,13; Kol 3,12; Fil 3,16; 4,2; 2,21; Róm 15,5; 12,10; Gal 5,26; 6,2; 1Pt 5,5; 1Kor 10,24.33; 13,15; Mt 20,27; Jn 13,14; Lk 18,14 stb.

A filippi gyülekezet Pál szívéhez igen közel álló, élő gyülekezet, de még nem eléggé érett a szolgáló szeretetre. Ezért van helye az intelmeknek. De ezek Krisztusban gyökerező evangéliumi intelmek, és nem rideg utasítások vagy parancsok. Bárcsak tudnánk így viszonyulni a gyülekezet tagjaihoz, és életfolytatásunkkal „kényszerítő" példát mutatni abban, amire intjük őket: az egységre törekvő, önzetlen, alázatos, egymást szolgáló szeretetben! Azt mindenki látja, hogy az a világ, amelyben élünk, szöges ellentétben áll mindazzal, amiről textusunk szól. De hát a világ életmódja mindig is ilyen volt. (Ef 2,1–2) Szét-

[8] Hegermann, i. m. 69. kk o.
[9] Wilhelm Stählin: *Predigthilfen Band II. Episteln*. 2. Durchgesehene und überarbeitete Auflage. Johannes Stauda Verlag. Kassel, 1962
[10] Laubach, i. m. 60. kk o.
[11] Strathmann, i. m. 83. o.

húzás, pártoskodás, önzés, dicsőség- és sikerhajszolás mások rovására is, hogy egyebeket ne is említsünk. Hálás téma sötét színekkel ecsetelni mindezt, a templomban ülők sűrű fejbólogatása közepette. Csakhogy nem ez a dolgunk. Mi az alázatos Királyra nézünk, aki előtt szégyenkezve kell meglátnunk, megvallanunk, hogy a világ φρονησις-e átitatja egyéni és gyülekezeti életünket. Az Úr irgalmára és könyörületére van szükségünk.

Idézetek innen-onnan

„A keresztény élet arra való, hogy minden cselekedete a felebarát javát szolgálja. Mivel a hitünk magunknak teljesen elég, minden egyebünk azért van, hogy vele önkéntes szeretetből a felebarátunkat szolgáljuk. Hogyne igyekeznék ugyanaz lenni felebarátomnak, ami nekem volt Krisztus?!" *(Luther)*

„A szeretet ott kezdődik, ahol összhangban vannak a vélemények, de ez még nem elég, ha a szívek nem egyesülnek a kölcsönös baráti érzésekben. Éppen ezért a 2. verset így is fordíthatjuk: »Jussatok ugyanazon egy elhatározásra, kölcsönös szeretettel, egyező szívvel és közmegegyezéssel.« Ne csodálkozzunk azon, hogy az alázatosság olyan ritka erény, mert mindenki egy királynak a szívét hordja magában, önmagát túlértékelve és igényt tartva mindenre: íme, ez az emberi gőg." *(Kálvin)*

„A gyülekezetnek olyan közösséggé kell lennie, amelyben az ige belső kényszere fordítja a tagok ellentétes törekvéseit ugyanabba az irányba. Csak akkor kerülhetnek törekvéseink harmóniába, ha ugyanakkor megküzdünk a közösséget bomlasztó bűneinkkel is. Amikor egyik tag maga fölé helyezi a másikat, akkor a gyülekezet a szolgálatnak Krisztustól kapott életrendjébe illeszkedik bele. (Mt 20,27) Ha valaki a másikat maga fölé helyezi, akkor tartsa őt és szempontjait fontosabbnak a saját érdekeinél." *(Cserháti Sándor)*

„Nem elég, ha a szeretet mint száraz nyárban itt-ott mélyedésekben megmaradó tavacska jelentkezik. Úgy kell uralkodnia az egész közösség fölött, mint ahogy a tavaszi áradás elborítja az egész tájat. Az alázatos ember mindenkiben talál valami tiszteletre és követésre méltót, amiért az illetőt önmagánál különbnek tarthatja. A közösség törvénye megszégyenít minden számtani törvényt: ha tíz egyszerű ember összefog valamilyen célra, az nem tízszer annyi erőt jelent, hanem annál sokkal többet. A »képzelgő hiúság« az olyan emberek sajátossága, akik nemcsak a maguk kiválóbb voltát akarják élvezni, hanem még sokkal inkább az érette kijáró dicséretet és hódolatot. Sőt, még olyankor is élvezettel merülnek el maguk fényes tükörképének szemléletében, amikor ezt csak a saját nagyító képzelődésük vagy pedig a környezetük hazug hízelgése tartja elibük. Az önzés és a hiú dicsőségvágy pusztító férgek a közösség fájában. Az alázatos ember a fénylő vonásokat fedezi föl mindenkiben, és nem bánja, ha a maga fogyatékossága tűnik ki az összehasonlítás közben. Még ha az illetőben sok gyarlóság alá van is elrejtve az, ami értékes benne, mint valami szemétbe, sárba elkeveredett drágagyöngy: akkor is észreveszi és megbecsüli azt. Mások számára Krisztus lehet üresen hangzó, puszta név. De itt olyan emberek közösségéről van szó, akiknek ez a név mindent jelent. Így mindig újra megszületik az a közösség, amelynek szeretetben, alázatosságban összesimuló összhangzatossága győzelmes példaadás az ellentéteiben emésztődő világ számára." *(Victor János)*

„A tiszta tanra épült evangéliumi egyházak története megmutatta, hogy így csak mindig új szakadásokra juthatott, mivel éppen az ismeretünk töredékes, és ezért lezáratlan, így tehát különböző is mindnyájunknál. Méltán áll a középpontban a φρονεω, a gyülekezet tényleges egysége számára. Ezen nem a teológusok teoretikus gondolkodása értendő, hanem a gyakorlati, szándékszerű gondolkodás, törekvés valamilyen érzületre. Jézus Krisztus törekvéséről van szó: arról, ami az Isten Fiát a dicsőség trónusáról a kereszthalál gyalázatába vezette. Ennek a »törekvésnek« az egységében – és nem az ismeret és a tan egységében – van a gyülekezet szilárd, törhetetlen egysége. (Az ortodoxiát a pietizmusnak kellett követnie. – *a szerző*) Az újjászületett szívben is tovább élnek a közösség régi halálos ellenségei: az önzés és a dicsőségvágy. A szeretet és alázat arra indíthat, hogy mások iránt azzal a tisztelettel viseltessem, amelyet a természet szerinti ember csak azoknak ad meg, akik fölérendeltjei. A másik embert fontosabbnak vehetem, mint saját magamat, még ha ő is a gyengébb és tehetségtelenebb. Az alázat szívesen teljesít kevésbé látványos szolgálatot, háttérben maradó munkát, csekély dolgot, és vidáman átengedi másoknak azt, ami jelentősebbnek látszik és több elismerést nyer. Az egész igeszakasznál nem valami ideálról van szó. Ezt könnyen és szívesen helyeselnénk. Nem arról van szó, hogy ilyen prédikációt hallunk: igen, igen, keresztények között így kellene ennek lennie. Pál egyszerűen a tényleges, konkrét megvalósítást kívánja mindenkitől a filippi gyülekezetben. És ez nehéz. Ezt Pál is tudja. Ezért nem elégszik meg az 1. versben leírtakkal, és azzal az óhajjal, hogy szerezzenek neki örömöt fogságában, hanem a leghatalmasabb ösztönzésre hivatkozik: nézni Jézusra! Ezért folytatja írását az 5. kk versekkel." *(Werner de Boor)*

Ennek a nem virágvasárnapi jellegű textusnak aktuális megközelítése céljából a következő vázlatokkal próbálok segíteni.

Ki a király?

1. Ha én vagyok a király, akkor önzés, hiúság, gőg rombolja azt a közösséget, amelyben élek.

2. Ha Krisztus a király, akkor szeretet, alázat, önfeláldozás építi a közösséget.

Mondjunk hétköznapi hozsannát!

1. Széthúzás helyett szeretettel.

2. Dicsőségkeresés helyett alázattal.

3. Önzés helyett szolgálattal.

Nem elég a hozsánna: kövessük az alázatos Királyt!
1. A szeretet egységére törekedve önfejűség helyett.
2. Az utolsó helyet keresve önzés és dicsőségvágy helyett.
3. Mások hasznát nézve érdekérvényesítés helyett.

Befejezés mindhárom esetben: ennek megvalósítására vonul be életünkbe Jézus Krisztus.

FELHASZNÁLT KOMMENTÁROK

Cserháti Sándor: *A filippibeliekhez írt levél.* Budapest, 1976.
Kálvin János: *Mindenkor örüljetek!* Budapest, 1986.
Victor János: *Boldog rabság.* Budapest, 1933.
Werner de Boor: *Die Briefe des Paulus an die Philipper und an die Kolosser.* Berlin, 1964.
Németh Károly: *Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele.* Lébény, 1928.

Marschalkó Gyula

NAGYCSÜTÖRTÖK
• *Mt 26,20–30*

Isten kenyértörése

Nagycsütörtök atmoszférája

Sokszor a háttérzajok többet árulnak el az eseményekről, mint az előtér beszédei. Ha egy prédikációt hangszalagra rögzítünk, talán többet árul el az alkalomról a háttérben hangzó ásítozás, a jelenlévő gyermekek visszafogott hangicsálása, vagy éppen egy üresen visszhangzó templomhajó atmoszférája. A hallgató előbb-utóbb fölfedezi ezt a hátteret, és ez hitelesíti, vagy hitelteleníti a zengő szózatot.

Jól tesszük, ha a nagycsütörtöki jelenet részleteire odafigyelünk. Egyébként is jellemző a történetre: mintha a lényeges párbeszédek a háttérben lennének. Hangzik a páskavacsora megszokott liturgiája. Imádság és ének s a jézusi háttérmegjegyzés: aki velem együtt mártja kezét a tálba; és mögötte ott van a lényeg: nem az az áruló személye, aki éppen akkor mártogat, amikor Jézus, hanem az örök fenyegetettség, közülünk való, aki velem egy asztalhoz ül, akivel asztalközösségben vagyok, az lesz az áruló. És a busongós félig-meddig mámoros nemzeti vallási ünnepség hangulatában ott lebeg Júdás kérdése: én vagyok az, Mester? Ezzel ölelkezik Jézus válasza ott a háttérben, a visszhangmentes, mindent elnyelő atmoszférában: te mondtad.

Mostani előkészítőm nagycsütörtök egyetlen háttérzajára kíván fókuszálni. Módszerem a nagy filmek mintája, ahol külön sávon kezelik a beszéd- és szinkronhangokat, és külön a háttérzajokat, az atmoszférát. Fontos ez a szétválasztás teológiai értelemben is. Fontos az exegézis készítésénél és az igehirdetés megírásánál is. Tudjuk, végül a szószéken vár majd ránk a nagy „mix down", a végső hang „lekeverése", a megfelelő aránnyal és árnyalatokkal. Gondoljunk egy mindennapi vacsorára. Ennek is megvannak a zörejei. Az edények koccanása, az evőeszközök csilingelése, az italok kitöltése a poharakba. Nagycsütörtök hangtárában ott vannak ezek a hangok, számomra most mégis egy a legfontosabb, a kenyér megtörésének sokatmondó, beszédes effektje, evangéliumi üzenete.

Amit a történetről tudni kell

A textusból kimarad a történet eleje (17. verstől), mely a páskavacsora előkészítését hozza.

„A szinoptikusok elbeszélése szerint Jézus utolsó vacsorája szabályszerű páskavacsora, ez Niszán hó 14-ére esnék. Viszont Jn 18,28; 19,14 még a Pilátusnál történt kihallgatást is páska előttre, a páska előkészületi napjára teszi (παρασκευη του p.). Így Jézus megfeszítése fejeződött be páska-hét első napján, szenvedése esett a vacsora napjára, eszerint a golgotai áldozatnak az ünnepi vacsora képi eszközeivel történt kiábrázolása egy nappal előbb történt volna meg. Van olyan áthidaló magyarázat, amely szerint Jézus utolsó vacsorája »eretnekpáska«, a templomtól távol maradó, bárány nélkül elköltött vacsora. Ez abban volna beszédes, hogy Jézus maga az igazi Bárány, a vacsora leírásában csak a kenyér és bor jegye van említve, ezek utalnának a Golgotán megáldoztatott Bárány testére és vérére." (*Jubileumi kommentár*)

Júdás szerepének többféle értelmezése közül a Franco Zeffirelli *Názáreti Jézusa* széles tömegek előtt tette ismertté a fölfogást, miszerint Júdás csak jót akart, és egész másra gondolt, amikor az „árulást" eltervezte és végrehajtotta. Jellegzetes jelenet a Máté-féle anyagból hiányzó rész Jánosnál. *Jézus így felelt: „Az, akinek én mártom be a falatot, és odaadom." Bemártotta tehát a falatot, és odaadta Júdás Iskáriótesnek, a Simon fiának; és akkor a falat után belement a Sátán. Jézus pedig így szólt hozzá: „Amit tenni szándékozol, tedd meg hamar!" Az ott ülők közül senki sem értette, hogy miért mondja ezt neki. Egyesek ugyanis azt gondolták, hogy mivel az erszény Júdásnál volt, azt mondja neki Jézus: „Vedd meg, amire szükségünk van az ünnepre", vagy azt, hogy a szegényeknek adjon valamit.* (Jn 13,26–29)

Lássuk a *Jubileumi kommentár* vélekedését. „Alig kezdődik meg a vacsora, Jézus közli övéivel, hogy egyikük árulójává lesz. Ő maga kezdettől fogva tudott erről (vö. 18,6k), ünnepélyes és megrázó szavaival a megdöbbent tanítványok előtt tár fel olyan mélységeket, amelyek soha nem nyílnak meg az emberi gondolkozás előtt. A tanítványok önmaguk féltése jegyében feszegetnék a titkot: vagy úgy értik kérdésüket, hogy csak nem követ el talán valamelyikük óvatlanságból olyasmit, amivel kiszolgáltatná az Urat ellenségeinek; vagy úgy, hogy csak nem feltételezhető talán egyikükről sem ilyen szörnyű tett tudatos elkövetése. Jézus válasza arra tanít, hogy az emberi gonoszság ilyen mértéke is bele van illesztve Isten tervébe, a Messiás sorsát isteni rendelés határozza meg, ahogyan a szenve-

dészpróféciákból is tudjuk, nem emberek önkényének van ő kiszolgáltatva. Az már más kérdés, hogy Isten intézkedésének van emberi eszköze, és hogy az isteni terv tisztasága nem mentesíti bűne alól az árulót, aki nyilván nem Isten megváltó indulatával, hanem éppen ennek meggyalázásával válik Isten ellenségeinek eszközévé. Az áruló helyzetét csak súlyosbítja az, hogy az Úr legszűkebb környezetéből való. Ο εμβαψας μετ' εμου την χειρα εν τω τρυβλιω ουτος με παραδωσει. Ennyit jelent, nem pedig arra a tanítványra akar rámutatni, aki éppen e pillanatban márt együtt Jézussal a tálba. Neki volt alkalma megismerni a Mester minden gondolatát, és nyilvánvalóan éppen ezért válik meggyilkolásának döntő eszközévé. Júdás kérdése Jézus szavai után hangzik el, így – bár formájában teljesen egyezik a többiekével –, valójában csak elvetemült kísérlet arra, hogy elterelje magáról a figyelmet. A tanítványok szinte bénán, megdermedve ülnek az asztalnál a történetnek e feltűnő rövidséggel megrajzolt pontján. Ez csak azzal magyarázható, hogy vagy nem is hallják Jézus és Júdás rövid, bizonyára halk szóváltását, vagy ha hallják is, nem értik meg, nem jut el önmagukkal teljesen elfoglalt tudatukig. Az áruló távozásáról sem szól Máté."

Folytatódik a páskavacsora. Bár ismert ennek részletessége, itt a kenyér és a bor jön csak elő. A kenyér megtörésének leírása szó szerint megegyezik a négyezer ember megvendégelésénél található kifejezésekkel. ελαβεν τους επτα αρτους και τους ιχθυας και ευχαριστησας εκλασεν και εδιδου τοις μαθηταις, οι δε μαθηται τοις οχλοις. (Mt 15,36)

„Hozzátartozott a vacsorához az, hogy a családfő, akinek szerepét most Jézus tölti be, hálaadással megtörte és kiosztotta a kenyeret, majd hasonlóan a bort is. A korabeli hagyomány három kehelyosztásról tud, ezekhez fűzte a családfő a hálaadó imádság szavain kívül az ünnep jelentőségét méltató tanításait. Jézus részint ezek keretében, részint jól ismert messiási módján ezeken túl is menve mondja el most az új szövetségkötés ünnepi szavait. Ez a szövetség nem a régi szövetség félretételét jelenti, hiszen annak megszentelt keretei között megy végbe »kultuszi« tekintetben; hanem a megrontott szövetséget újítja meg a Messiásnak népéért elszenvedett engesztelő halálával. Jézus szavai azt a prófétai távlatot nyitják meg övéi előtt, hogy amiről az Ószövetség páskája a maga helyén és egy múltbeli eseményhez kapcsolódva szólt, az teljesedik ki soha nem ismétlődő mértékben és formában a Golgotán Jézus halálával, nemcsak azzal, hogy az Úr szenvedő szolgája maga lesz személy szerint az Úr szövetségesévé (Ézs 53), hanem abban is, hogy áldozatul adott vére, a »szövetség vére« (vö. Zak 9,11) a bűnből való szabadítás érvényét Izráelről, sőt éppen Izráel által kiterjeszti az egész emberiségre (vö. 20,28; 24,11k). Az Izráel fiaiból lett keresztények mostantól fogva ebben az új értelemben ünneplik (népükkel együtt is!) a páskát, megismétlésére itt Jézus nem is ad parancsot. De így alakul ki majd a pogányok körében a κυριακον δειπνον, az Úr vacsorája, amelyet a gyülekezetek népe rendszeresen ünnepel az Úr halálának meghirdetésével, amíg ő vissza nem jön népéhez dicsőségben (αχρις ου ελθη – 1Kor 11,26). Ennek a távlatnak a felragyogtatását jelentik a pohár kiosztásához kapcsolódó jézusi búcsúszavak is." (*Jubileumi kommentár*)

Az ember kenyértörése

A már említett háttérzajok közül most a kenyér megtörésére figyelünk. Nem arra az akusztikai jelenségre téve a hangsúlyt, mely egy keményre sütött macesz elpattanása, vagy a lágy, foszlós kenyér szakadása, hanem arra az irodalmi és teológiai atmoszférára, mely az ember és az Isten kenyértörésének felhangjai közt különbözik.

A szólás szerint sor kerülhet kenyértörésre jó barátok, házastársak között. „Kenyértörésre viszi a dolgot." O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* című könyvében (Gondolat, 1965) leírja, hogy ezt a mondást sokáig az úrvacsorával hozták kapcsolatba. Tévesen, mert ott egészen másról van szó – írja a szerző. A kenyértörés kifejezés igazi eredetére egy Somogy megyei példa világít rá. „A fiatalok és öregek legtöbbször békességben megférnek egymás mellett. Ha mégis összezördülnek, az öreg ember kétfelé szeli a kenyeret. Az egyik felét a fiataloknak nyújtja, másikat magának tartja meg. Így jelképezi, hogy kenyértörésre került a sor. Ettől kezdve nem esznek egy kenyeret" – idézet az egyik néprajzkutató följegyzéseiből. Mikszáthnál olvashatjuk: „Az uramtól szeretnék elválni (…), csináljon közöttünk osztályt, mert én már nem leszek vele egy kenyéren!" A *Fekete város* című regényben pedig ez áll: „Lőcse város pedig értesítendő, hogy békéljen meg a maga kenyerén (…)."

Íme a régi szólásmondás az ember kenyértöréséről szól, és nem az Istenéről. Igaza van a kutatóknak: a kifejezést nem a krisztusi kenyértörésre kell értenünk, hanem sokkal inkább arra az emberre, vagy azokra az emberekre, akik egy kenyéren éltek, jó kenyeres társnak, kenyeres pajtásnak bizonyultak, mégis kenyértörésre vitték. Békességük föltétele lesz a külön kenyérre fanyalodás.

Ádám is erre jutott. Kenyerét az orcája verítékével keresi azóta is. Az Isten próbált többször is közbeszólni. Próbálta a megbékélést az egyiptomi exodus előestéjére helyezett levágandó báránnyal (páska) és megtörendő kenyérrel (kovásztalan kenyerek). Később a pusztai vándorlásban is megpróbálta a kenyérügyet rendezni manna formájában. A megjelent Isten Fia, aki saját magáról mondja, hogy a mennyből alászállott kenyér. *Mert az Isten kenyere a mennyből száll le, és életet ad a világnak. Erre ezt mondták neki: „Uram, add nekünk mindig ezt a kenyeret!"* (…) *A zsidók ekkor zúgolódni kezdtek ellene, mert ezt mondta: „Én vagyok az a kenyér, amely a mennyből szállott le."* (Jn 6,33–34.41)

Jézus Krisztus maga is átesik a kísértésen, és az Istennel kenyértörésre kényszeredett embernek nem kövekből

átváltoztatott kenyeret kínál, hogy majd adhassa saját magát. Visszautasítja a személyes gonosz eltérítő cseleit. A kenyérkérdés ma sem népélelmezési kérdés. Jézus sikeresen vág vissza küldetésének negyven napos pusztai vándorlása során, és indulhat fellépése kapuja felé a Jordán-parti teofániára.

Isten kenyértörése

Ekkor jut el az Isten ügye az új „kenyértörésre", amivel éppen az Isten és az ember közötti kenyértörést kívánja orvosolni. Mert az ember külön kenyérre ment a Teremtőjétől. Ma a duzzadó szekularizmusában, a maga alkotta vetőgépek és kombájnok árnyékában számtalan variációban polcozza magát körül a kenyerek sokaságával. Már nem éhezik, már nem kell neki a Teremtő kenyere. Tudományosan elhiteti magával, hogy ezek a kenyerek függetlenek az Istentől, és megélhetése is független a Teremtőtől. És ekkor kerül abba a helyzetbe, amikor kell neki valami más kenyér is. Nyúl jelszavakhoz, esztétikához, művészetekhez, izmusokhoz, misztikához, de valami hiányzik. Részt vesz megszokott fogadásokon, istentiszteleteken, úrvacsorákon, s egyszer nagyon kezd hiányozni valami. S ha ekkor jól figyel, nem az árulással és nem az intrikákkal lesz már elfoglalva, hanem egy hang lesz számára fontos. A kenyér hasadása, a szegek keresztfába verése. Ezekkel együtt kezdi már fájdalmasan meghallani a vajas zsemlék puffanását az iskolaudvarok flaszterén, éhezők és szomjazók kiáltását, hajléktalanok köhögését, üldözöttek sikolyát. És hallja a megszólító hangot: vedd és egyed!

Polgár Rózsa gobelinművész kiállításán három kenyeret ábrázolt egymás mellett. A mindennapi kenyeret, a művész kenyerét és az Élet kenyerét. Ez a sorozat egy megtérés vázlata is lehetne. Így tekintünk reménységgel a minket körülvevő „nagycsütörtöktelen" világ felé is. „(…) Nem öleltem eddig / éhezőt, bevallom, / szemem sose látta, / mint roskad a háta / s hogyan megyen át a / túlvilági pallón. / Megmosolyogtam, ki / másokért halált halt. / Nagycsütörtök-esten / fogságba nem estem / s kínt, csapást a testem / senkiért se vállalt." (Dsida Jenő: *Angyalok citeráján – Miért borultak le az angyalok Viola előtt.* 5. fejezet. Részlet) Aki csak vesztes, peches vezért, lázadót, népfelkelőt lát a Gecsemáné homályában. Rá kell hogy döbbenjen mindenki egyszer, hogy nem elég a mindennapi, nem elég a művészet kenyere, szükség van az Élet kenyerére. Szükségünk van a bánat-kenyérre, a megoldások, a megváltás kenyerére. Szükség van az Élet kenyerére, a megtöretettre ahhoz, hogy becsülni tudjuk a mindennapit és a művész, a szabadság, a jólét kenyerét. Így lesz Jézus Krisztus jó barát, s mégsem kenyeres pajtás. Örök életre éltető kenyér, és nem halandó kenyeres társ. Mert az Isten kenyértörése nem más, mint Fia megtörettetése a keresztfán. *Ezek pedig azért történtek, hogy beteljesedjék az Írás: „Csontja ne töressék meg."* (Jn 19,36. [2Móz 12,46; Zsolt 34,21]) Csontjának már nem kell és nem is szabad megtörettetnie, mert megtöretett a teste és a lelke, az egész valója. *Én Istenem, miért hagytál el engemet!* Neki nem a testrészeit törik meg, hanem ő maga lesz a megtöretett kenyér. Ezért nem kell széttörettetnie egyházának sem, mert ő megtöretett egyházáért.

És veszi a kenyeret, hálát ad, megtöri…

Ebben a pillanatban lesz a világ „lekenyerezett", Isten „lekenyerezettje".

Ünnepeljük nagycsütörtököt! Ünnepeljük az Élet kenyerét. Mely megtöretett, meghalt, sírba szállt. Valljuk meg, hogy nem mienk az érdem. Bizony, Isten lekenyerezettjei vagyunk. Lekenyerezettek a gabonamagba programozott információkkal, a termőerővel, melyről ígéretünk van Noé óta, hogy lesz vetés és aratás, és lekenyerezettek a lélek táplálékaként kapott *mennyből alászállott kenyérrel*. Ezért vagyunk egymásnak boldog kenyeres társai az úrvacsorában.

Győri János Sámuel

NAGYPÉNTEK

• *Jn 19,1–7*

Íme az ember – Íme az Isten!

KERESZTÚT (részlet)

Feszült és késhegyig menő csend,
Süket és átkiálthatatlan.
Mindenki tudja, hogy csak ő szent,
Kiben a Szó világra pattant.
Pilátus szűköl, kezét mossa,
Törülközik a feszítsd megben,
Míg a derengő oszlopokra
A Kereszt sötét árnyéka lebben.

(Tűz Tamás)

Kijelölt textusunk része a Pilátus irányításával lezajló pernek, ami a 18,28–19,16a versekben olvasható a maga teljességében. Pilátusról az *„Igaz tanúvallomás"* című kommentárban[1] alapos kortörténeti leírást kaphatunk. Ebből megtudhatjuk, hogy ez az újgazdag lovag Kr. u. 26–36. között volt Júdea prefektusa. Kegyetlen uralkodó hírében állott. Sok konfliktusa volt a zsidósággal. Jézus perében reális volt a félelme, hogy bevádolják őt a császárnál, amint az később meg is történt, és ez az állásába is került.

Az igében mégis inkább mellékszereplő marad Pilátus. Nekünk sem feladatunk, hogy róla prédikáljunk. Megszívlelendő Fehér Károly intése. „Biztosan nem szabad úgy

[1] Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás". Kommentár János evangéliumához.* Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 468–480. o.

tenni, mintha Pilátus ott sem lenne, nem is szólna, nem is tenne, de az is biztos, János evangélista nem Pilátus lélektana felderítésére vállalkozott. János evangélista arról a Jézusról vallott, akinek már tulajdonképpen nincsen mondanivalója. Amit akart, már elmondta. Most az engedelmességét és az Atyához való hűségét pecsételi azzal, hogy szolgálatát végig és vérig elvégezze. Ítéletvégrehajtó osztag önkényes csúfolódása, Pilátus gúnyosan szánakozó, bemutató mondata, a főtanács képviselőinek teológiai vádja minden negatívumukban is meghökkentő vallomás róla. János az ő szavukkal mondja el, tettükkel érzékelteti, hogyan nem ismerték fel, hogyan nem fogadták el, sőt hogyan minősítették egyenesen istentelenségnek Isten ember mellé álló, példátlan közeledését Jézusban."[2]

Exegézis

19,1–3. Jánosnál, szemben a szinoptikusokkal, a megkorbácsolás megelőzi a halálos ítélet kimondását. A rómaiak ismerték a javító célzatú megkorbácsolást, Pilátus szándéka ezzel az lehetett, hogy szánalmat keltve a népben elkerülhesse a halálos ítélet kimondását. Bolyki professzor szerint a katonák ezután megvetésük jeleként és elrettentésként trónralépési paródiát[3] játszottak el Jézussal. Ennek sorrendje: a királyi ruhába való öltöztetés, az üdvözlet és a trónra ültetés. Jézusnál ennek felelt meg a töviskoszorú és a bíborköpeny rátétele. Majd a latin „ave caesar"-nak megfelelő „üdvözlégy, zsidók királya" köszöntés következett, amit nem kórusban, hanem egymás után Jézushoz lépve mondogattak. Ezt egészítették ki a pofonok. A paródia befejezését a keresztre feszítés jelentette: ezt szánták a „királynak" trónusul. Az evangélista célja: bemutatni az olvasónak, hogyan bánik a világ Isten országa királyával.

4–7. Ebben az egységben ismét Pilátus és a zsidók párbeszédére kerül a hangsúly. Pilátus megkísérli, hogy Jézus nevetségessé tételével igazolja az ellene felhozott vádak komolytalanságát, és egyben szánalomra indítsa a tömeget. Mindaz, amit ő a zsidó nép iránt és annak vallása iránt érzett és gondolt, belesűrűsödik ebbe a három szóba: íme, az ember!

A főpapok is rákényszerülnek, hogy színt valljanak: az eddigi politikai vádak, miszerint Jézus félrevezeti a népet, tiltja a császári adó megfizetését és királynak mondja magát, mind köddé válnak, és kimondják a Jézus elleni indulatuk valós okát: meg kell halnia, mert Isten Fiává tette magát! (7. v.)

Talán nem véletlen, hogy itt ér véget textusunk: a nagypénteki igehallgató fülében is ez a vád cseng tovább. Talán éppen ezen a kérdésen kell elgondolkoznunk, amikor elcsöndesedünk Jézus halála felett. Igaz-e ez a vád? Miért is kellett meghalnia néki?

Meditáció

„Miért is kellett meghalnia egy ilyen jó embernek? Hiszen mindenkivel csak jót tett!" – tették fel nekem hittanos gyerekek a kérdést a szenvedéstörténet tanulása során. Érdemes elgondolkodnunk két dolgon is, mielőtt gyors választ adnánk önmagunknak és a kérdezőknek.

1. Pilátus az embert látja meg foglyában. *Íme, az ember!* – mondja, és azt gondolja: milyen szerencsétlen, nevetséges, kiszolgáltatott az ember! Embert lát Jézusban, talán egy balekot, aki nemes szándékai, tisztasága révén szembe került kora vezetőivel, érdekeket sértett, és ezért pusztulnia kell. Valóban, a művészetekben, a gótika „fájdalmak emberének" (Schmerzensmann) ábrázolásában is a mindenkori ártatlanul szenvedő, az emberi gonoszságnak kiszolgáltatott személy jelenik meg, akivel könnyű azonosulni, iránta részvéttel lenni, benne sorstársat látni. Az ember Jézus története ma is megható, de Jézus szenvedése ennél több. Tagadhatatlan ez a vonása szenvedésének, a velünk együtt gyötrődő, halálunkból is részt vállaló testvér, de az ő halála ennél több. (Vajon a kereszteket döntögető, azt tüzifának szívesebben néző indulatok mögött nem ugyanezt a pilátusi megvetést kell észrevennünk: egy balek hogyan is segíthetne rajtunk? Pál: mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a pogányoknak bolondság. [1Kor 1,23])

2. Isten Fiává tette magát! – hangzik a vád a másik oldalról. Ez a vallásos emberek véleménye. Jézusra, az emberre sokan néznek tisztelettel, de nem fogadják el Krisztusuknak. Mások ma is így vélekednek: Isten igen, Isten Fia nem. Vajon a templomban ülő nagypénteki evangélikusok közül mennyi lehet az, aki nem tud mit kezdeni Jézus istenfiúságával?

János Jézus ellenfelei szájába adja azt a hitvallást, amely áthatja evangéliumát. Jézus több, mint ember. Az evangéliumban Jézus kezdettől fogva azzal az igénnyel lép föl, hogy az ő kapcsolata az Atyával páratlan, egyedülálló, és személyében ő képviseli hitelesen az Atya akaratát.

Az evangélium olvasója tehát ebben a vádban megerősítve láthatja a prológusban elhangzottakat: *Saját világába jött, és az övéi nem fogadták be őt.* (1,11) Pálnál olvassuk, hogy a megfeszített Krisztus a zsidóknak megütközés/botránkozás. Nem ilyen Krisztust vártak! (1Kor 1,23) Jézusban tehát nem csupán egy jó embert utasít el a világ, hanem magát Istent. Az őt szeretetével, világosságával új életre hívó Atyára mond nemet: „a sötétség nem fogadta be". (Jn 1,5)

Ez a vakság lehetne az igazi tragédia forrása, a végítélet kezdete. Ehelyett – mivel Jézus több, mint ember – ő nem sértődik meg az elutasításon, hanem vállalja az egyetlen lehetőséget a tőle elszakadt ateisták és vallásosak megmentésére: meghal az emberek bűneiért, hogy ki-

[2] *Lelkipásztor* 1977. 173. o.
[3] Bolyki, i. m. 478. o.

váltsa őket szellemi vakságukból, a bűn rabságából. Ezért mindennél beszédesebb Jézus hallgatása az ellene felhozott vádakra, mert némasága az isteni szeretetet kommunikálja az őt elutasító emberek felé.

S mivel Jézus több, mint ember, ezért nem marad a sírban, hanem legyőzve a halált, az örök élet ígéretét adja a benne bízóknak. Így juthatunk el János evangéliuma drámája során a pilátusi lesajnáló *Íme, az ember* kijelentéstől a tamási *Én Uram, és én Istenem!* (Jn 20,28) hitvallásig. Az embertől az Istenig.

Nagypéntek ünnepe ezen az úton akar elindítani minket, hogy számunkra is az ember Jézus megváltó Urunkká legyen.

Igehirdetési vázlat

A meditációban fölvetett gondolatmenet adja az igehirdetés egyik lehetséges témáját.

Miért halt meg Jézus?

1. Értetlenségek Jézus halála körül egykor és most.

2. Jézus halálának oka nem benne, hanem bennünk keresendő. Érettem, miattam, helyettem.

3. Hogyan lehet a szimpatikus szenvedő emberből Isten Fia megváltómmá, aki üdvösséget szerzett nekem is a kereszten?

IRODALOM

Farkasfalvy Dénes: *Testté vált szó.* Prugg Verlag. Eisenstadt, 1989.
Túróczy Zoltán: *Íme!* Vitéz Szabó és Uzsaly Könyvnyomda. Győr, 1933. 87. o.
Schwank, Benedikt: *János.* Agapé. Szeged, 2001.
Madocsai Miklós (szerk.): *Böjti mozaik.* Fébé. Budapest, 2002.

Gerőfi Gyuláné

Nagyszombat

• *Mt 12,38–42*

Textus

A szöveg jobb megértéséhez fontos, hogy megnézzük a szöveg környezetét is. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor nagyon könnyen teljesen félreérthetjük az adott szakaszt. Ez fokozottan áll a bibliai textusainkra, éppen ezért mielőtt a kijelölt textusról szólnék, meg kell nézni a közvetlen környezetet: hol helyezkedik el a kijelölt szakasz? Ezért első pontban szeretnék utalni az összefüggésekre, és utána a kijelölt textusra.

Összefüggések

A 12. fejezetben egyre élesebb vitahelyzet alakul ki Jézus és a farizeusok között.

Az események leírásában fokozódás figyelhető meg. Jézus tanítványai kalászokat szedegetnek útközben, mert éhesek (12,1–7). Számunkra fontos a 6. v.: *még a templomnál is nagyobb van itt.* A kijelölt részben kétszer ismétlődik majd a gondolat: *itt nagyobb van Jónásnál*, majd *itt nagyobb van Salamonnál.* (12,41; 12,42)

A kalásztépés után egy sorvadt kezű gyógyítása következik (szombaton), majd egy halmozottan sérült ember gyógyítása (vak, néma, megszállott). A fokozatosság jól látható, a kalásztépéstől – amit mindenki megtehet – elvezet egy olyan gyógyításig, amire már csak kevesen lehetnek képesek. Ezért hangzik el a kérdés a sokaság részéről: *Csak nem ez a Dávid Fia?* (23b) A népi „bölcsességgel" szemben megszólal a hivatalos válasz: *Ez nem űzheti ki az ördögöket másként, csak* (…) *az ördögök fejedelmének segítségével.* (24. v.)

Így indul a vita Jézus hatalmáról. Nem a hatalom megléte a kérdés, hanem annak eredete. A szó szoros értelmében véve életbevágó a kérdés: Jézus isteni vagy ördögi hatalommal cselekszik? Jézus szellemes válasza, mely szerint ha ő ördögi hatalommal cselekedne az ördög ellen, akkor is vége lenne az ördög hatalmának, és így mindenképpen eljött általa az Isten országa (25. v.), a farizeusok részéről válasz nélkül marad.

A kijelölt szakasz

38. v. Érdekes módon kijelölt textusunk hangneme mintha megváltozna. Jézust a farizeusok tisztelettel „Mesternek" szólítják, és jelt kérnek tőle. Itt Jézus az, aki élesen válaszol.

39. v. Jézus ingerült, kemény válasza nem a jelt kívánó keveseknek szól igazán, hanem azoknak, akik a 12,24 és következőkben ördöggel való szövetséggel vádolják.

A kérdezőket „gonosz és parázna" nemzedéknek nevezi. A parázna itt feltehetően az istentagadókat jelenti, akik nem az igazi Istent imádják, hanem hamis istenek után járnak, és így megszegik az Istennel kötött szövetséget.

Érdemes a 39. vershez hozzáolvasni a 11,1–19 részt, ahol Jézus egyáltalán nem háborodik fel Keresztelő János kérdésén: *Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várjunk?* (11,3) A folytatás azért érdekes, mert amíg Jézus itt Keresztelőt megdicséri (*nem támadt asszonytól születettek közül nagyobb Keresztelő Jánosnál*. 11,11), és az őt körülvevő sokaságot támadja, addig textusunkban a farizeusok és írástudók jogos jelkívánását elutasítja.

Jézus mintha kettős mércével mérne (vagy inkább Máté vagy az ősgyülekezet), Keresztelő Jánost integrálja az óegyházi gondolkodás, tévedése és kétségei ellenére is.

A farizeusok, írástudók egyértelműen Jézus ellenfeleit

jelentik, bennük megszemélyesíttetnek a jeruzsálemi kultuszközösség vezetői, illetve mindazok, akik Jézus isteni igényére nemet mondtak, „feszítsd meg"-et kiáltottak.

40. v. Jézus válasza már nem a kérdezőknek, hanem sokkal inkább a Krisztust elutasítóknak szól. Nekik nem adatik más jel, csak a Jónás jele. Vegyétek észre, hogy Nínive megtért pogány létére, Sába királynője elismerte Salamon „felsőbbségét" pogány létére. A jel adott. Vámszedők és pogányok megtérnek, tisztelik az egy igaz Istent Jézus Krisztusban. A pogányok elhagyják szokásaikat, komolyan veszik a prófétákat, olvassák a zsoltárokat. A választott nép azonban hallgat, és egyre idegenebbül, értetlenebbül, ellenségesebben nézi a Krisztus-hit terjedését.

Jónás jelét nem szabad csak formálisan érteni (Jézus három napig a sírban, bár formálisan ez köti a textust nagyszombathoz), hanem arra is gondolni kell, hogy pogányok meghallják és megtartják Isten szavát.

Nem véletlenül folytatódik az evangélium a magvető példázatával, ami nem csupán a magvető példázata, hanem legalább annyira a „mag", a sokszoros termést hozó mag példázata. (13. fejezet)

41–43. v. *Nagyobb van,* mint Jónás jele, mint Salamon bölcsessége! – figyelmeztet Jézus. Isten jelent meg páratlan módon, ez a jó hír terjed, minden gáncsoskodás, akadékoskodás ellenére. Ez a jó hír megméri éppen azokat, akik ellene támadnak.

Ha a „három nagyobbat" egymás mellé tesszük – templom, Salamon, próféta (Jónás) –, akkor megértjük Jézus döntésre késztető szavát. Benne bizony Isten a maga teljességében jelent meg, és ezért senkihez és semmihez nem hasonlítható. Mindennél nagyobb, még a sírban is.

Ezt a „nagyobbat" veszik észre a pogányok, és akiket eddig a választott nép lenézett. Ők fognak ítélkezni a „parázna, gonosz nemzedék felett".

Az ünnep. Ünnep?

A kérdőjel jogosságát Bárdossy Tibor cikkének idézetével támasztom alá, aki a maga szerény stílusában mégis csak megjegyzi: „Nagyszombat homiletikuma után kutatva nem sok anyagra leltem. Jánossy Lajos: *Az egyházi év útmutatása* című írása sem tárgyalja. Magassy Sándor (id.): *Óegyházi perikópák* című munkája is kihagyja Nagyszombatot."[1]

Útmutatónk sem jelzi ünnepként ezt a napot[2], de közli a kijelölt lekciót és a textust. (Érdemes lenne egyszer újragondolni néhány ünnepünket, legalább felmérni, tartjuk-e őket egyáltalán.)

Az evangéliumok logikájában, a jézusi életműben fontos helye van a sírba tételnek, az üres sír ellentételeként. A tanítványok az evangéliumi elbeszélések szerint Jézus sírjához indulnak, és döbbenten veszik észre, hogy az üres. Jézus emberré létének fontos ténye a temetés. Mind a négy evangélium említi. Az Apostoli Hitvallásban is mondjuk: „meghalt és eltemették".

A nagyheti ünnepi sorban ott lehet a helye a sírbatételnek is az ünnepi alkalmak között. Elméletileg egy ünnepi sorozatban vagyunk: virágvasárnap, nagycsütörtök, nagypéntek, nagyszombat, majd húsvét két ünnepe. Kérdés, hogy gyülekezeti tagjaink végigjárják-e velünk ezt az utat? Esetleg „kinézik" valamelyik alkalmat, és valószínűleg letudják ezzel a húsvéti kötelezettségüket. Ez igazán nem baj, a baj az, ha ennek a tényével nem számolunk. Itt is igaz, hogy meg kell becsülni és szeretni azokat, akik ott lesznek a szószék alatt.

Az ünnep homiletikumát így fogalmazom meg: Jézus egészen emberré lett értünk. Ahogy ma Jézus feltámadását két napig ünnepeljük, így két napig figyelünk Jézus halálára is. Nagypénteken még szól a haldokló Jézus, nagyszombaton Jézus már nem szól, a „kövek" kiáltanak.

A textusunk a nagyszombati gondolathoz nemcsak a „három nappal" kapcsolódik, hanem azzal a „nagyobbal" is, amit Jézus teljes megalázottságában vállalt. Jézus egészen Isten a sírban is. Erről a „nagyobbról" (12,42), a köztünk lévő Krisztusról kell prédikálnunk, aki a sírba is leszállt értünk.

Meditáció

Jónás jele

Nínive megtér. A próféta ezt nem veszi észre, sőt úgy látja, hiábavaló volt minden munkája. Nem lehet nem szólni arról az ironikus felhangról, ami végigkíséri Jónás könyvét. Jónás azért haragszik, mert Nínive meghallotta a megtérésre hívó szót. Ezt végképp nem tudja megérteni, ahogy a tékozló fiú példázatában az otthon maradt testvér sem érti, mi történt körülötte. Higgyük el, érdemes készülni, mert az emberek figyelnek, néha jobban, mint gondolnánk. A pogányok megtérnek, rendezik emberi kapcsolataikat, rendezik Istennel való kapcsolatukat. A világi, pogány etoszt nemcsak szidni lehet, de van tőlük mit tanulni is. Higgyük el, a világ sokkal jobb, mint ahogy azt a napi hírek tárgyalják, vagy ahogy azt időnként lefestjük a szószék „magaslatairól". Ha olyan lenne a világ, „olyan parázna és gonosz", mint ahogy mi látjuk, vagy éppen láttatják velünk, akkor már valószínű régen nem lenne. Higgyünk Jónás jelének!

Nagyobb van itt

Ezt a nagyobbat kell hirdetnünk. Valami páratlan történelmi esemény részesei leszünk, ha Jézussal valóban találkozunk. Az egyházi esztendő ebbe a páratlan folyamatba szeretne minket is beállítani.

Nagypénteken, nagyszombaton nagy a kísértés, hogy saját gyászunkat vagy az emberiség gyászát, szenvedését emlegessük, vagy magunkat sajnáljuk. Mielőtt nagyon belemerülnénk az önsajnálatba, jusson eszünkbe a kereszten szenvedő lator szava: *mi méltán szenvedünk.*

[1] *Lelkipásztor* 1999. 119. o.

[2] *Útmutató 2004*. Luther Kiadó. 2003. 68. o.

Ezért bármilyen csábító és hatáskeltő lehet saját vagy nemzeti Golgotáról beszélni, a magunk vagy mások szenvedése nem lehet a nagyszombat homiletikuma. Mert nem sajnálkozásra jövünk össze, hanem észrevenni/vétetni a „nagyobbat", a többet: a velünk érző, velünk a halálig szolidaritást vállaló Isten van jelen. Őt kell hirdetni, megjeleníteni a gyülekezetnek nagyszombaton is.

A prédikáció iránya

Nagyszombaton előreláthatólag én sem fogok prédikálni. Az igehirdetés iránya a köztünk lévő Krisztus, akit semmi nem választhat el az Istentől, és tőlünk sem. Meggondolandó esetleg főénekként az „Itt az Isten köztünk" (EÉ 280) kezdetű korált választani. Ezzel a mondattal lehet kezdeni a prédikációt is. Emberek mindent megtettek, hogy ne legyen „Itt az Isten köztünk", ő mégis itt van. Nem úgy, ahogy ma emberek hazaviszik a hamvakat, hanem teljes dicsőségében. Velünk teljes sorsközösséget vállalva. Ennek a jele a kereszt mellett a sír.

Az egyházi hagyomány ma egyetlen templomban őrzi a Golgota feltételezett helyét és Jézus sírjának helyét: Jeruzsálemben, a Szent sír templomban.

Ez a sír jellé lett, megőrizték a helyét, ma a világ minden tájáról felkeresik, ha van rá lehetőség. Az Isten halálában is közöttünk van, és ezt

1. észrevették a pogányok is (Ninive, Dél Királynője).

2. észrevesszük-e mi? Akkor is, amikor a dolgok nem a mi elképzeléseink szerint alakulnak? (Jézus három nap, három éjjel a föld gyomrában.) Nem túl gyorsan akarunk-e eredményeket felmutatni? Nagyszombat nemcsak csendre int, hanem várni tanít. Kölcsey mondta: „Aki várni tud, az sokat tud, és nemcsak várni tud, hanem tenni is tud majd sokat."

3. Értünk és miattunk van itt az Isten. Csendben a sírban.

Isten türelemmel várja, hogy észrevegyük jelenlétét.

Kertész Géza

Húsvét ünnepe

•*Jn 20,1–10*

Túl az életrajzon

A bibliai személyekről nem olvashatunk életrajzot. Életük egy szakaszáról, jelentős szolgálataikról hallunk, s csak az azzal kapcsolatos adatok kerültek följegyzésre. A Cselekedetek könyve végén például Pál apostol eltűnik a szemünk elől. Mert nem életrajz az Apostolok Cselekedetei, hanem Isten Szentlelke hatalmas munkájának kezdetét tárja elénk, az evangélium győzelmét, a világmisszió kezdetét, és a ma is munkálkodó Istenről beszél, a mai világban folytatódik az egyház története.

Az Úr Jézusról sem életrajzot olvasunk a Bibliában. Nem a születésével kezdődik és halálával végződik a róla szóló tudósítás. Preegzisztenciájáról is hallunk, s amit mai igénk mutat: arról is, hogy mi történt vele halála után. A történet folytatódik. Az élet folytatódik! Jézus föltámadt, de másképp, mint Lázár vagy a naini ifjú. Amikor Jézus magdalai Máriának megjelenik, nem engedi neki, hogy megérintse. Mert földi módon akarja köszönteni. Most az Úr megérteti vele, hogy az ő saját föltámadása teljesen más dolog, mint az általa föltámasztottak életre kelése. Mert ezeken csak egy kis időre tört meg a halál hatalma, de Jézus örökre győzött a halál fölött: föltámadott. Nem visszatért a mulandó világba, hanem győzött a mulandó élet fölött, átlépett, átjutott az örökkévalóságba. Váltsághalálával legyőzte a halált, és föltámadásával megpecsételte annak valóságát s láthatóvá tette győzelmét, hatalmát a mi számunkra is. Bűneinkért halt meg, és aki ezt hittel fogadja, maga is bűnbocsánatot kap, és ő is átlépett az örök életbe, melynek a testi halál sem árt.

Jn 20 tehát nem illik bele egy szokásos életrajzba, mert a föltámadás döbbenetes csodáját is leírja. S ezzel bizonyítja, hogy a mi Urunk nem ugyanolyan személy, mint mások, ő valóban Isten Fia, Megváltónk.

Túl a hazugságon

Az őrök és az asszonyok a föltámadás első tanúi, de van egy nagy különbség köztük. Az őrök letagadják (pénzért), az asszonyok és a tanítványok pedig alig hiszik. Az őrök hamisan nem hisznek, a tanítványok őszintén. Nem emlékeznek az ígéretre: „Az Embernek Fia harmadnap föltámad." De amikor már hisznek, elég az egy csoda, ami Jézus Krisztussal, a mi Urunkkal történt. Az őröknek pedig sok „csodát" kell magyarázgatniuk, mert nem kell az egy csoda. Hogyan lophatták el a testet, pedig ott voltak az őrök és le volt pecsételve a sír; hova tették a holtat, hisz nem egyszerű azt elrejteni; hogy nem vették észre a tanítványokat; miért voltak még a föltámadás után is olyan kételyekkel tele a tanítványok? Vagy az egy csodában hiszünk, vagy a magunk gyártotta sok csodát magyarázgatjuk.

Túl az eddigieken?

Nehezen értik meg a tanítványok, nehezen értjük meg mi is, hogy húsvéttal valami teljesen új kezdődik. Nem a karácsony, nem Jézus földi élete folytatódik. S ezt azért nehéz megérteni, mert különben minden más ugyanúgy megy tovább az életben. Mégis nekünk, keresztényeknek világos a nagy különbség: Jézus föltámadt, élő Úrként velünk van. Lát minket, megítéli bűneinket, de ugyanakkor hall is, és kész segíteni annak, aki hozzá kiált. Kész adni nekünk abból, amit nagy-

pénteken elvégzett értünk: bűnbocsánatot, új életet, üdvösséget.

Túl a szemmel láthatókon

A „látni" szó háromféleképpen szerepel igénkben. Az első: βλεπει. Mária odapillantott a sírra felületesen, azonnal ment tovább. Ha érteni akarjuk Isten dolgait (amennyire lehet), akkor meg kell állni és elmélyedni azokban. Különben a következménye hamis látás, tévhit (13. v.).

A második a θεωρει. Péter „teóriát" állít föl. Saját elképzelései voltak, amelyek lehetnek néha helyesek, máskor hamisak. S többnyire az utóbbi. De összességében mindenképpen hamis vágányra terelnek. Vannak saját elképzeléseink Krisztusról és a kereszténységről, és ennek sokszor félelem a következménye. Krisztus valóban eljön ítéletre, de addig még kegyelemmel jön hozzánk. Péternek is volt oka félni, mert megtagadta Mesterét, s nem tudta, mi lesz ennek a következménye. Csak később tudta meg, hogy Jézus így szólt az asszonyoknak: „Mondjátok meg a tanítványoknak *és* Péternek." Ez nem Péter külön nagyságáról beszél, hanem arról, hogy még neki is van kegyelem. Őt is visszafogadja Ura. Akit a húsvéti félelem irányít, fél az élő Úrtól, az mindent kitalálna, letagadna. 1Móz 1–3 igazságait is azért próbálják letagadni sokan, mert ha elfogadják, annak komoly következményei kell, hogy legyenek az életükben. S nem mernek szembenézni önmagukkal, bűneikkel, Istennel, a másik emberrel.

A harmadik szó: οραω. János lát így: túllát a szemmel láthatókon, megérti, átlátja a dolgokat. Amikor benéz és bemegy a sírboltba, látja Krisztus lepleit. Először is rendben: ahogy Jézus szokta dolgait hagyni és ruháit összehajtogatni. Másodszor pedig a fejnél levő kendőt úgy összegöngyölve, az eredeti szó szerint, mint egy burkot. Azaz érintetlenül, s Jézus mégsem volt benne. Nem mindent szétdobálva menekült innen valaki, hanem az Úr föltámadott! És János volt az, aki nagypénteken ottmaradt a kereszt tövében. Hallotta, hogy „elvégeztetett", és most minden eszébe jutott. Látott és hitt. Minden eszébe jutott, amit Jézus mondott és cselekedett, amit tanított és ami felőle megíratott. Hiszi, tudja: most valami csodálatosan új kezdődött, Jézus föltámadott! Élő Urunk van. Általa és vele minden egészen más.

Túl a különbségeken

Magdalai Mária, János és Péter nagyon különböző egyéniségek voltak. Másfelől közelítettek a föltámadott Jézushoz, de mindegyik találkozott vele és hitt benne.

Mária buzgón készülődött. A hét első napján, még virradatkor indult a sírhoz. Úgy gondolta, hogy majd ő megtesz mindent Jézusért, amit csak tud. Most rajta a sor. Szétfutottak a tanítványok, most ő van az első sorban. Hűséges akart maradni, kitartott egy vesztes helyzet után is a maga módján. És amíg ő hűségesen várt és figyelt, megjelent neki Jézus.

Péter volt a legidősebb tanítvány. Természetes is, hogy lemaradt a „futóversenyben". De nem maradt le arról, amit látnia kellett. Hány ember fél attól, hogy valamiről lemarad, amin ott kellene lennie. Egy eseményről, ünnepről, díjkiosztásról, szenzációról. Az Isten által készített eseményekről, az Isten üzenetének meghallásáról senki sem marad le! Legalábbis nem kell, hogy lemaradjon. Aki kész menni, látni, hinni, még ha helyzete nem a legkiválóbb, akkor is találkozhat Jézussal, a föltámadottal. Érdekes, hogy nem azonnal a Föltámadottal találkoznak a tanítványok. Először egy másképp nem magyarázható eseménnyel, majd a magyarázattal, az igével, végül pedig magával az „eseménnyel", azzal ami történt: a föltámadott Úrral. Péternek is nagy tisztesség adatott, elsőnek léphetett be a sírba, noha másodiknak érkezett oda. Lassabb, fáradtabb és idősebb volt, de a lényegről nem maradt le.

János volt a legfiatalabb tanítvány. Igénk nagyon mozgalmas, mindenki fut, igyekszik, kutat, figyel. János is szalad. Minél előbb tudni akarja az igazságot. De az igyekvés nem válik történetté, így előre engedi az idősebbet, Pétert. Mi nem olyan kincset kapunk, hogy ha már valaki megkapta, a mienk már nem lehet. Nem kell félteni, elzárni vagy elhallgatni. Jut belőle bőven mindenkinek és ingyen, mert a forrás Jézusnál van.

Végül is mindhárman a saját útjukon jártak, de Jézust keresték, Jézushoz igyekeztek, Jézusban reménykedtek. Jézus szeretetére válaszoltak. Azzal, hogy nem felejtették és bizonyosságra akartak jutni, és azzal is, hogy valahogy folytatni akarták ezt a dolgot. Közben találkoztak az élővel, és Jézus csodálatos, boldog ügye folytatódott, ma is folytatódik. Mert ő folytatja, nem hagyja el övéit, és velünk van a világ végezetéig.

Széll Bulcsú

Húsvét 2. napja

• *Jn 11,17–32*

Gondolatok a készüléshez

Minden csoda három napig tart! – tartja a közmondás. Ebben a mai történetben egy csodatételről, a halálból való feltámasztás csodatételéről olvashatunk. Vajon mi az, ami számunkra megmarad a történetből? Márta kérdései? Lázár négynapos teteme, újraélesztésének csodája? Vagy maga Krisztus, aki megvallja ars poeticáját? Ő az élet! Erről a Krisztusról kell beszélnünk nekünk is a szószékről. Arról a személyes Krisztusról, aki az én életemet is képes megváltoztatni!

A halál ténye kegyetlen valóság

Az egyénnek nagyon fájdalmas a halál ténye, ha arra gondol, hogy most mindent itt hagy, számára mindennek vége, a világ pedig megy tovább a maga útján nélküle is.

– Itt hagyom mindazt, ami kedves és szép volt számomra. Itthagyom az életcélt, amiért küzdöttem, azokat, akiket szerettem.

Amikor az ember a saját maga személyes elmúlásával néz szembe, megrettenti és kétségbe ejti a halál valósága. De szintén fájdalmas a halál ténye arra a szeretetközösségre nézve is, amely minden embert körülvesz. Az elmúlás megbontja a szeretetkapcsolatokat. Elválasztja azokat, akiket egy élet egybefűzött és összekapcsolt. Szeretteink elvesztése sokszor egy életre szóló fájdalmat hagy maga után. Van, aki a szüleit siratja. Szülőt, akinek életéből jött létre az övé, akinek nemcsak kenyerét ette, hanem akivel a legszorosabb életközösségben fejlődött és bontakozott ki az élete. Van, aki házastársat sirat, akivel Isten közös életre rendelte. Akitől a hosszú évtizedek összekovácsolt életútja után a fájdalmas búcsú szakadást jelent.

Van, aki gyermeket sirat. A gyermek halála önmagában is az élet normális rendjének a felborulását jelenti, mert hiszen a fiatal hajtás ment tönkre hamarább, mint az idősebb.

Van, aki testvért sirat. Akivel egy vérből származott, s akivel az azonos családból való származás ténye benső összetartozást hozott létre.

Akár egyéni szempontokra, akár közösségiekre is utaljunk, mindenképpen kegyetlen valóság a halál, amely szétrombolja az életet. Vajon mit szól ehhez a belső emberi kérdéshez Jézus? Vajon milyen párbeszédet folytathatunk vele a halálról? Igénk erre a kérdésre ad választ abban a drámai párbeszédben, amely a testvérét elveszített Márta és Jézus között megy végbe. Jézus lépcsőzetesen viszi Mártát a feltámadáshit útján. Menjünk végig ennek a párbeszédnek az egyes lépésein, hogy kibontakozzon előttünk a halál tényén megrettent ember párbeszéde Jézussal.[1] Az üzenetünk Jézus önkinyilatkoztatása, ezt kell prédikálnunk az ünnepbe talán már belefáradt húsvéti gyülekezetnek. A feltámadásról hallottunk az első ünnepen. Most a figyelmet *újra Jézusra* kell irányítani. Jézust kell személyessé, egzisztenciális valósággá tenni. A csodának vége, Lázár felkelt, Jézus pedig fontos üzenetet adott mindannyiunknak. „Krisztus nemcsak munkálja bennünk az életet, aztán távozik tőlünk, hanem azt akarja: higgyük, hogy ő a feltámadás és az élet, és nem távozik."[2]

Márta Jézus előtt

Farkasfalvy és Ottlyk tollából, esetleg Bolyki János kommentárjából jó elemzéseket olvashatunk.

Fontos megjegyeznünk, hogy bármennyire hisz Márta Jézusban, mégsem foghatja fel Jézus szavainak igazi értelmét. A zsidó reménység alapján csak az utolsó napban reménykedhetett. Azonban a mi hallgatóságunk más alapokkal rendelkezik. A feltámadás jövő idejét így a ma részévé tehetjük. Nem a *majd,* hanem a *most* számít. *Már most* jelen van a feltámadás és az élet. Jézus egész működése során azzal küzdött, hogy jól értsék őt az emberek. Az emberek pedig be akarták őt sorolni az érdekes vagy a nagy emberek kategóriájába. A Mártával való párbeszéd is erre való törekvés, hogy megértsék, mi az ő küldetése, hogy miért jött ebbe a világba. Miért is? Azért, hogy megváltoztassa az embereket, hogy transzformálja az ember gondolatait, érzéseit, hogy a deformált emberből normális teremtést formáljon. Mert aki az Istentől jövő normával szemben él, Krisztus nélkül, az nemcsak magát teszi tönkre, hanem azt a közösséget is, amelynek a tagja. Lehet ez család, gyülekezet, bármilyen közösség.

Az utóbbi években sokszor elhangzott az a gondolat, hogy ha a társadalom s a körülmények megváltoznak, akkor szívében változik maga az ember is. Azonban tudjuk, hogy ez nem így történt, sőt egyre több gonoszságra derül fény napjainkban. Nem lettünk jobbak. Jézus nélkül nem is lehetünk.

– Márta nem gondol arra a különleges kegyelemre, ami Jézusnál készen van mind Lázár, mind a környezet hitének növelésére. Elképzelhetetlen előtte az az egyéni feltámadás, ami majd be fog következni. Jézus szavát mintha kissé letörten venné tudomásul: igen, majd feltámad Lázár, de csak az utolsó napon, a halottak feltámadásakor, de hát hol van az még? Neki most kellene a segítség. A mi gyülekezetünkben is szépen hangzik a feltámadás ígérete, a bibliai Mártával együtt nálunk is sokan tudják és vallják ezt az igazságot! De ez magában véve még csak egy hittételnek az ismerete és elfogadása, Jézus ennél sokkal többet akar.

Mit jelent ez számunkra ma?

Én vagyok a feltámadás és az élet.

Jézus azt akarja, hogy átadjuk neki a szívünket. Ha ez a változás nem áll be, akkor szinte hiába volt az ő keresthalála. Ő az a Messiás az életünkben, aki radikális, gyökeres változást akar. Ő az élet, tehát nem lehetünk óvatosak, hogy talán igen, választhatjuk őt is, vagy megyünk a magunk kreálta úton. Ami lehet, hogy bizonytalanságokkal van tele. Feltehetjük a kérdést, hogy ez a változás hogyan állhat be az én életemben?

Lázárt feltámasztotta Jézus, a mi közömbös, kényelmes életünket is meg tudja változtatni, hatalma van rá. Ő maga is ebben a bűnös világban élt, minden bűnét, szenvedését ismeri, sokat át is élt közülük. Tőlünk is azt várja, hogy mindennap hordjuk formáló keresztünket, s ő megszabadít a tehertől. Nem muszáj ezt egyedül tennünk, erőt meríthetünk a keresztény közösségből, az egyház népétől. Mert a keresztény egyháznak annak a közösségnek kellene lennie, ahol a már átadott szívűek szolgálnak, hi-

[1] Nagyon jó elemzést olvashatunk a *Lelkipásztor*ban (*Lelkipásztor* 1961. Ottlyk Ernő), azonban célszerű nem belebonyolódni ennek a párbeszédnek az elemzésébe.

[2] *Lelkipásztor* 1967. Scholz László. Luther prédikációjából.

szen a jézusi közösség tagjai. S mint Jézus közössége hogyan tudunk róla tanúskodni, ha az életünk nem az övé? Mondhatunk szép, okosnak tűnő gondolatokat, de ha az nem tanúság, akkor csak történészek és gondolkodók leszünk. Meg kell értenünk, amit Jézus Mártának akart mondani: ő már most jelen akar lenni az életünkben, nem *majd.* Jézustól nem egy futurikus eszkatológiát hallhatunk, hanem az egy Isten kijelentését. Rajta kívül nincs máshol élet és nincs feltámadás. A hangsúly azon van, hogy *mindenki, aki hisz,* megkapja az örök életet. A legdöntőbb kérdés: hiszed-e ezt? Elsősorban Mártának szól a kérdés, de ezt kell továbbadnunk mindenki felé.

Keresztény hitünk megvigasztal, mert halottaink is Isten kezébe kerülnek, és mi magunk is személy szerint hozzá jutunk. Nem a rettenetes ítélet, hanem az érettünk meghalt és feltámadt Jézus vár reánk. Benne van minden reményünk, őhozzá megyünk, mi személy szerint és szeretteink is. Ezért Márta bizonyságtétele váljék a mi személyes vallomásunkká is: *Igen, Uram, én hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, akinek el kell jönnie a világba.*

Imádság

Senki sincs köztünk, Uram, akinek ne lenne halottja. Vannak, akiknek égető sebet jelent még ma is drága szerettük elvesztése. Vannak, akik maguk is halálfélelemben élnek. Nem tudjuk az órát, amikor színed elé kell állnunk, de a húsvéti evangélium beragyogja a halál feketeségét. Te vagy a feltámadás és az élet, aki benned hisz, örök élete van. Reád tekintünk, feltámadt Jézusunk. Általad tűnik el a halál félelme szívünkből. Feltámadtál, halleluja! Ámen.

Vázlat

Aki hisz énbennem, ha meghal is, él.
1. A halál ténye kegyetlen valóság, de Jézus él.
2. Márta Jézus előtt.
3. Mit jelent számunkra Jézus önkinyilatkoztatása ma?

IRODALOM

Lelkipásztor 1961, 1976.
Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás." Kommentár János evangéliumához.* Osiris Kiadó. Budapest, 2001.
Farkasfalvy Dénes: *Testté vált szó.* P. V. 1987.
Ján Midriak: *Budete mi svedkami.* Tranoscius. 2002.
Ján Greo: *Útek do slobody.* Tranoscius. 1997.

Szpisák Attila

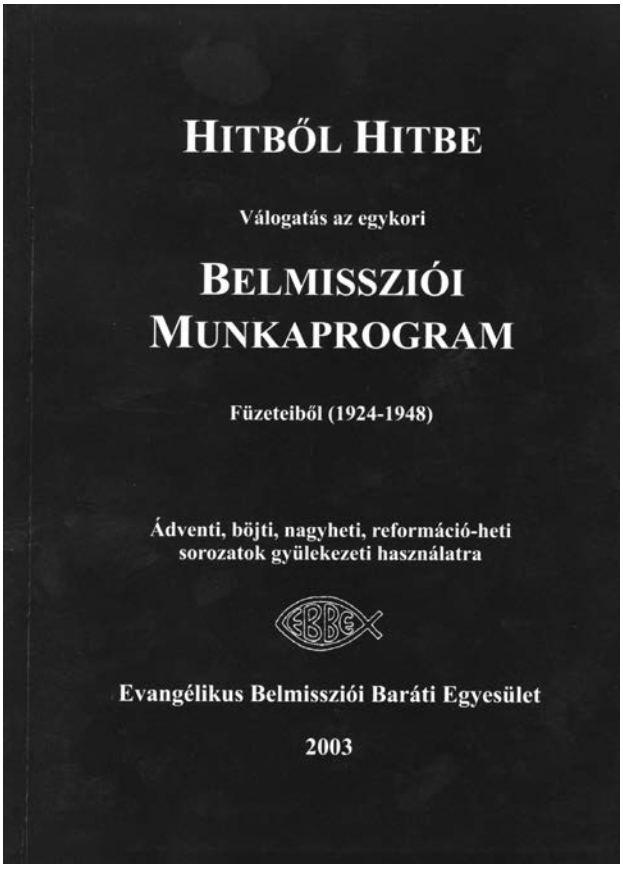

Az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület gondozásában válogatás jelent meg a Kapi Béla püspök által 1924 és 1948 között kiadott *Belmissziói munkaprogramból.*

Kapható a Luther Kiadónál, a Huszár Gál könyvesboltban és megrendelhető az Evangélikus Missziói központban.